

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

НЕСТОР Віталій Романович

УДК 342.56 (73)

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ ТА
ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ
(ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

Дисертація
на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук

Науковий керівник –
МЯЛОВИЦЬКА Ніна Анатоліївна,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Правове регулювання становлення конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці	
1.1 Поняття, загальна характеристика та доктринальні підходи до визначення конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці	12
1.2 Генезис розвитку конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці	34
Висновки до Розділу 1	54
РОЗДІЛ 2. Компетенційні та процедурні аспекти конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці	
2.1 Повноваження конституційних судів в Україні та Литовській Республіці	56
2.2 Організаційно-правові форми діяльності конституційних судів в Україні та Литовській Республіці	72
2.3 Акти конституційних судів України та Литовської Республіки	94
Висновки до Розділу 2	116
РОЗДІЛ 3. Сучасні проблеми, перспективи та напрями вдосконалення конституційного правосуддя в Україні	
3.1 Сучасні проблеми конституційного правосуддя в Україні	120
3.2 Перспективи та напрямки вдосконалення конституційного правосуддя в Україні	153
Висновки до Розділу 3	162
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175

ВСТУП

Актуальність теми. Основним завданням конституційного правосуддя, яке стало невід’ємним інститутом сучасної демократичної та правової держави, є забезпечення верховенства та правової охорони конституції, вирішення конституційно-правових конфліктів, припинення дії неконституційних актів. Ефективна дія конституційного правосуддя має важливе значення для загального процесу забезпечення непорушності прав і свобод людини та громадянина, функціонування держави на загальнодемократичних конституційних засадах. Успішне виконання органами конституційного правосуддя своїх обов’язків та функцій залежить від створених державою належних умов для їх діяльності, реального стану їх незалежності. Практика конституційного правосуддя свідчить, що для суспільства в цілому найважливішими є рішення, правові позиції з яких можуть бути використані для захисту фундаментальних цінностей держави, основоположних прав і свобод людини і громадянина. Однак для конкретної особи найбільшу вагу матиме рішення, що допоможе захистити її особисте право, відновити справедливість, вирішити конкретну справу. Таке рішення не обов’язково впливатиме на загальну правову ситуацію в країні, воно може стосуватися конкретного питання та обмеженого кола осіб.

Для правового дослідження, пов’язаного з вивченням досвіду зарубіжних країн з певної правової проблематики, завжди є актуальним питання щодо критеріїв вибору держав, які стануть предметом дослідження. Як правило, у дослідженнях, присвячених порівняльно-правовому аналізу вітчизняного конституційного правосуддя та конституційного правосуддя інших держав, вибір держав, досвід яких був предметом дослідження, визначався з огляду на належність їх до тієї ж моделі конституційного правосуддя, що й вітчизняне.

Враховуючи євроінтеграційні процеси, що нині відбуваються в Україні,

пріоритетним є вивчення досвіду правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин країн Європейського Союзу. При цьому на першочергову увагу заслуговує досвід тих держав, у яких конституційне правосуддя апробовано у часі, реалізується стабільно й ефективно. Корисним з цієї точки зору може стати досвід Литовської Республіки (далі – Литви) – держави, в якій інститут конституційного правосуддя за своїм механізмом та принципами здійснення найбільш схожий з українським.

Варто зауважити, що у вітчизняній конституційно-правовій науці відсутні комплексні наукові порівняльно-правові дослідження з питань конституційного правосуддя в Україні та Литві. Існує нагальна потреба у спеціальному науковому дослідженні, базуючись на якому можна було б систематизувати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення конституційного правосуддя в Україні.

Усе наведене вище обґрунтовує актуальність та своєчасність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося відповідно до державної бюджетної науково-дослідної теми «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (№ 11 БФ 042-01; номер державної реєстрації 0111U008337), яка розроблювалася на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка з 01 січня 2011 року по 31 грудня 2015 року.

Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол від 22 січня 2013 року № 3).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є комплексний порівняльно-правовий аналіз місця та ролі конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці, з'ясування сучасного стану й основних тенденцій розвитку інституту конституційного правосуддя в Україні та

Литовській Республіці.

Мета дослідження обумовлює його *задачі*, які можна сформулювати наступним чином:

- проаналізувати поняття, загальну характеристику та доктринальні підходи до визначення конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці;
- дослідити генезис розвитку конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці;
- встановити особливості компетенційних і процедурних аспектів конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці;
- здійснити порівняльний аналіз повноважень Конституційного Суду України та Конституційного Суду Литовської Республіки;
- дослідити організаційно-правові форми діяльності конституційних судів в Україні та Литовській Республіці;
- з'ясувати проблемні питання про акти конституційних судів в Україні та Литовській Республіці;
- визначити сучасні проблеми конституційного правосуддя в Україні;
- на основі проведених досліджень запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання організації та діяльності Конституційного Суду України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері організації й діяльності органів конституційного правосуддя.

Предметом дослідження є порівняльно-правовий аналіз організації та функціонування конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці.

Методи дослідження. З урахуванням окресленої мети і задач, об'єкта та предмета дисертаційної роботи основу методології дослідження становлять сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження. Загальнонауковий діалектичний метод використано на всіх

етапах дисертаційного дослідження, що дало можливість з'ясувати суть конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці, визначити характерні особливості цих органів та їх компетенції (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Метод системно-структурного аналізу використано з метою дослідити складові елементи і їх взаємодію у структурі конституційно-правового статусу конституційних судів в Україні та Литовській Республіці і визначити їх місце й роль у механізмі державної влади (підрозділи 2.1, 2.2). Історичний метод сприяв здійсненню наукового аналізу історичного аспекту становлення й розвитку законодавства у сфері конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці (підрозділи 1.1, 1.2). Порівняльно-правовий метод застосовано під час проведення порівняльно-правового аналізу конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці, особливостей конституційної практики його закріплення та реалізації у Литовській Республіці (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Аналітичний метод використано під час аналізу чинного законодавства України на предмет закріплення у ньому механізму здійснення конституційного правосуддя та формулювання рекомендацій щодо його вдосконалення (підрозділ 3.2).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вчених України, зокрема, О. П. Васильченко, А. З. Георгіци, В. О. Гергелійника, О. В. Городецького, М. М. Гультая, Г. В. Задорожньої, М. І. Козюбри, О. Л. Копиленка, М. В. Костицького, А. Р. Крусян, Б. В. Малишева, О. В. Марцеляка, В. Ф. Мелашенка, О. М. Мироненка, Н. В. Мішиної, Н. А. Мяловицької, О. Г. Мурашина, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, М. Д. Савенка, А. О. Селіванова, О. В. Совгирі, П. Б. Стецюка, В. Я. Тація, М. В. Тесленко, В. П. Тихого, Ю. М. Тодики, О. Ф. Фрицького, Ю. О. Фрицького, Є. В. Черняк, В. М. Шаповала, С. В. Шевчука, Ю. С. Шемшученка та інших, а також російських вчених: С. В. Боботова, М. В. Вітрука, С. О. Єгорова, А. О. Мішина, В. Є. Чиркіна. Фундаментальною

базою для дослідження стали праці вчених Литовської Республіки: А. Абрамавічюса, Т. Бірмонтієне, Ю. Жилиса, Д. Жалімас, Е. Куриса, В. Павилоніса та інших.

Нормативну базу дослідження становлять Конституції, закони України та Литовської Республіки, регламенти конституційних судів України та Литви, а також інші нормативно-правові акти, що врегульовують конституційне правосуддя в Україні та Литовській Республіці.

Емпіричною базою дослідження є рішення і висновки Конституційного Суду України, постанови та рішення Конституційного Суду Литовської Республіки, офіційні статистичні дані, а також інформація мережі Інтернет, що зачіпає різні аспекти досліджуваної проблематики.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших, комплексних порівняльно-правових досліджень, в якому системно розглянуто теоретичні та практичні аспекти конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці. Здійснене дослідження дало змогу обґрунтувати та сформулювати низку наукових положень і практичних пропозицій, що виносяться на захист:

вперше:

– здійснено класифікацію етапів становлення й розвитку конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці. Встановлено, що українське та литовське законодавство, що регулює забезпечення правової охорони Основного Закону держави вперше було сформульовано у 1529 році. Період 1919–1977 років як в Україні, так і Литовській Республіці характеризується тоталітарним комуно-більшовицьким державним режимом, що був заснований для побудови класичної комуністичної держави шляхом диктатури, яка в свою чергу, супроводжувалась неналежним виконанням норм Конституції, порушеннями прав людини. Період 1978–1990 років характеризується правлінням, що було направлене на демократизацію економічних, політичних, правових та інших

соціальних відносин у суспільстві за допомогою старого політико-правового механізму. Період розвитку конституційного правосуддя з 1991 по 2016 роки являє собою форму і практику демократичного управління державою, що заснована на політичній самоорганізації народу та діє у відповідності з європейськими стандартами, конституцією, законами і міжнародними договорами;

– запропоновано змінити порядок призначення суддів, збільшити вимоги щодо репутації та ділових якостей суддів Конституційного Суду України. Судді Конституційного Суду України повинні призначатися лише на один дев'ятирічний термін з ротацією однієї їх третини через кожні три роки. Призначення суддів має відбуватися з урахуванням того, що суддя Конституційного Суду України виконує свої обов'язки до тих пір, поки новопризначений суддя не вступить на посаду. Призначення суддів має відбуватися завчасно, з урахуванням фактору, що порядок призначення суддів конституційних судів є питанням великого політичного та конституційного значення;

– задля повноцінного та ефективного розв'язання поставлених завдань Секретаріатом Конституційного Суду України, а також для підготовки управлінням правової експертизи документів нормотворчого характеру пропонується Секретаріат Конституційного Суду України наділити повноваженнями щодо аналізу рішень Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості та інших міжнародних судів, а також резюме та оглядом рішень конституційних судів інших держав;

– розкрито організаційно-правовий механізм реалізації конституційними судами України і Литовської Республіки своїх функцій та повноважень у порівняльно-правовому аспекті. На цій основі, зокрема, встановлено, що одним із важливих аспектів конституційного правосуддя Литовської Республіки, який може бути запозичений Україною, є більш детальне врегулювання правових основ його діяльності в Основному Законі;

удосконалено:

– визначення поняття «правосуддя», під яким необхідно розуміти діяльність компетентного суду, що здійснюється від імені держави і за встановленою законом процедурою, змістом якої є розгляд і вирішення конфліктів або правових питань, які виникають у процесі реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права;

– визначення поняття «конституційне правосуддя», відповідно до якого воно являє собою діяльність суду конституційної юрисдикції, що здійснюється в установленому законом порядку, змістом та суттю якої є розгляд і вирішення питань щодо конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції і законів, правової охорони Конституції, забезпечення дотримання принципу поділу влади і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина;

– складові та структурні елементи розвитку конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці, відповідно до якого було хронологічно проаналізовано етапи становлення правового регулювання конституційного правосуддя;

– теоретичні положення стосовно того, що конституційні суди в Україні та Литовській Республіці являють собою органи судової влади, що знаходяться в одній системі з органами законодавчої та виконавчої влади;

– правову позицію щодо того, що конституційні суди в Україні та Литовській Республіці діють поряд із главою держави, парламентом та Урядом, однак за певними ознаками стоять вище цих органів, оскільки вони можуть визнати неконституційними і акти президента, і парламенту, і уряду в Україні та Литовській Республіці;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування щодо доцільності запровадження в Україні інституту конституційної скарги, що дозволило б усунути проблеми, які виникають

через відсутність повноцінного наступного конституційного контролю у системі законодавства України. Водночас, стверджується, що запровадження цього інституту можливо лише після деполітизації судової системи взагалі та системи конституційного правосуддя зокрема;

– пропозиції щодо закріплення в Конституції України тексту присяги та порядку її складення суддею Конституційного Суду України, що унормовані в статті 17 Закону України «Про Конституційний Суд України». Це можна здійснити за аналогією зі статтею 79 Конституції України, якою встановлений текст присяги народного депутата;

– бачення щодо доцільності затвердження Регламенту Конституційного Суду України законом, що відповідатиме конституційним положенням;

– пропозиції щодо закріплення в Конституції України вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України та підстав припинення його повноважень. Зокрема, закріплення в Конституції України положення про те, що суддею Конституційного Суду України може бути лише особа, яка має бездоганну репутацію.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

– в науково-дослідній сфері – для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень у сфері здійснення конституційного правосуддя;

– у правотворчій сфері – при вдосконаленні чинного конституційного законодавства;

– у правозастосовній діяльності – для забезпечення оптимізації форм і методів діяльності Конституційного Суду України;

– у навчально-методичній роботі – при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників з конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн, порівняльного правознавства, при вивченні конституційного права Литовської Республіки, а також при викладанні предметів «Конституційне право», «Конституційне право

зарубіжних країн», спецкурсів «Конституційна реформа», «Сучасні проблеми конституційного права», «Конституційна юрисдикція».

Апробація результатів дисертації. Положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях: «Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених» (м. Київ, 19–20 квітня 2007 року); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 24–25 квітня 2008 року); «Актуальні наукові питання» (м. Горлівка, 12–13 грудня 2013 року); «Правові реформи в Україні: реалії та сьогодення» (м. Харків, 17–18 травня 2015 року); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Київ, 22 травня 2015 року).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження висвітлено в одинадцяти наукових публікаціях, п'ять з яких опубліковано у фахових виданнях із юридичних дисциплін (у тому числі одна – у науковому виданні, проіндексованому в міжнародних наукометричних базах), а шість – у тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Структура дисертації обумовлена метою предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок, із них 24 сторінки – список використаних джерел (211 найменувань).

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

1.1 Поняття, загальна характеристика та доктринальні підходи до визначення конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці

Призначення конституційного правосуддя зумовлено його метою і завданнями, що належать до виключного відання єдиного органу конституційної юрисдикції. У цьому знаходить прояв загальна тенденція посилення ролі судової влади в суспільстві, коли в механізмі держави закладений конституційний принцип поділу влади і судова прерогатива відіграє вирішальну роль у виконанні й дотриманні всіма суб'єктами права Конституції і законів. Розглянемо декілька проблемних питань теоретичного характеру.

Головною умовою здійснення конституційного правосуддя є незалежність, верховенство і остаточність у прийнятті рішень, при цьому необхідно слідувати принципіві утримання від визначення свого ставлення у політичній сфері та встановлювати фактичні обставини при дослідженні правовідносин, що належить до компетенції інших судів або державних органів. Ініціатива при розгляді справ у порядку конституційного провадження не може виходити від самого конституційного суду і визначена виключно конституціями та законами держав.

Таким чином, за ознаками судової влади конституційне правосуддя – це особливий вид судової діяльності, яка відображає застосування вищої компетенції у вирішенні конституційно-правових засад функціонування

права і держави, виходячи із суспільних пріоритетів та цінностей, які притаманні правовій демократичній державі [153, с. 56].

Конституційне правосуддя, на думку Н. А. Мяловицької, є одним із основних елементів механізму правового захисту конституції як Основного Закону держави. Це діяльність судових органів, що полягає у розгляді справ, предметом яких є пов'язані із забезпеченням дотримання конституції державними органами конституційно-правові питання, а також ухвалення з цих питань рішень, що мають правові наслідки [88, с. 127].

На переконання деяких вчених, правосуддя здійснюється у цивільних і кримінальних справах [130]. Інші фахівці вважають, що правосуддя здійснюють і органи конституційної юрисдикції, а також, дотримуються позиції що «конституційне правосуддя» використовується досить широко в національній та іноземній літературі.

М. В. Вітрук виділяє конституційне правосуддя як однорідний комплекс суспільних відносин, що складається в процесі організації та функціонування судового конституційного контролю, здійснюваного спеціалізованими судами у формі конституційного судочинства (як самостійного виду судочинства), з метою охорони та захисту конституції на всій території держави [22, с. 20].

Також вдало зазначає Т. Бірмонтієне, юрисдикція Конституційного Суду «розширює» межі конституційного права [196, с. 86].

Таке різностороннє бачення визначення терміну обумовлено тим, що в науковій літературі усталеним є визначення правосуддя як діяльності судів з розгляду і вирішення цивільних та кримінальних справ, а також їх розгляду як самостійної галузі державної діяльності, що здійснює судочинство шляхом розгляду і вирішення таких справ у судових засіданнях, тощо. Стаття 124 Конституції України кореспондується зі статтею 5 Закону «Про судоустрій та статус суддів» і визначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Вважаємо, що конституційні суди України та Литовської Республіки є органами конституційного правосуддя навіть тому, що вони є органами судової влади, що здійснюють конституційне судочинство. Саме ж правосуддя в Україні здійснюється тільки судами на основі таких принципів як: здійснення правосуддя тільки судом; призначення суддів; незалежність суддів і підпорядкування їх тільки закону; публічний характер діяльності суду; встановлення об'єктивної істини у справі; змагальність сторін у процесі; колегіальність при розгляді справи; гласність здійснення судочинства; безпосереднє сприйняття судом доказів; національна мова судочинства; рівність громадян перед судом та законом; недоторканість особи і особистого життя; участь громадськості у розгляді справ судами. Всі ці принципи правосуддя в повній мірі відносяться і до діяльності конституційних судів України та Литовської Республіки.

Віднесення конституційних судів України та Литовської Республіки до органів, що здійснюють правосуддя, доводиться також тим, що вони реалізують свою діяльність у вигляді судового процесу. У Законі України «Про Конституційний Суд України» та Законі Литовської Республіки «Про Конституційний Суд», регламентах вказаних судів передбачена певна послідовність і форма розгляду справ про конституційність нормативних актів, участь зацікавлених осіб у розгляді, вказані права та обов'язки осіб, що беруть участь в судовому процесі, визначені процесуальні особливості розгляду різних справ.

З огляду на викладене доцільним уявляється з'ясувати питання про розуміння поняття «конституційна юрисдикція». Так, в юридичній енциклопедії зазначається, що конституційна юрисдикція це – [лат. *jurisdictio* – судочинство, від *jus* (*juris*) – право і *dictio* – проголошення] – 1) Діяльність суду і так званих квазісудових органів, що спрямована насамперед на визначення відповідності певного кола правових актів конституції, а також на реалізацію деяких інших повноважень.

Конституційна юрисдикція здійснюється у порядку конституційного провадження. Відповідна діяльність спеціалізованих судових органів відбувається у формі здійснення конституційного судочинства. 2) Сфера компетенції суду і так званих квазісудових органів, що зумовлює зміст їх вищевказаної діяльності. Органами конституційної юстиції є суди загальної юрисдикції, суди спеціальної (конституційної) юрисдикції і так звані квазісудові органи, наділені відповідною компетенцією [194, с. 274].

Як зазначав А. П. Шергін, вирішення правових конфліктів традиційно пов'язується з судовою діяльністю, з правосуддям, яке, безумовно, є найбільш досконалим способом юрисдикційного захисту інтересів держави і особи, проте не єдиним. Юрисдикційна діяльність не обмежується лише функцією здійснення правосуддя, оскільки суди – не єдині органи, які вирішують правові спори. Слід виходити з того, що однаковий вид державної діяльності – юрисдикцію – здійснюють різні суб'єкти. Правосуддя – форма діяльності судової гілки влади. А. П. Шергін зазначав, що подібному ототожненню сприяв неточний переклад з латинської слова «jurisdictio» – юрисдикція, як судочинство, оскільки в латинській мові цьому поняттю відповідає слово *judicio*. На його думку, більш вдалим був переклад І. С. Перетерського, який виводив термін «юрисдикція» зі словосполучення *ius+dicere*, а тому перекладав його як вирішення конфлікту чи застосування належною владою встановлених правил. Такий переклад терміну «юрисдикція» залишається актуальним і сьогодні [190, с. 10].

На думку Є. В. Черняк, терміном «юрисдикція» охоплюється діяльність державних органів по вирішенню спорів, розгляду справ про правопорушення і застосуванню санкцій [181, с. 8].

Трактування поняття юрисдикції в юридичній літературі залежить від предмета розгляду (кримінально-правова, цивільно-правова, адміністративна, конституційна і інші види юрисдикцій). Так, наприклад, зміст кримінальної юрисдикції прийнято пов'язувати з діяльністю органів міліції, прокуратури,

суду тощо, пов'язану із встановленням факту вчинення кримінального правопорушення та вжиттям відповідних заходів у випадку встановлення такого факту. Зміст адміністративної юрисдикції пов'язують з розглядом скарг громадян на дії державних і громадських органів, їх посадових осіб та розглядом справ про адміністративні правопорушення і прийняттям по ним рішень. В юридичній літературі існують різні визначення конституційної юрисдикції. Наприклад, М. А. Нудель пропонував застосовувати термін «конституційна юрисдикція» для позначення конституційного контролю, який здійснюється судовими органами [35, с. 7].

Конституційне правосуддя змістовно визначається конституційною юрисдикцією, яка характеризує повноважність єдиного органу – конституційного суду певної держави. За роки свого становлення та розвитку конституційне правосуддя в країнах Європи набуло авторитетного значення для суспільства, всієї публічної влади та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Радше тут присутнє доктринальне визначення вищих судових повноважень вирішувати питання конституційного характеру, що відмежовує конституційно-судову компетенцію від законодавчої і правозастосовної в загальному правосудді. Професор Г. А. Гаджиев відзначає характерну особливість конституційного правосуддя, застерігаючи, що «системні, глибокі зміни закону може здійснити тільки сам законодавець», пояснюючи тим самим поняття «допустимості звернення» до Конституційного суду і його призначення [25, с. 10].

Беручи до уваги, що конституційне правосуддя є самостійною категорією в конституційній доктрині, слід виходити зі змістовного визначення місця і ролі Конституції в державній, суспільній і правовій системах. Адже Конституція України також завжди перебувала й перебуває у полі зору вітчизняних вчених, а особливо вчених-конституціоналістів. Як вони відзначають, Основний Закон України встановлює концептуально

важливі положення щодо структур громадянського суспільства [173, с. 34], він втілює світовий, насамперед європейський досвід [183, с. 13] та кращі національні традиції, створює правову основу для всеосяжного регулювання суспільних відносин в напрямі докорінного реформування суспільства [63, с. 4]. Конституція є однією з найбільш шанованих суспільних цінностей сучасності [112, с. 4], адже вона зорієнтувала на фундаментальні засади в галузі держави і права [165, с. 3]. У Конституції України закладена концепція, яка дає можливість змінити менталітет громадян, сприяти вільної особи з високою національною, економічною і правовою культурою [49, с. 201]. Конституційні норми утворюють основу правового устрою суспільного життя [107, с. 141]. Також слід навести доречний вислів В. Ф. Погорілка, що Конституція – то будівничий нашого суспільства і нашої держави, творець благ кожної людини [113, с. 23]. Безумовно, що в контексті нашої роботи доцільно згадати й працю Д. Жалімаса «Принципи і цілі консолідації Конституції Литовської Республіки» [211], в якій він також приділив увагу значенню Конституції Литовської Республіки. На думку А. Крусян, основний закон в контексті конституціоналізму повинен бути проявом «породженням» суверенітету народу, його установчої влади у суспільстві [69, с. 311–312].

З урахуванням закономірностей у діях учасників конституційного процесу присутність у конституційній моделі судової влади такого органу, що володіє конституційною юрисдикцією і здійснює конституційне правосуддя, дає змогу забезпечити конституційні принципи і стандарти взаємовідносин суспільства, держави й особи. Визначальним критерієм тут є конституційність, відхилення від якого спричиняє юридичну нікчемність актів, і в такий спосіб забезпечується верховенство конституційних принципів і постулатів.

Для практики дуже важливо, коли в державі є орган, що забезпечує верховенство і найвищу юридичну силу Основного Закону. Його

конституційна компетенція означає, що питання чіткого з'ясування конституційного еталону безпосередньо переводяться в практичну площину. Такий висновок був теоретично обґрунтований у системному дослідженні російським конституціоналістом, професором Т. М. Пряхіною, яка ідею про необхідність створення спеціалізованого органу конституційного контролю висвітлила в конституційній доктрині в її політико-правовому значенні. «Саме Конституційний Суд, – зазначила авторка, – повністю відповідає сенсу правосуддя і принципу поділу влади, заклав основи становлення суду як владної структури» [151].

Конституційні параметри дають змогу розглядати конституційну юрисдикцію не тільки як інституційну категорію, а й функціонально, а це означає бачити її змістовну сторону і характер владних повноважень, які можуть бути реалізовані в конституційному судовому процесі.

Доктринальне визначення всіх елементів, що становлять єдину конституційну юрисдикцію, пов'язане з практичною діяльністю, яка довела спроможність конституційного правосуддя. При цьому наукова доктрина лише опосередковано здатна впливати на конституційно-правотворчий процес. Водночас офіційно визнана доктрина не може обійтися без ціннісних думок і поглядів на сутність конституційної юрисдикції, її нормативну форму «єдиного органу» [83, с. 42].

Як зазначає М. В. Костицький, методологія – це вчення, цілісна теорія з поняттями й категоріями, світогляд, через призму яких і здійснюється пізнання з допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування – методикою [67, с. 6]. Сучасна методологія дослідження конституційно значущого явища, закладеного в конституційній категорії «єдиний орган конституційної юрисдикції», істотно розширює можливості аргументації наукового пізнання, проте це не позбавляє можливості критичної оцінки тих смислових понять, що з'явилися та зайняли місце конституційного правосуддя і конституційної юрисдикції. Поява в наукових

публікаціях невластивого правосуддю поняття «конституційна юриспруденція», яке підміняє конституційне поняття «конституційна юрисдикція», змістовно не адаптоване до конституційного правосуддя, неминує викликає сумнів щодо його визначально-юридичного сенсу і прийнятності для досліджень. Підміна термінів і понять у наукових роботах, вільне поводження з категоріями конституційного законодавства, що нерідко допускаються, – прямий шлях до помилок і зниження цінності науки конституційного права. Це породжує і вельми сумнівну якість праворозуміння, оскільки не відомо, що має на увазі дослідник.

Така підміна понять «юрисдикція» на «юриспруденція» не є випадковою. Скоріше, вона являє собою спробу довільного введення будь-яких понять і термінів без об'єктивних передумов і не узгоджується із закономірностями законодавчої політики, що може породити чимало суб'єктивних тлумачень і суперечливих думок у юридичній науці.

Винятково важливим для дослідження є з'ясування природи та сутності конституційної юрисдикції. Юрисдикцію конституційного суду в загальних рисах можна сформулювати як надане Конституцією право єдиному органу конституційного правосуддя, наділеному винятковими повноваженнями встановлювати конституційність актів та дій центральних органів влади, досліджувати через виявлення змісту конституційних норм, положень, конституційно-правових явищ (здійснювати тлумачення) та забезпечувати охорону Конституції, вирішуючи спірні правовідносини, які виникають у практичній діяльності суб'єктів права.

Наявність у конституційної юрисдикції політичної складової вказує на особливий спосіб надання висновків з питань внесення поправок і змін до чинної Конституції, дотримання процедури імпічменту Президента, а також відповідності нормативних актів Конституції. Стратегічно – з позицій конституційного праворозуміння – зміст конституційної юрисдикції полягає в тому, що законодавець обумовив необхідність запровадження такого

механізму конституційного контролю (конституційного правосуддя), щоб усі законодавчі та інші підзаконні норми як регулятори суспільних відносин, що виходять від публічної влади, були змістовно і за формою конституційними. Основоположне призначення конституційної юрисдикції полягає в тому, щоб результатом розгляду в конституційному судочинстві предмета дослідження була остаточно встановлена істина про право. Розмірковуючи про дану проблему, професор В. І. Крусс зазначає, що «без конституційної істини про право, доктринально обґрунтованої й офіційно визнаної в такій якості, були б неможливі послідовна юридична практика, однорідний правовий простір, об'єктивно проведене розмежування права й закону та, врешті, конституційне правокористування і реальний конституціоналізм». У цій позиції закладений високий ступінь праворозуміння і застосування конституційної юрисдикції, з чим не можна не погодитися, проте в її поле зору потрапляють далеко не всі дії публічної влади, починаючи від законодавця та інших суб'єктів центральної влади [151].

А. О. Селіванов також наголошує, що цікавим є те, що конституційна юрисдикція може вдаватися до конституційної ідентифікації й визначати конституційність законів та інших нормативно-правових актів, спираючись на одні й ті самі текстові положення конституційних норм. Застосовуючи конституційно-правове дослідження, можна переконатися в тому, що перед конституційною юрисдикцією щоразу в практичному сенсі постає завдання розкрити зміст конституційного тексту (норм, положень, понять, категорій), який «закодовано», і при аналізі виявляється його широка змістова структура. Здатність генерувати нові актуальні сенси, що породжуються текстом конституційних норм, забезпечує у правових позиціях конституційних судів конституційне праворозуміння і системний зв'язок елементів досліджуваного предмета. Таким чином, використовуючи спрямованість конституційної юрисдикції в досягненні змістоутворюючих зв'язків між нормами і принципами Конституції, а також їх положень, які

підлягають виявленню конституційної відповідності нормативно-правових актів, рішення органу конституційного правосуддя підтверджують їх юридичну силу або мотивують неможливість подальшого використання у галузевому законодавстві [151].

Підтримуючи М. В. Вітрука щодо статусу органу конституційного правосуддя, А. О. Селіванов визначає його як синтез, поєднання двох основ – сутності конституційного контролю і форми правосуддя. На думку вченого, йдеться про самостійний вид державно-владної контрольної діяльності в спеціалізованій формі конституційного правосуддя, що є найвищою формою конституційного контролю. Звідси стає можливим пояснити природу конституційного суду як наділеного особливими повноваженнями органу державної влади, здатного реалізувати своє призначення у вищих інтересах правової держави й охорони Конституції, забезпечуючи принцип поділу влади. Можливість, крім гаранта дотримання норм Конституції – Президента, реалізувати повноваження гаранта охорони Основного Закону, а також здатність контролювати конституційність нормативних актів та власне гаранта Конституції підтверджує особливу роль конституційної юрисдикції. Вона незалежна і самостійна, має імунітет беззаперечності й безумовного виконання рішень, прийнятих у межах конституційної компетенції Суду [151].

Як зазначає А. О. Селіванов, характер і обсяг компетенції точно відобразила, досліджуючи теорію сучасної конституції, професор Т. Я. Хабрієва, яка зазначила, що Конституційний Суд створюється зі спеціальною метою – обмежувати всі інші органи в довільному розширенні або звуженні меж встановлених законодавцем норм. Поряд з загальною спрямованістю конституційного правосуддя – розгляд справ по суті й прийняття рішень – це єдиний легальний і досконалий спосіб юрисдикційного захисту інтересів держави і особи, вирішення конституційно-правових конфліктів і здійснення офіційної інтерпретації

норм Конституції та законів держави. Конституційна юрисдикція вказує на виключне право судити про конституційність нормативно-правових актів загальнодержавного значення, переводити свої юридичні висновки на рівень державного і суспільного визнання й обов'язковості, незалежно від сфери регульованих відносин – державної, соціальної, міжнародної, політико-правової тощо [151].

Продовжуючи, А. О. Селіванов наголошує, що єдине, що не належить до конституційної юрисдикції, – це використання праворозуміння в політичній сфері відносин, коли йдеться про політичні партії, громадські об'єднання, побудовані на внутрішньо організаційних принципах їх функціонування [151].

Потрібно враховувати значну специфічність функцій конституційного суду, які важко назвати просто правосуддям. У всіх країнах, де вони існують, органи конституційної юстиції мають повноваження розглядати так звані юрисдикційні справи, зокрема, щодо спорів між вищими органами державної влади, що в свою чергу дає підстави вести мову про існування політичного процесу під час здійснення конкретного конституційного судочинства.

Конституційні суди України та Литовської Республіки являються важливим елементом політичної системи. Саме ці органи забезпечують політичну стабільність, розвиток політичних процесів у межах, встановлених Конституціями України та Литовської Республіки. Однак, політична функція конституційних судів може і повинна здійснюватися лише у формі судового розгляду. Саме в цьому випадку його позиція має правове значення і спричиняє юридичні наслідки, обов'язкові для учасників конституційно-правових відносин. Конституційні суди є юридичними особами публічного права, основним завданням яких є здійснення правосуддя, а не політичними органами, які беруть безпосередню участь у політичному процесі.

Прагнучи наблизити теорію конституційного права до практики, професори Т. Я. Хабрієва і В. С. Чиркін дійшли висновку, що «немає такого

органу державної влади, який міг би оцінити конституційність дій конституційних суддів, тому, безумовно, діяльність конституційного суду повинна мати визначені межі» [151]. З цією метою відомі вчені-конституціоналісти пропонують скористатися принципом самообмеження, стверджуючи, що самообмеження влади – це її реалізація. За її межами є підстави говорити про зловживання правом, оскільки не береться до уваги стримуючий чинник (предмет відання і компетенції конституційних меж).

Мимоволі конституційний суд може опинитися в ролі суб'єкта влади, який нехтує законодавчими вимогами, і тоді не виключена можливість втручання в компетенцію законодавчих і виконавчих органів. Це можливо, коли право на офіційне тлумачення Конституції та законів буде реалізоване конституційним судом в сенсі заповнення прогалів не лише в інтерпретації правової норми, а й у створенні нормативного розуміння змісту і значення для законодавця судових висновків імперативного характеру. На цьому доводиться акцентувати увагу, адже принцип «коректного самообмеження суддів» пов'язаний скоріше з їх правосвідомістю, етично-психологічним станом, високою правовою культурою і теоретичною самодостатністю, що є гарантіями досягнення мети конституційної юрисдикції в системі поділу влади в державі.

Однак, якщо виходити зі стабільності конституційного статусу і розуміння доктрини конституційної юрисдикції, навряд чи можна погодитися з Л. В. Лазарєвим, який вважає, що межі (вони пов'язані з самообмеженням) не є щось раз і назавжди дане. Вони можуть розширюватися, звужуватися, уточнюватися з тих або інших об'єктивних і суб'єктивних причин, особливо в перехідний період розвитку суспільства. Якщо допустити подібну практику й орієнтувати Конституційний Суд на такі в перспективі довільні дії щодо юрисдикції, то дуже непередбачувані наслідки неодмінно настануть, до того ж у найбільш негативному вираженні. Виникне чимало причин (спокус) для Конституційного Суду вийти за межі своїх повноважень щоразу при розгляді

справи під сильним владно-політичним впливом на очікувані результати конституційного нормо контролю [151].

Для конституційного правосуддя принципове значення має застосування конституційних принципів, які безпосередньо формують кожному його правову позицію у застосуванні конституційної юрисдикції. У розумінні розгляду прийнятної справи в порядку конституційного правосуддя за предметом, ініційованим перед конституційними судами, особливо відчутною є проблема застосування принципу верховенства права.

Найбільш прийнятним науковий підхід вчених-філософів, які вважають, що «боротьба за право сьогодні обтяжена тією обставиною, що поняття інстанції як абстрактної здатності до авторитетного судження про статус про належне вже не збігається з поняттям органу державної влади» [151].

Вчені філософії права дотримуються наукової позиції, яка висвітлює сутність конституційного принципу «верховенства права». Вони цілком обґрунтовано вважають, що «свобода індивіда у праві виступає в його виборі авторитетної інстанції та визначенні правосуб'єктності свого контрагента». Ці судження відображають сучасну позицію юриспруденції: слід остерігатися банального читання і незаперечності абстрактних уявлень про «верховенство права», якщо право та його принципи є тлумаченням авторів, що межує з власною неспроможністю.

Особливе місце в науці конституційного права займає доктрина. Саме вона за своїм значенням виступає визнанням «юриспруденції» або «права юристів», оскільки фокусує досягнення юридичної науки. Доктрина «конституційної юрисдикції» визначається Конституцією, яка містить норми, що розкривають основні принципи її сутнісної характеристики. Визнання доктрини системою поглядів, ідей, теоретичних висновків, наукових переконань дуже наближає це поняття до концепції. Проте між цими явищами існують відмінності [118, с. 11].

Доктрина на відміну від концепції має наукове походження. Вона покликана формулювати правотворчу і правозастосовчу практику силою правосвідомості і праворозуміння. Концепція презюмується у науковому вжитку як система ідей і поглядів нової державної ідеології, коли в сучасному вигляді потрібно надати їй офіційного визнання, визначити новий напрям розвитку у сфері суспільних відносин. Авторитет концепцій є наслідком державної підтримки, а доктрини – аргументованості ідей і наукових теорій, що становлять цінність праворозуміння.

О. П. Васильченко, досліджуючи питання джерел конституційного права, наголошує, що до системи таких джерел слід відносити правові доктрини [16, с. 2].

Стосовно органів правосуддя термін «юрисдикція» розуміється як встановлена законодавством сукупність повноважень для вирішення правових спорів і оцінки дій суб'єктів права з погляду їх правомірності або неправомірності, що припускає підвідомчість і підсудність справ, що вирішуються. Це зумовлено тим, що в юридичній літературі та нормативних актах зарубіжних держав юстицію пов'язують не тільки з правосуддям, а й стосовно інших правових обставин, що виникають у державі, з веденням справ щодо управління юридичними питаннями в сферах державної і недержавної діяльності.

Тут криється ще одна особливість, коли конституційна юрисдикція визначає також повноваження спеціального органу правосуддя у сфері офіційного тлумачення Конституції та законів, що збагачує зміст юрисдикції, вказуючи на спеціальний процесуальний порядок реалізації статусу єдиного суб'єкта в державі. Авторитетний російський вчений і практик професор М. В. Вітрук переконливо доводив, що завдяки «особливій специфіці політико-правової природи Конституційного Суду він може розглядатися самостійно, окремо від судової системи, як один з вищих органів державної влади поряд з іншими вищими органами державної влади» [20, с. 109].

Н. А. Богданова зазначає, що: «призначення доктрини полягає в твердженні, поширенні, а можливо й насадженні, нав'язуванні ідей, що становлять її зміст, з метою їх застосування у практичній діяльності» [12].

Т. М. Пряхіна під доктриною розуміє наукову теорію, а в частині, що отримала визнання у вигляді закріплення її положень в програмних документах політичного характеру, нормативно-правових актах, договірних і звичайних нормах, рішеннях органів державної влади та самоврядних спільнот, вона набуває характеру офіційної доктрини [133].

Доктрина значно впливає на право, оскільки вона може закріплюватися в правових нормах або може використовуватися в процесі тлумачення правових норм органами конституційного правосуддя. Прикладом конституційно-правової доктрини може служити ідея поділу влади. Отже, доктрина підводить під нормотворчу діяльність наукову базу, надаючи їй організований характер.

Конституційно-правові доктрини досліджуються вченими в історичному та національному аспектах. Вони залежать від традицій правової культури, ідеології та політичної ситуації в країні. Вони можуть скластися в конкретній країні на певному етапі її розвитку, стати у відповідний період основоположним принципом, а потім перестати бути актуальними. Так, наприклад, будучи у XIII–XIX ст. одним із джерел права в країнах романо-германської системи права, доктрина у XX ст. була відтісна на другий план основним джерелом права – законом. Сьогодні роль правової доктрини визнається і в законотворчій роботі, і в правозастосовчій діяльності – при тлумаченні норм права.

У багатьох розвинених державах, особливо англо-саксонської системи права, доктрини, як концептуально оформлені думки відомих вчених з питань права, є в ряді випадків джерелами права. Їх називають вторинними джерелами англо-саксонської системи права. При цьому, слід мати на увазі ту обставину, що в правових системах цих країн все більшого значення стали

мати не так думки окремих вчених, скільки цільні систематизовані доктрини, що склалися в результаті багаторічної академічної та практичної діяльності теоретиків держави і права. Однак, ані в Україні, ані в Литовській Республіці, доктрина не визнавалася і не визнається джерелом права.

Конституційні суди України та Литовської Республіки мають можливість виводити правові принципи зі змісту конституційних положень шляхом відображення у рішеннях та висновках, окремих думках суддів. При цьому велике значення має правосвідомість суддів конституційних судів. Юридична природа рішень конституційних судів як джерела права безпосередньо пов'язана з правовими позиціями, що їх віддзеркалюють. Саме ці правові позиції і надають рішенням доктринального змісту.

П. Б. Стецюк наголошує на необхідності запровадження «в теорії і практиці сучасного конституційного права таких нових понять: «доктрини в конституційному праві», «конституційно-правові доктрини», «конституційно-правова доктрина держави», зважаючи на те, що органом, який може суттєво допомогти у вирішенні питання їх практичної реалізації є Конституційний Суд України [152].

В. П. Колісник вважає, що конституційно-правова доктрина – це сукупність усталених та визнаних науковим середовищем ідей, положень, наукових поглядів та теоретичних узагальнень, що в сукупності складають логічно завершене та внутрішньо узгоджене бачення, розуміння й пояснення сутності, особливостей, головних ознак та закономірностей (або тенденцій) розвитку певного конституційно-правового явища (феномену) [52].

Російські вчені М. П. Авдєєнкова і Ю. А. Дмитрієв відсутність доктрини у конституційному праві пояснюють тим, що у вітчизняній конституційно-правовій науці поки ще не склалися власні доктрини, під якими зазначені автори розуміють вчення, наукові чи філософські теорії, політичні системи, керівні теоретичні або політичні принципи [57]. Тому, конституційні доктрини вони віднесли до джерел науки конституційного

права. Т. М. Пряхіна вважає їх вторинним джерелом конституційного права, оскільки вони зазвичай виконують допоміжну роль по відношенню до інших джерел, що не втрачаючи при цьому своїх регулятивних якостей. Особливо ці регулятивні якості є найбільш затребуваними в революційній і постреволюційній періоди, коли частина колишнього законодавства скасована або фактично припиняє дію, а тимчасові прогалини у правовому регулюванні заповнюють доктринальні джерела [132].

Таким чином, можемо визначити доктрину конституційного права як систему наукових поглядів відносно галузі конституційного права в цілому або його окремих інститутів, що мають практичну спрямованість і наукову базу для тлумачення норм конституційного права. На відміну від політичних, економічних, ідеологічних та інших доктрин, що охоплюють собою, відповідно, практично всі сфери життя суспільства, конституційно-правові доктрини розповсюджуються лише на юридичну сферу в частині, що стосується конституційно-правового регулювання суспільних відносин. При цьому конституційно-правові доктрини, що знайшли своє закріплення в законодавстві, у вигляді правових норм-принципів, впливають з правових теорій і концепцій. Тому між правовими теоріями, концепціями і доктринами в науці конституційного права немає непереборної межі, вони перебувають у взаємозв'язку між собою і їх підсумком в значній мірі є доктринальні принципи конституційного права, які, в частині, що стосується організації та діяльності конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці бути предметом нашого дослідження.

Доктринальне осмислення конституційного правосуддя являє собою складну, методологічно зумовлену проблему. Конституційне правосуддя в Україні сьогодні не є темою, що досліджена на належному рівні та з глибоким вивченням всіх актуальних для держави і права питань. Досить цікавим є доктринальний підхід до визначення конституційного правосуддя та його співставлення з судочинством.

Для мети дослідження конституційного правосуддя в Литовській Республіці, важливо розглянути призначення єдиного органу конституційної юрисдикції, що дає змогу безпосередньо підійти до доктринальної дефініції цього поняття, а також усунути невизначеність, що виявилася, у розумінні положень Основного Закону, які відображають природу конституційної юрисдикції. Щоб завдання стало вирішуваним, слід з'ясувати повноту змісту, що стосується всіх або більшості елементів, які становлять категорію «конституційна юрисдикція», надати її смислове визначення, сутнісну характеристику функцій і повноважень єдиного органу – Конституційного Суду Литовської Республіки.

Як наголошує А. О. Селіванов, доктринальну дефініцію треба розглядати як найважливіший елемент структури конституційної теорії про конституційне правосуддя, конституційний нормоконтроль, конституційне змістовне тлумачення, конституційну охоронну юрисдикцію та інші властивості єдиного органу судової влади, який має конституційну юрисдикцію. Цим зумовлене прагнення через змістовну характеристику визначити наукову та праксеологічну цінності конституційної юрисдикції. У цьому сенсі наука – джерело доктрини. У зв'язку з цим є обґрунтованим погляд на доктрину як на прийняту в науці думку, яка асоціюється зі школою та авторитетним юристом [151].

Як вдало відзначає Ю. О. Фрицький, одним з різновидів державної влади є судова влада, основним призначенням якої є здійснення правосуддя, яке являє собою вид державної діяльності, спрямованої на розгляд і розв'язання певних соціальних конфліктів, пов'язаних із здійсненим або припущеним порушенням норм права [178, с. 271]. У свою чергу Г. Задорожня визначає судову владу як представлену системою судових органів, самостійну і незалежну гілку державної влади, яка функціонує для здійснення конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного,

господарського правосуддя, вирішення спорів в аспекті трудових, торговельних та інших справ [43, с. 404].

У теорії правосуддя здійснюється судами, а на практиці – суддями. Правосуддя – це не лише уможлядна проблема теорії чи філософії права, а й практична проблема конституційного права, процесуальних юридичних наук, конкретизована у юридичній діяльності численних суб'єктів права. Сьогоднішня науково-практична актуальність правосуддя в Україні, з-поміж іншого, зумовлена її соціальною значимістю. Правосуддя стає суттєвим соціальним і приватним інтересом людини, правом, забезпечити яке покликана судова система.

Частина 1 статті 124 Конституції України зазначає, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Ця норма відповідає і закріплена також у статтях господарського, цивільного процесуального кодексів України, а також у Кодексі адміністративного судочинства.

Згідно з частиною 3 статті 124 Конституції України судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Деякі вчені вважають, що правосуддя здійснюється тільки судами загальної юрисдикції [66; 18, с. 697]. Проте, цю проблему було вирішено після Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, у тому числі і конституційного.

Теоретично можна розглядати два підходи до вирішення питання, чи здійснює Конституційний Суд України конституційне правосуддя. Якщо розглядати правосуддя у вузькому розумінні, як діяльність судових органів які розглядають і вирішують справи, змістом яких є спір про право, то,

звичайно, Конституційний Суд не вирішує спорів про право, оскільки вирішує питання про відповідність (конституційність) законів та інших правових актів Конституції. Однак якщо розглядати правосуддя у широкому розумінні, тобто як вид державної діяльності, яка полягає у розгляді і вирішенні різних соціальних конфліктів, пов'язаних із порушенням норм права, то поза сумнівом, Конституційний Суд України як спеціальний державний орган від імені держави у відповідній процесуальній формі, у пленарних засіданнях, шляхом винесення загальнообов'язкового рішення, розглядає певну категорію справ щодо визнання такими, що відповідають Конституції України правові акти Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, Президента України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і є органом, який здійснює правосуддя.

Під правосуддям Б. Малишев розуміє спосіб розв'язання спору про право, яким захищаються права і свободи суб'єктів права (фізичних осіб, юридичних осіб, держави, суспільства): а) на підставі закону та принципів справедливості, рівності, свободи і гуманізму; б) на постійній і професійній основі спеціальними органами державної влади – судами, акти яких забезпечуються авторитетом держави. В той же час автор зазначає, що правосуддя є способом реалізації судової влади в цілому, а судочинство виступає як конкретна форма цієї реалізації [120, с. 244].

В. Маляренко вважає правосуддя як правозастосовну діяльність суду у встановленому законом процесуальному порядку віднесених до його компетенції цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справ з метою охорони прав та свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, та інтересів держави [18, с. 697].

А. Поршнева та А. Кибанова визначають конституційне правосуддя як діяльність суду з питань розгляду і вирішення цивільних, кримінальних, адміністративних справ, а також справ, що розглядаються в порядку конституційного провадження [175, с. 498].

М. Вітрук дає визначення поняттю конституційне правосуддя як синтезу, поєднання двох начал – сутності конституційного контролю та форми правосуддя, які являють собою «конституційне правосуддя», в результаті чого ми маємо справу з самостійним видом державно-владної контрольної діяльності у спеціалізованій формі конституційного правосуддя [21, с. 48].

А. Селіванов вважає, що конституційне правосуддя змістовно визначається конституційною юрисдикцією, яка характеризує повноважність єдиного органу – Конституційного Суду України [151].

На думку Г. Пікіса, конституційне правосуддя визначає основні правові норми суспільства та ефективність конституційного порядку, передбаченого в письмовій конституції або інтерпретовані від норм правової системи тієї чи іншої країни. Правосуддя, як діяльність органу державної влади, переплітається з верховенством права як інструментом влади та знаменником прав особи. Конституційне правосуддя є частиною, елементом або особливістю судової влади, на яку покладено обов'язок перевіряти відповідність виконання суспільством та державною своїх функцій відповідно до визначеного правопорядку [199, с. 23].

В. М. Шаповал вважає, що саме існування конституційних судів послужило причиною використання терміну «конституційне правосуддя». Враховуючи принципові відмінності між загальною юрисдикцією (здійснення правосуддя) і конституційної юрисдикції (здійснення судового конституційного контролю), термін «конституційне правосуддя» може лише свідчити про певну схожість форм юрисдикційної діяльності відповідних державних органів. В обох випадках така діяльність за формою трактується як судочинство [186, с. 392].

Окремі вчені, пропонуючи визначення дефініції «правосуддя», наголошують, що це діяльність суду щодо розгляду та вирішення конфліктів, пов'язаних з порушенням норм цивільного, кримінального,

адміністративного та інших галузей права. До компетенції Конституційного Суду віднесено розгляд і вирішення конфліктів, пов'язаних з порушенням норм конституційного права, а тому якщо зазначати окремі галузі права, щодо яких здійснюється правосуддя, то необхідно обов'язково вказати у його дефініції і галузь конституційного права. Правосуддя можуть здійснювати лише компетентні суди, до повноважень яких віднесено розгляд і вирішення відповідних правових питань. Процедура розгляду і вирішення справ може встановлюватися не лише окремим процесуальним законом, а також в єдиному акті, що містить як матеріальні, так і процесуальні норми (Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про Конституційний Суд України»). Тому більш правильним буде посилання в дефініції «правосуддя» на порядок, встановлений законом.

З урахуванням наведеного вважаємо, що під поняттям «правосуддя» необхідно розуміти діяльність компетентного суду, що здійснюється від імені держави і за встановленою законом процедурою, змістом якої є розгляд і вирішення конфліктів або правових питань, які виникають у процесі реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права.

Судова влада являє собою одну з гілок державної влади. Тому конституційні суди як органи судової влади, що входять в систему державної влади в цілому, мають також родові ознаки органу державної влади.

Будучи судом та одночасно одними із вищих органів державної влади, Конституційні суди діють поряд із Главою держави, Парламентом та Урядом і за певними ознаками стоять вище цих органів, оскільки вони можуть визнати неконституційними й акти Президента, і Парламенту, і Уряду в Україні та Литовській Республіці.

Таким чином, «конституційне правосуддя», являє собою діяльність суду конституційної юрисдикції, що здійснюється в установленому процесуальним законом порядку, змістом та суттю якої є розгляд і вирішення

питань щодо конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції і законів України, правової охорони Конституції України, забезпечення дотримання принципу поділу влади і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

1.2 Генезис розвитку конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці

Розвиток конституційного правосуддя як одного з найважливіших інститутів сучасної конституційної держави має свою тривалу передісторію. З'ясуванню змісту конституційного правосуддя сприятиме аналіз історичного аспекту його виникнення, оскільки зміни у державному управлінні, становлення нового конституційного порядку передували створенню таких органів конституційного правосуддя як Конституційний Суд Литовської Республіки та Конституційний Суд України.

Історія розвитку конституційного правосуддя Литви тісно пов'язана з найближчими державами як культурними, історичними так і династичними зв'язками. Литовці дуже часто ділили єдину державність з росіянами, білорусами, поляками та шведами. Територія сучасної Литви перебувала у складі різних утворень: польсько-литовської держави – Речі Посполитої, Російської імперії, Литовсько-Білоруською Республіки, СРСР.

В загальному, для обґрунтування необхідності створення інституту конституційної юстиції використовувались три основні теорії. Органічна теорія виходила з того, що конституція є актом установчої влади, тому акти органів, існування яких передбачено в самій конституції, не можуть не відповідати актам установчої влади. Інституціональна теорія виходить з того, що конституція встановлює так звані «правила гри» для органів влади, ні один з яких не має посягати на повноваження іншого. Природно-правова

теорія або теорія суспільного договору рахувала, що Конституція встановлює правила для керуючих та підлеглих, насамперед гарантії прав людини та громадянина.

Ідея конституції як закону, що має найвищу юридичну силу, і така, що приймається для забезпечення верховенства права, була сформована ще з XVI ст., і найімовірніше, саме з цього періоду варто починати розглядати і зародження ідеї охорони конституції, що проявляється у вигляді окремого інституту – органу конституційного контролю.

У правовій літературі з цього приводу висловлюються різні думки. Наприклад, С. Шевчук вважає, що «...інститут конституційного контролю у своїх зародкових формах з'явився ще в період Священної Римської імперії і слугував цілям її єдності, розв'язуючи конфлікт між імператором та його підданими. У Німеччині ще у 1495 році імператор Максиміліан I створив спеціальний орган – Суд імператорської палати, через який і зверталися васали до свого сюзерена (монарха) у разі виникнення суперечностей у процесі відносин щодо здійснення влади. З XVII ст. цей суд починає розглядати відповідні справи та захищати «конституційні» права поміщиків-землевласників, порушувані принципами корони...» [187, с. 230]. До певної міри своєрідним прототипом органу конституційного контролю в Англії деякі дослідники розглядають і Таємну раду короля, яка у XVII–XVIII ст. здійснювала досить ефективний конституційний контроль, скасовуючи акти англійських колоній, під приводом їх невідповідності чи то принципам загального права метрополії, чи найвищим природничим законам справедливості, чи парламентському установчому праву, чи духу дарованих тій чи іншій колонії конституцій у вигляді королівських хартій і т. ін. Як наслідок, американські суди (суди в англійських колоніях на північноамериканському континенті) ще до проголошення незалежності США у 1776 році фактично мали можливість здійснювати судовий контроль щодо законодавства колоній.

Наведені приклади щодо можливих початків існування тих чи інших форм конституційного контролю навіть на рівні прототипів, видаються не зовсім вдалим, хоча б із позицій того, що конституція у розумінні Основного Закону, реально з'являється дещо пізніше, відповідно, і пізнішим у часі була поява самого явища конституційного контролю.

Конституційне правосуддя в Україні та Литовській Республіці засноване на конституційно-правових положеннях Литовсько-Руської держави. Вони були закріплені в Статутах, кодифікованих нормативно-правових актах, викладених у редакціях 1529, 1566 і 1588 років, які по сучасній класифікації склалися з норм, що відносяться до джерел конституційного, цивільного, кримінального та воєнного законодавства. Саме Литовські Статути названі на преамбулі чинної Конституції правовим фундаментом литовської держави. Також, у Преамбулі першого Статуту, прийнятого на Віленському сеймі 1528–1529 років під назвою «Права писані Великого князівства Литовського», Великий князь Литовський, руський, пруський, жемайтський, мазовецький та інших земель Сигізмунд, присягаючи на Євангелії, взяв на себе зобов'язання підтвердити і закріпити «на всі часи» права і свободи усіх корінних жителів Великого князівства, які вони мали у своїх регіональних князівствах зі стародавніх часів, згідно з їхнім соціальним походженням, станом та віросповіданням [93, с. 98].

Литовським Статутом відведено особливу роль й у історії європейського права. Редакції Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 років сприяли розвитку конституційного правосуддя в Литві, завдяки чому вони вважаються вітчизняним правовим здобутком, перемогою конституцій предків. Це підтверджується й тим, що названі статути вміщували багато артикулів, які приписували судити «подле обичаю стародавняго», «водле звичаю давняго» тощо [84].

Чужинські (польські, литовські, частково німецькі) протопарламентські і парламентські інституції увійшли в історію становлення як вітчизняних

представницьких органів влади взагалі, так і органів політичного контролю за конституційністю законодавчих актів. Вони значно вплинули на розвиток конституційного контролю в Литві. Головним суб'єктом захисту неписаних стародавніх прав і вольностей русів, їх апології, збереження трансформації звичаїв предків ще за польсько-литовської доби стало українське козацтво. «Вільні люди», «воїни», «строжі» – такі означення вперше зустрічаються в половецьких джерелах XIII ст., візантійських та італійських витоках тієї ж доби щодо озброєних людей, які в східноєвропейських степах, на Чорноморщині давали відсіч монголо-татарським завойовникам, охороняли кордони, супроводжували купецькі каравани, а в період між військовими справами підтримували своє існування землеробством, тваринництвом, рибальством, полюванням, бджільництвом, торгівлею сіллю, селітрою, паливом та іншими товарами [93, с. 98].

Більш високий рівень розвитку конституційного права, можливий, коли Русь та ряд окремих слов'янських великих князівств, що були пізніше завойовані Московською державою, створили з Литвою спільну державу під назвою Велике князівство Литовське та систему права, в основу якої було покладено Руське право.

Велику наукову цінність становить те, що укладачі першого Статуту сформулювали ряд загальних базових принципів, які у майбутньому істотно вплинули на розвиток і застосування всіх галузевих правових норм, зокрема й кримінально-правових. До таких ми відносимо: принцип територіального суверенітету Великого князівства (Розділ 3, статті 1–3); принцип єдності права на всій території Русько-Литовської держави (Розділ 1, стаття 9); принцип рівності перед законом усіх корінних жителів Великого князівства (Розділ 1, стаття 9) [42].

Становлення школи литовського права відбувалося під впливом як російських, і польських правових пам'яток, й литовські акти залишили значний слід історії права.

В Україні можна виділити декілька періодів, в яких відбувалося зародження і розвиток конституційного правосуддя, а саме: перший період – «Національного відродження» (початок ХІХ ст. – 1914 р.); другий період – «Державного відродження» (1917–1923 рр.); третій період – «Сучасний» (починаючи з 1990 р. – до сьогодні) [160]. Відповідно, у кожному із цих періодів було прийнято ряд документів конституційно правового характеру, які стали фундаментом для прийняття Конституції 1996-го року.

У період ХІХ ст. – 1914 року заслуговують уваги проекти Георгія Андрузького «Начерк Конституції Республіки» (1848–1850 рр.), Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України» (1905 р.) [159], Михайла Грушевського «Конституційне питання і українство в Росії» (1905 р.), конституційні основи новоствореної держави «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» (13 грудня 1918 р.) та інші. Варто зазначити, що аналіз вказаних вище документів здебільшого показує різносторонню позицію вчених відносно форми конституції. Більшість науковців під Основним Законом розуміли не один системно створений нормативно-правовий акт, а декілька актів, що регулюють окремі правовідносини.

Одним із перших конституційних проектів даного періоду є «Начерки конституції республіки» Георгія Андрузького, студента юридичного факультету Київського університету, члена Кирило-Мефодіївського братства, перші два нариси якого датуються 1846–1847 років, останній – 1850 роком. «Начерки...» розроблені в дусі народницьких концепцій, основу суспільного життя яких становить община. У цьому проекті передбачається глава держави (Президент штатів), прототип парламенту (обласна палата), однак автор не наділяє їх повноваженнями щодо охорони конституції, обласна палата не наділена жодними контрольними функціями.

Дещо ґрунтовніше викладено проблему охорони конституції в праці Михайла Драгоманова «Проект оснований устава українского общества –

«Вольный союз – Вільна спілка», яка побудована на ідеї асоціації гармонійно розвинутих особистостей, що відобразилися б у федералізмі держави з максимальною децентралізацією і самоврядування громад та областей, тобто цей конституційний проект мав за основу перетворення Російської імперії у децентралізовану державу з федеративним устроєм. У конституційному проекті М. Драгоманова присутні такі гарантії правової охорони конституції, як особливий порядок внесення до неї змін, а також частково окреслено питання конституційної юстиції. Зокрема, у пункті 23 «Проекту Основаного устава...» передбачено особливий порядок прийняття змін до основних законів, а саме зміни можуть бути внесені лише зі згоди кваліфікованої більшості (2/3) голосів Державної і Союзної Дум із наступним затвердженням Державним Собором.

Заслуговують уваги положення даного проекту щодо відповідності постанов і дій органів місцевого самоврядування до Основних Законів та загальних інтересів держав союзу і відповідності постанов вищих органів державної влади (Державної і Союзної Дум) до Основних Законів держави. Відповідно до пункту 10 (II) та пункту 22 вищезгаданого проекту такі колізії повинні бути вирішені Сенатом, тобто вищим органом судової влади на загальних зборах його департаментів. Отже, зважаючи на крайню необхідність того, щоб рішення та постанови органів місцевого самоврядування відповідали нормативно-правовому акту існувала необхідність у прийнятті основного закону держави [39].

Період державного відродження (1917–1923 рр.) відображений як конституційним законодавством УНР [65] та ЗУНР, так і цілою групою проектів Основного Закону української держави. Серед першого, йдеться насамперед про Універсали Української Центральної Ради, Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права та вольности УНР) від 29 квітня 1918 року, «Тимчасовий Основний Закон про державну самостійність земель бувшої австро-угорської монархії»

(13 листопада 1918 р.), цілою низкою законів та інших актів. Друга група документів цього періоду представлена численними проектами конституцій України, а саме: проект «Основного Державного Закону Української Народної Республіки» (1920 р.), проект «Конституції (основних державних законів) У.Н.Р.» Отто Ейхельмана (1920 р.), проект «Конституції ЗУНР» С. С. Дністрянського (1920 р.) [37] та інші [61]. Всі вони в тій чи іншій мірі (зрештою як і подібні документи того часу інших держав) містять положення про правову охорону конституції.

У ХХ ст. виникає європейська (або австрійська) модель конституційної юстиції, теоретично обґрунтована професором права Віденського університету, творцем «чистої теорії права» Г. Кельзенем та К. Ейзенманом. Головна відмінність від американської моделі полягає в тому, що конституційна юстиція виділяється з загального правосуддя та здійснюється не судами загальної юрисдикції, а спеціалізованими органами – конституційними судами. Так, у вересні 1919 року створений Вищий Конституційний суд Австрії [164].

Згідно з доктриною Г. Кельзена, мав бути створений спеціальний орган, у компетенції якого було б скасування нормативних актів. Причому такий орган мав би бути незалежним не лише від парламенту, але й від іншої влади [161]. Таким чином, Г. Кельзенем було сформульовано такі основні постулати утвердження і здійснення конституційного контролю: 1) законодавець повинен перебувати під юрисдикційним контролем; 2) необхідно створити спеціальний, незалежний від парламенту та інших гілок влади орган, правом якого було б скасувати нормативні акти, що суперечать конституції, тобто такий контролюючий орган мав би виконувати роль «негативного законодавця».

«Європейська» модель у практиці функціонування держав міжвоєнного періоду певний час існувала у декількох країнах (Австрія, Чехословаччина, Іспанія). Відповідно до статті 1 Вступного Закону до Конституційної Хартії

Чехословацької Республіки від 29 лютого 1920 року (Конституції Чехословаччини): «Закони, які суперечать конституційній хартії чи її частинам і тим законам, які змінюють чи доповнюють її – недійсні». Цією ж частиною Чехословацької Конституції вводились загальні положення щодо порядку формування, компетенції та організації роботи Конституційного суду Чехословаччини. У 1925 році в Австрії було утворено спеціалізований орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд Австрії. Основним призначенням цього судового органу було вирішення конфліктів між законодавчою владою центру, тобто федерацією в цілому, та її суб'єктами, а також вирішення невідповідностей федерального законодавства і законодавства земель. Отже, початковим, основним призначенням Конституційного Суду Австрії була діяльність, спрямована на вирішення колізій у компетенції між федеральною владою і владою земель [161].

Широке визнання інститут конституційного контролю отримує на третьому етапі світового конституційного процесу – після Другої світової війни. Він утверджується практично в усіх країнах Західної Європи, у більшості країн Азії, Латинської Америки, деяких країнах Африки. І власне на даному етапі історико-конституційного розвитку, спостерігається зміщення соціальних чинників у призначенні конституційного контролю. Органи конституційного контролю виступають елементом механізму захисту прав та свобод людини і громадянина через призму взаємовідносин особи і державної влади [161]. В останньому значну роль відіграло те, що було фактично відкрито принципово нову сторінку юридичної природи конституційного правосуддя з метою запобігання поверненню нацизму (особливо що стосувалось організації конституційного правосуддя Австрії, Греції, Італії, Іспанії, Німеччини).

Безперечно, інститут конституційного контролю є найвагомим у системі правової охорони конституції, проте, не менш значущими є й інші її гарантії, зокрема, особливий порядок прийняття та внесення змін до

Основного Закону, відповідальність державних органів та посадових осіб, походження яких пов'язане із виникненням конституції.

Сам факт, що у найстарішій писаній конституції світу, Конституції США, і у новітніх конституціях норми про зміни у конституції встановлюють особливий порядок внесення таких змін, вказує на те, що вже на протязі майже двохсот років не допускалося новаторства щодо спрощення порядку перегляду Основного Закону.

Г. Кельзен доводив, що заснування Конституційного Трибуналу, призначеного для контролю за конституційністю законів, повністю відповідає теорії розподілу влад. Він обґрунтовував це таким чином, що Конституційний Трибунал не уособлює владу в усіх її об'ємних ознаках, а лише виконує роль контрбалансу чи «негативного законодавця». Як зазначав Г. Кельзен, конституція будучи основним законом і всі інші норми, породжені нею, мають бути забезпечені особливим ступенем захисту; цього можна досягти ввівши ускладнену процедуру внесення змін до конституції. Г. Кельзен вважав, що тлумачення конституції має відбуватися у широкому розумінні, оскільки в ній містять не тільки правила, що торкаються організації державної влади та процедури створення законодавчої бази, але й перелік основних прав і свобод людини. Тому конституція – це не тільки збір основних процедурних правил, але й ядро, основа матеріального права. Гарантією дії конституції є можливість безперешкодного скасування актів, які їй суперечать, але водночас «...не можна довіряти анулювання неправомірних актів тому органу, який їх прийняв» і далі «...конституція без гарантій проти антиконституційних актів не є цілком обов'язковою у технічному сенсі... Конституція, згідно з якою неконституційні акти залишаються чинними тому, що їх неконституційність не може привести до їх скасування, більше або менше є еквівалентом, із юридичного погляду, бажанню без зобов'язальної сили» [188].

Особливістю конституційного контролю під час існування Радянського Союзу, згідно з Конституцією 1924 року було те, що його здійснення було покладено, зокрема, на з'їзд Рад, і на ЦВК, тобто фактично функцію конституційного контролю було покладено на вищі органи державної влади. Проте, те що в державі існував тоталітарний політичний режим не було необхідності в здійсненні органом конституційного контролю своїх повноважень. Зважаючи на це функції конституційного контролю були перетини парламенту СРСР, А органи прокуратури здійснювали нагляд за дотриманням конституції і законів СРСР. Зважаючи на те що партійні органи здійснювали владні повноваження, правотворчі функції також належали до їх компетенції.

Попередній конституційний порядок соціалістичної України характеризувався відсутністю, як і в усьому СРСР, спеціалізованого інституту конституційної юстиції. Вперше формулювання «контроль за виконанням Конституції» введено Основним Законом УРСР 1937 року, однак ця функція закріплена за Верховною Радою. Теорія єдності влади збереглася і в Конституції 1978 року. Збудована модель логічно впливала з принципу верховенства парламенту [143].

При переході від радянської (колективістської) моделі до демократичних основ суспільства, передбачалось створення органу з досить обмеженими контрольними функціями. Так, конституційна реформа 27 жовтня 1989 року передбачила створення та функціонування досить невідомого органу держави в Україні – Комітету конституційного нагляду УРСР. Потрібно зазначити, що все-таки конституційна реформа не похитнула засад повновладдя парламенту – контрольні функції залишались за Верховною Радою. У Комітеті не було безпосередніх повноважень щодо відміни неконституційного акту. В його повноваження входило лише представлення висновків Верховній Раді УРСР з приводу проектів законів. В рамках подальшого контролю Комітет уповноважувався: по-перше,

направляти органу, що видав неконституційний акт, свої висновки, тим самим призупиняючи нелегітимні правові положення; по-друге, ввійти з поданням до Верховної Ради чи Ради Міністрів про відміну зазначених положень.

Дещо своєрідно відбувалося відновлення реальної ваги інституту правової охорони конституції у СРСР у кінці восьмидесятих на початку дев'яностих років. Першим кроком у цьому було прийняття Закону СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) СРСР» від 01 грудня 1988 року [103], згідно з яким провідна роль у сфері правової охорони конституції надавалася вищому органу державної влади – З'їзду народних депутатів СРСР, до повноважень якого входило, зокрема, право скасовувати акти, які були прийняті Верховною Радою СРСР. Верховна Рада СРСР наділялася правом скасування указів і постанов Президії Верховної Ради СРСР, розпоряджень Голови Верховної Ради СРСР, постанов і розпоряджень Ради Міністрів СРСР, постанов і розпоряджень Ради Міністрів союзних республік, якщо вони суперечили Конституції і законам СРСР. Крім того Верховна Рада мала право тлумачити закони СРСР. Президія Верховної Ради СРСР здійснювала контроль за дотриманням Конституції СРСР і забезпечувала відповідність конституцій і законів союзних республік Конституції і законам СРСР.

Однак особливе значення мало створення спеціалізованого органу по правовій охороні конституції – Комітету конституційного нагляду СРСР. На другому З'їзді народних депутатів у 1989 році було прийнято Закон СРСР «Про зміни і доповнення статті 125 Конституції (Основного Закону) СРСР» та Закон СРСР «Про конституційний нагляд в СРСР». Повноваження, якими був наділений Комітет конституційного нагляду торкалися, по-перше, вирішення питання про відповідність Конституції СРСР проектів законів СРСР та інших актів, які були винесені на розгляд З'їзду народних депутатів СРСР, а також законів СРСР та інших актів, які вступили в силу, та

конституцій союзних республік. Крім того, Комітет конституційного нагляду здійснював нагляд за відповідністю Конституції та законам СРСР указів Президента СРСР, законів союзних республік, постанов, розпоряджень Ради Міністрів СРСР, міжнародних договорів та інших зобов'язань СРСР та союзних республік, які ще не були ратифіковані, керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду СРСР, які мають нормативний характер, актів Генерального Прокурора СРСР, Головного державного арбітра СРСР, нормативних актів інших державних органів. По-друге, Комітет конституційного нагляду був повноважний вирішувати питання про розмежування компетенції між Союзом та республіками, між союзними республіками щодо конституційності актів, прийнятих органами державної влади чи управління. По-третє, Комітет конституційного контролю був суб'єктом права законодавчої ініціативи.

Крім Комітету конституційного нагляду певні повноваження у сфері правової охорони конституції мав і Президент СРСР, який був наділений правом відкладального вето і правом призупинення дії постанов та розпоряджень Ради Міністрів СРСР.

Проголошення Декларації про державний суверенітет України та закріплення нею в Главі III принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову [103], продиктувало необхідність реформування і інституту конституційного контролю. Вже 24 жовтня 1990 року Законом про зміни до Основного Закону держави в Україні встановлений на законодавчому рівні Конституційний Суд [123].

В подальшому, Законом УРСР «Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 24 жовтня 1990 року [123] було передбачено створення Конституційного Суду Української Радянської Соціалістичної Республіки. Склад цього органу повинна була обрати Верховна Рада УРСР. Порядок створення, організація діяльності, повноваження Конституційного Суду УРСР визначалися Законом України

«Про Конституційний Суд України» від 03 червня 1992 року [126], відповідно до якого Конституційний Суд визначався як незалежний орган у системі судової влади, завданням якого було забезпечення відповідності законів, інших нормативних актів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорони прав і свобод людини і громадянина. Конституційний Суд України був повноважний здійснювати попередній і наступний конституційний контроль шляхом встановлення невідповідності Конституції діючих, а також прийнятих, але таких, що не вступили в силу законів та інших актів Верховної Ради, указів і розпоряджень Президента України, постанов Президії Верховної Ради України, законів та інших актів Верховної Ради Республіки Крим та її Президії, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України і Ради Міністрів Республіки Крим, а також міжнародних договорів, що були подані на розгляд Верховної Ради для надання згоди на їх обов'язковість.

Серед повноважень Конституційного Суду України, що охоплювали вирішення питання про конституційність, були і такі як дача висновків про конституційність і законність указів Президента і постанов Кабінету Міністрів при накладенні на них вето Верховною Радою, яке передбачалося пунктом 29 статті 97 Конституції України 1978 року зі змінами, передбаченими Законом України «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» від 14 лютого 1992 року [122].

При здійсненні конституційного контролю, Конституційний Суд України розглядав і інші справи, які стосувалися правової охорони Основного Закону. Зокрема, це спори про компетенцію, спори між національно-територіальними та територіальними утвореннями, оцінка відповідності Конституції дій посадових осіб, у тому числі і Президента, вирішення питання про конституційність діяльності політичних партій, міжнародних та всеукраїнських громадських організацій, законності призначення виборів та референдумів.

З моменту створення Конституційного Суду України його рішення були обов'язковими для виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, юридичними особами, а також об'єднаннями громадян.

Проте, зважаючи на те, що Верховна Рада не змогла обрати необхідну кількість суддів, Конституційний Суд України так і не почав діяти, а відповідальність за дотриманням суб'єктами нормотворчого процесу положень конституції України лежала на органі законодавчої влади – Верховній Раді УРСР.

Так, Верховна Рада УРСР була наділена повноваженнями призупиняти дію актів Кабінету Міністрів УРСР, Президії Верховної Ради УРСР, Уряду Кримської АРСР, у разі, якщо останні суперечать Конституції та законам УРСР з одночасною постановкою питання перед Кабінетом Міністрів СРСР чи Верховною Радою СРСР про скасування таких актів.

В проекті Конституції від 01 липня 1992 року діяльність органу конституційної юстиції регулювалася главами «Судова влада» та «Охорона Конституції». Наступний проект від 26 жовтня 1993 року розвинув та вдосконалив конституційно-правовий статус Суду. І, хоча проект 1993 року і передав значні повноваження по формуванню суддівського корпусу Суду Президенту, змістовний аналіз цих проектів дає нам право говорити про встановлення домінуючої ролі законодавчої влади в формуванні органу конституційної юстиції, у відсутності паритетності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

На другому етапі конституційного розвитку України приймається Конституційний Договір між Верховною Радою та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, в якому діяльність Суду регулюється найзагальнішими положеннями статті 38. Це пояснюється тимчасовим характером Договору та перехідним

етапом конституційного розвитку українського суспільства та держави. Прийнята ж Конституція 1996 року ознаменувала собою не лише закінчення третього етапу конституційного процесу України, але й встановлення засад подальшого вдосконалення інституту конституційної юстиції.

Практичне ж функціонування Конституційного Суду України розпочалось тільки після прийняття нового Основного Закону держави (28 червня 1996 р. [23]) та якісно нової редакції Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року [125]. Законодавчим шляхом були усунуті суперечності, що заважали створенню та функціонуванню Суду за попереднім законодавством.

Конституційною основою Литви є Акт Литовського Ради про незалежність від 16 лютого 1918 року та Резолюція Установчого Сейму від 15 травня 1920 року про відновлення демократичної Литовської держави [42, с. 4], проте, формально першим Основним Законом Литви є тимчасова Конституція, прийнята Установчим зборами 02 червня 1920 року. Цьому передувало відновлення державності у квітні 1919 року, встановлення тимчасового порядку управління на чолі з Президентом Республіки і Державною радою.

01 серпня 1922 року Установчий Сейм прийняв Конституцію, де сильний вплив надав польський конституційний досвід. Форму правління держави визначено, як парламентська Республіка. Дію Конституції було перервано у грудні 1926 року, після приходу до повалення влади уряду Антанаса Сметони [3, с. 132].

Оскільки Сейм було розпущено, наступна Конституція 25 травня 1928 року була прийнята і опублікована Президентом А. Сметоною. За Конституцією зберігалася в обмеженому обсязі законодавча влада парламенту, відповідальність міністрів перед Сеймом. Конституція 1928 року значно розширила повноваження Президента, і Кабінету Міністрів. Проте фактично Конституція мало впливала на перебіг державного життя. Уся

влада була сконцентрована в руках Президента. Аби вирішити економічних питань створювалися поза конституційні органи – промислова, сільськогосподарська і трудова палати.

Четверта Конституція Литви приймається 12 травня 1938 року. Вона діяла до 15 червня 1940 року. Буржуазно-демократична Конституція стала своєрідним символом національної державності. Саме її дії було відновлено після незалежності Литви 11 березня 1990 року.

Проте, хронологічно п'ятою стала Конституція 25 серпня 1940 року – Конституція Литовської Республіки, основою якої покладено принципи й інститути Конституції СРСР 1936 року. На зміну їй через 38 років було прийнята Конституція 20 квітня 1978 року, остання історія Литви Конституція, типологічно належить радянської соціалістичної моделі [102, с. 586].

Таким чином, у передвоєнний період, ні ідеї Конституційного суду, ні ідеї конституційного контролю в Литві не були популярними, а жодна з тимчасових та діючих конституцій не наділяла суди функцією конституційного контролю. Проте, в конституціях Литви проголошувалося, що «в державі не має сили будь-який закон, який суперечить Конституції». Однак, за відсутності спеціальної державної інституції, яка здійснювала б перевірку конституційності законів, суди не могли самостійно привласнити собі дану функцію. При такому стані речей, впливає єдиний висновок – контроль за конституційністю законів могли здійснювати лише Президент Республіки і в останні роки незалежності формально функціонуючий Сейм – парламент Литовської Республіки [42, с. 7].

У серпні 1988 року у розробленому Академією наук Литовської Республіки проекті нової Конституції передбачалось створення власного Конституційного Суду. Цей проект через кілька місяців було відхилено. У червні 1990 року Рада міністрів Литви внесла на розгляд парламенту проект закону про Конституційний суд. 11 березня 1990 року Верховна Рада

Литви скасувала дію Конституції СРСР і положень Конституції Литовської РСР на її території і заявила про вихід із складу СРСР. Того ж дня приймається Закон № 1-13 «Про відновлення дії Конституції Литви від 12 травня 1938 року».

Виходячи з вимоги приведення положень Конституції 1938 року у відповідність із зміненими політичними, економічними й іншими громадськими відносинами, Верховна Рада Литовської Республіки того самого дня (11 березня 1990 р.) приймає ще один Закон «Про тимчасовий Основний Закон Литовської Республіки».

Цей закон проіснував трохи більше двох із половиною років. Основний Закон настільки інтенсивно змінювався у всіх його розділах, що по суті дозволяє говорити про проведення під час 1990–1992 років кардинальної конституційної реформи. Чинна Конституція Литовської Республіки прийнята на референдумі 25 жовтня 1992 року, після чого до неї двічі вносили зміни: Законом від 20 липня 1996 року і Законом від 12 грудня 1996 року [36].

Його концепція була використана при розробці нового Основного Закону робочою групою, створеною Президією Верховної Ради Литви. Але члени робочої групи висунули альтернативу: треба створювати або Конституційний Суд, або Конституційну Раду. Лише офіційна Комісія Парламенту у травні 1992 року вирішила цей спір на користь Конституційного Суду, шляхом підготовки чергового проекту Конституції. Саме її було схвалено на референдумі 25 жовтня 1992 року і введено в дію 02 листопада 1992 року. Спочатку суд діяв на підставі статей 7, 15, 67, 74, 84, 102–108 Конституції 1992 року, статті 7 Закону «Про порядок введення у дію Конституції Литовської Республіки» від 06 листопада 1992 року, Закону «Про Конституційний Суд» від 03 лютого 1993 року визнавався Конституційний Суд Литовської Республіки. Суд, що був створений протягом лютого – березня 1993 року, складався з 9 суддів, призначених на

9 років на один термін повноважень. По три кандидати в судді призначалися Сеймом з-поміж осіб, представлених президентом республіки, головою Сейму та головою Верховного Суду. Голова суду призначався теж Сеймом серед обраних суддів за поданням Президента Литовської Республіки. Суддями мали бути громадяни Литви з незаперечною репутацією, вищою юридичною освітою та стажем юридичної чи науково-викладацької роботи за спеціальністю не менше 10 років. Вони користувалися правом такої ж недоторканності, як і члени Сейму (стаття 104), а у своїй діяльності керувались виключно Конституцією Литви [93, с. 101].

До повноважень Суду належали розгляд і прийняття рішень про відповідність Конституції 1992 року законам та іншим актам Сейму, про відповідність Конституції та законів актам Президента Литовської Республіки, Уряду, а також надання висновків стосовно того, чи були порушення законів про вибори Президента Литовської Республіки і депутатів Сейму Литовської Республіки, чи дозволяє стан здоров'я Президента Литовської Республіки виконувати свої обов'язки, чи не суперечать Конституції міжнародні договори Литовської Республіки, чи не суперечать Конституції конкретні дії членів Сейму Литовської Республіки і державних посадових осіб, стосовно яких порушено справу про імпічмент. Рішення і висновки із зазначених питань ухвалювались більшістю голосів суддів, що брали участь у засіданні, яке вважалось повноважним за наявності не менше 6 суддів. При рівності голосів вирішальним був голос головуючого. Попереднього контролю за конституційністю актів Конституційний суд не здійснював. Свої рішення і висновки він міг переглядати, але виключно за власною ініціативою. Рішення мали силу закону, а висновки не були обов'язковими для виконання, оскільки кінцеве слово з того чи іншого питання належало Сейму [84].

Розгляд справи Конституційний суд зобов'язувався завершити протягом чотирьох місяців з дня отримання клопотання чи запиту, з якими

могли звертатися президент, п'ята частина членів Сейму, уряд та суди загальної юрисдикції. Суд уповноважувався відмовитись від розгляду справи, якщо звернення до нього засновувалось не на правових мотивах [93, с. 101].

Досить цікавими елементами генезису конституційної юрисдикції були й такі особливості приписів закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд», як положення про можливість припинення повноважень судді у випадку його хвороби понад 4-х місяців протягом одного року; про позбавлення до половини посадового окладу за невиконання встановлених обов'язків; відсутність у засіданнях без поважної причини; про обов'язковість перевищення на 30 відсотків окладу судді Конституційного суду, порівняно з окладом судді Верховного Суду, а голови Конституційного суду – на 10 відсотків, порівняно з окладом судді Конституційного суду; про право голови встановлювати строк попереднього вивчення суддею справи; про місячний термін прийняття рішення в нарадчій кімнаті після закінчення розгляду справи; про заборону суддям оприлюднювати окрему думку щодо ухваленого рішення з метою забезпечення авторитету суду і престижу його актів; про те, що стоячи заслуховують рішення Конституційного суду лише присутні в залі засідань, а не судді; тощо [93, с. 102].

У період 1999–2003 років в Литві був продовжений процес конституційної реформи, у зв'язку інтеграцією Литви до Європейського Союзу. За результатами референдуму по вступу до Євросоюзу, що відбувся в Литві 11 травня 2003 року, 90 відсотків виборців проголосували за вступ до ЄС з 01 травня 2004 року [38].

Таким чином, проголошення незалежності Литовської Республіки було основою для запровадження в державі інституту конституційного контролю – Конституційного суду Литовської Республіки, що є

відокремленим від системи правосуддя спеціалізованим органом Литви [93, с. 103].

Викладене вище дає можливість стверджувати що:

– українське та литовське законодавство, що регулює забезпечення правової охорони Основного Закону держави вперше було сформульовано у 1529-у році;

– конституційне правосуддя було врегульовано в актах і правових традиціях, які в подальшому знайшли своє відображення в Конституції Пилипа Орлика 1710 року, а також в актах українських урядів періоду національно-визвольної боротьби 1917–1920 років;

– період 1919–1977 років як в Україні так і Литовські Республіці характеризується тоталітарним комуно-більшовицьким державним режимом, що був заснований для побудови класичної комуністичної держави шляхом диктатури, яка у свою чергу, супроводжувались неналежним виконанням норм Конституції, внутрішніми збройними переворотам соціальними протестами, порушеннями прав і свобод людини і громадянина;

– період 1978–1990 років характеризується правлінням, що було направлене на демократизацію економічних, політичних, правових та інших соціальних відносин у суспільстві за допомогою старого політико-правового механізму, який не зміг забезпечити позитивний результат державного будівництва і соціально економічного розвитку;

– період розвитку конституційного правосуддя з 1991 по 2015 роки являє собою форму і практику демократичного управління державою, що заснована на політичній самоорганізації народу, діючого у відповідності з європейськими стандартами вимоги до конституції законів, міжнародних договорів.

Висновки до Розділу 1

1. Конституційні суди в Україні та Литовській Республіці являють собою органи судової влади, що знаходяться в одній системі органів з законодавчою та виконавчою гілками влади.

2. Конституційні суди в Україні та Литовській Республіці функціонують саме як суди і є судами, що здійснюють судовий контроль шляхом конституційного судочинства як самостійного виду судочинства.

3. Під поняттям «правосуддя» необхідно розуміти діяльність компетентного суду, що здійснюється від імені держави і за встановленою законом процедурою, змістом якої є розгляд і вирішення конфліктів або правових питань, які виникають у процесі реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права.

4. Запропоновано удосконалене визначення поняття «конституційне правосуддя», відповідно до якого воно представляє собою діяльність суду конституційної юрисдикції, що здійснюється в установленому законом порядку, змістом та суттю якої є розгляд і вирішення питань щодо конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції і законів України, правової охорони Конституції України, забезпечення дотримання принципу поділу влади і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

5. Будучи судом та одночасно одними із вищих органів державної влади, Конституційні суди діють поряд із Главою держави, Парламентом та Урядом і за певними ознаками стоять вище цих органів, оскільки вони можуть визнати неконституційними й акти Президента, і Парламенту, і Уряду в Україні та Литовській Республіці.

Українське та литовське законодавство, що регулює забезпечення правової охорони Основного Закону держави вперше було сформульовано у 1529 році.

Конституційне правосуддя було започатковано в актах і правових традиціях, які в подальшому знайшли своє відображення в Конституції Пилипа Орлика 1710 року, а також в актах українських урядів періоду національно-визвольної боротьби 1917–1920 років.

Період 1919–1977 років як в Україні, так і Литовській Республіці характеризується тоталітарним комуністичним державним режимом, що був заснований для побудови класичної комуністичної держави шляхом диктатури, яка у свою чергу, супроводжувалась неналежним виконанням норм Конституції, внутрішніми збройними конфліктами, соціальними протестами, порушеннями прав і свобод людини і громадянина.

Період 1978–1990 років характеризується правлінням, що було направлено на демократизацію економічних, політичних, правових та інших соціальних відносин у суспільстві за допомогою старого політико-правового механізму, який не зміг забезпечити позитивний результат державного будівництва і соціально економічного розвитку.

Період розвитку конституційного правосуддя з 1991 по 2015 роки являє собою форму і практику демократичного управління державою, що заснована на політичній самоорганізації народу, діючого у відповідності з європейськими стандартами вимоги до конституції законів, міжнародних договорів.

РОЗДІЛ 2

КОМПЕТЕНЦІЙНІ ТА ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ ТА ЛИТОВСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

2.1 Повноваження конституційних судів в Україні та Литовській Республіці

В основу українського та литовського законодавства покладено австрійську модель конституційного контролю, відповідно до якої, до правових актів, що можуть перевірятись, в першу чергу, відносять закони.

Разом з тим, як правило, до компетенції даного конституційного контролю підлягають нормативні, а також індивідуальні правові акти [185, с. 405].

Конституцією України встановлено виключний перелік повноважень Конституційного Суду України, у зв'язку з чим їх зміст не підлягає ані звуженому, ані розширеному тлумаченню.

В останніх вітчизняних дисертаційних дослідженнях чималу увагу присвячено проблемі повноважень органу конституційної юрисдикції. При аналізові повноважень Конституційного Суду України колишній його Голова В. Скомороха виділяє наступні: здійснення конституційного контролю, перевірку міжнародних договорів на предмет їх сумісності з Конституцією, надання офіційного тлумачення Конституції і законів України [157, с. 11–12]; також пропонується введення інституту конституційної скарги [171, с. 57–58]. М. Тесленко пропонує окрім цього закріплення за Конституційним Судом України повноваження по розгляду компетенційних спорів між органами влади [179, с. 386–386]. У вітчизняній юридичній літературі повноваження Конституційного Суду України часто аналізуються через його

функції. На думку М. Савенка, функціями органу конституційної юрисдикції є основні напрямки, предмет і зміст діяльності, спрямовані на реалізацію своєї компетенції та виконання поставлених перед ним завдань, основним з яких є забезпечення верховенства права та конституційної законності [147, с. 3, 6–7]. Основними функціями цього органу влади є: здійснення правосуддя, конституційний контроль; офіційне тлумачення Конституції і законів України; правова охорона Конституції; забезпечення додержання принципу поділу державної влади (арбітражна); захист конституційних прав і свобод [9, с. 58].

Безпосередньо у Законі «Про Конституційний Суд України» юрисдикція органу конституційної юстиції деталізована через визначення процедурних форм розгляду конституційно-правових спорів (конституційних проваджень). По суті, конституційне процесуальне право значною мірою коригує матеріальне конституційне право, оскільки у Законі «Про Конституційний Суд України» з процедурної точки зору конкретизовано повноваження цього органу по конституційному контролю та офіційному тлумаченню Конституції і законів України. Така специфіка юридичної техніки Закону «Про Конституційний Суд України» на цілком легітимній основі згідно з принципом верховенства права дає змогу органу конституційної юстиції вирішувати спори про компетенцію, безпосередньо захищати основні права і свободи шляхом вирішення питань про колізії (конфлікт) між нормами конституції і міжнародного права та нормами поточного законодавства [116].

У контексті завдання конституційного правосуддя (стаття 2 Закону) по гарантуванню верховенства Конституції України як Основного Закону на всій території України можна виділити наступні напрямки гарантування конституційного ладу Конституційним Судом України: 1) забезпечення принципу демократії як основоположної засади конституційного ладу; 2) забезпечення верховенства конституційних прав і свобод людини і

громадянина; 3) забезпечення належного функціонування публічної влади та наступності її інститутів, зокрема принципів поділу влади, унітаризму, гарантування прав місцевого самоврядування; 4) розгляд спорів про компетенцію між конституційними органами держави, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування; 5) забезпечення вищої юридичної сили Конституції та прямої дії конституційних норм.

Аналізові юрисдикції конституційних судів приділено увагу також в працях Г. Штайнбергера, Ю. Юдіна, Ю. Шемшученка та Г. Мурашина, О. Городецького, М. Вітрука, В. Кряжкова, Л. Лазарева, П. Мартиненка, О. Мироненка, Л. Фаворо, Л. Гарліцкі, С. Боботова, М. Капелетті та інших відомих вчених-конституціоналістів [179, с. 387–388; 9, с. 69–70; 40, с. 203; 11].

Аналіз положень Конституції і Закону України «Про Конституційний Суд України», а також практики Конституційного Суду України дає можливість виділити наступні його юрисдикційні форми гарантування конституційного ладу України: 1) контроль за конституційністю нормативно-правових актів; 2) контроль за конституційністю принципів та норм міжнародного права; 3) розгляд спорів про компетенцію; 4) надання офіційного тлумачення Конституції та законів України; 5) захист прав і свобод людини і громадянина; 6) розгляд спорів, пов'язаних із здійсненням виборів, референдуму, права народної ініціативи; 7) контроль за порушенням Конституції України.

У свою чергу, практика Конституційного Суду України показує, що предметом розгляду, як правило, є справи щодо конституційності відповідних нормативно-правових актів. Звернення приватних осіб до Конституційного Суду України і, пов'язані з приводу їх розгляду спори, закінчуються винесенням остаточного рішення Суду нечасто, що

пояснюється невисоким рівнем оволодіння приватними особами засобами правового захисту та складністю цієї процедури.

Контроль за відповідністю Конституції України нормативно-правових актів. Вирішення питання про конституційність актів правозастосування органів влади, зазначених у згаданому положенні Закону України «Про Конституційний Суд України», може втягнути Конституційний Суд у не властиву для нього діяльність, адже його функція – забезпечення верховенства Конституції як нормативно-правового акту найвищої юридичної сили. Конституційний Суд України у своїй діяльності формує доктрину відмови від розгляду ненормативних актів на предмет їх відповідності Конституції України. У справі про акти органів Верховної Ради України Конституційний Суд України поширив власну юрисдикцію на нормативно-правові акти парламенту і навів ознаки ненормативних правових актів [46, с. 11–14].

Сутність контролю за відповідністю нормативно-правових актів Конституції України має складний характер і його не слід зводити до вирішення питання про їх суперечність Конституції України. Насамперед завданням Конституційного Суду України є вирішення питання відповідності Конституції нормативно-правового акту. Термін «відповідність нормативно-правового акту Конституції» означає те, що такий акт повинен прийматися: а) на підставі та у порядку, визначеному Конституцією України; б) на реалізацію та конкретизацію її положень; в) узгоджуватися з її змістом та конституційними цінностями. Саме з цих засад можна вважати як правомірне визнання конституційними нормативно-правових актів, які хоча в деяких аспектах і суперечать конституції, однак вони відповідають її цілям, цінностям та основоположним принципам. Тим самим забезпечується єдність правотворчої політики у державі. Тому інтерпретація норм конституції дозволяє органам конституційної юстиції узгодити зміст нормативних актів

у відповідності до конституції шляхом вирішення питання про нечинність окремих положень такого правового акту.

Необхідно звернути увагу, що якщо захист Конституції України здійснюється всіма органами держави, то забезпечення її верховенства як головного джерела національного права – виключна прерогатива Конституційного Суду України. У країнах колишнього СРСР склалися два основні підходи щодо здійснення конституційними судами контролю за нормативно-правовими актами. В Україні, вирішується питання виключно верховенства конституції, а в Литовській Республіці верховенство конституції забезпечується через принцип ієрархічності відповідних нормативно-правових актів, а саме через їх різновиди та юридичну силу [148, с. 110].

Конституційний Суд України при здійсненні превентивного конституційного контролю за правовими актами вищих органів держави, забезпечує стабільність Основного Закону та попереджує випадки порушення єдності змісту конституційних норм. Закріплена нормативно у статті 159 Конституції України та підтверджена практикою Конституційного Суду така діяльність полягає у винесенні висновку про відповідність Основному Закону законопроекту про внесення змін до Конституції України перед внесенням його на розгляд Верховної Ради. Конституційний Суд у даному випадку дає висновок щодо збереження сутнісного змісту основних прав, територіальної цілісності та незалежності України, дотримання матеріальних та процесуальних обмежень по внесенню змін до Конституції.

При розгляді справи про внесення змін до статті 46 Конституції України Конституційний Суд констатував порушення належної правової процедури розгляду конституційних законопроектів, невиконання попереднього рішення Конституційного Суду України, що стосувалося аналогічної правової справи, а також вимог статті 159 Конституції про обов'язковість попереднього розгляду цього законопроекту Конституційним

Судом України перед внесенням його на розгляд Верховної Ради України [148, с. 111].

Таким чином, здійснюючи попередній конституційний контроль, орган конституційної юстиції забезпечує належну правову процедуру внесення змін до Конституції України, відстоює основоположні принципи організації суспільства і держави, сутнісний зміст основних прав і свобод.

Юрисдикція Конституційного Суду України при контролі за конституційністю нормативно-правових актів реалізується при зверненні Президента України, не менш як 45 народних депутатів України, Верховного Суду України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Приватні особи в рамках даної процедури не володіють правом безпосереднього звернення, а можуть ініціювати розгляд справ через Уповноваженого з прав людини або через загальні суди при розгляді справи, в якій виникає питання конституційності правових норм, тобто при інцидентному контролі норм [148, с. 113].

Офіційне тлумачення Конституції та законів України здійснюється Конституційним Судом за конституційним зверненням приватних осіб та за конституційним поданням органів публічної влади, тобто всіх юридичних і фізичних осіб.

При здійсненні своїх повноважень Конституційний Суд України завжди інтерпретує положення Конституції і законів України. Однак виділення цієї функції в якості родової і відповідним чином закріплення юридичної сили актів тлумачення, які є остаточними та загальнообов'язковими, має істотне значення для усіх учасників конституційно-правових відносин.

Необхідність інтерпретації Конституції і законів України викликана тим, що Основним Законом встановлюються межі політичної діяльності. Тому виникає потреба у визначенні достовірного і передбачуваного встановлення правових обмежень. Нормативний зміст Конституції визначає

переміщення спорів щодо розуміння її положень не у політичну площину, а у рамки правового спору.

Законодавець при формулюванні правової норми виходить з міркувань політичної доцільності, яка відображає конкретну історичну реальність. «Мета тлумачення полягає у переведенні смислу норми права на більш доступну і зрозумілу мову, розкритті, розвитку її змісту в деталізації існуючих положень, наближені до конкретних ситуацій, щоб вони не викликали сумніву щодо їх врегулювання відповідною нормою і забезпечували її правильне розуміння та реалізацію» [148, с. 118]. Тому при застосуванні правових норм необхідно враховувати реальну дійсність і відповідно до належної правової процедури застосувати нормативні положення Конституції і законів України. Застосування правових норм викликає необхідність відділення функцій законодавця та функцій правосуддя. Юрисдикційна діяльність судів впливає таким чином на політичну діяльність і приводить діяльність по застосуванню правових норм у відповідність до принципу верховенства права. Саме тому Закон України «Про Конституційний Суд України» переводить спір щодо питання застосування правових норм у правову площину. Таким чином, питання інтерпретації Конституції та законів України є прерогативою органу конституційного правосуддя і є відображенням юридичної функції Основного Закону.

Статтями 93 та 94 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що підставами для офіційного тлумачення Конституції і законів України є практична необхідність та наявність неоднозначного застосування положень Конституції та законів України. У практичному розумінні інтерпретація конституційних норм обумовлена відкритим характером позитивного права, у тому числі й конституційних норм, невизначеністю юридичної термінології та суперечливими поглядами на принцип справедливості [149, с. 6]. На відміну від інших актів позитивного права,

конституція характеризується рядом політичних та ідеологічних властивостей, окрім власне юридичних.

Тому абстрактні та неоднозначні норми Конституції можуть бути інтерпретовані, тобто деталізовані і конкретизовані, саме органом конституційної юстиції. Суддя Конституційного Суду України В. Тихий підкреслює важливість такого повноваження органу конституційної юстиції, яке покликане подолати такі обставини і виробити єдине, однозначне розуміння змісту правових норм: [148, с. 119] «Неоднозначність застосування положень Конституції України або законів України судами України, іншими органами державної влади полягає в тому, що за юридично однакових обставин у справах однієї і тієї ж категорії положення Конституції України або законів України застосовуються по-різному у правозастосовчій загальній практиці. Конституційний Суд України повинен дійти однозначного і правильного висновку щодо змісту норми права» [169, с. 40].

Конституційний Суд України у своїй інтерпретаційній діяльності насамперед покликаний забезпечити єдність розуміння правових норм, її метою є однозначне і правильне застосування положень Конституції і законів України на всій території держави, на підставі чого і виносить висновок цього органу. Конституційний Суд при тлумаченні пов'язаний позитивним правом, тобто повинен здійснювати системне тлумачення Основного Закону, не розглядати ізольовано окремі конституційні норми. З іншого боку Конституційний Суд України зв'язаний ієрархію правових норм, а також вимогами належної правової процедури. При тлумаченні Конституції та законів України юрисдикційна діяльність Конституційного Суду обмежена рамками конституційно-правового спору. Де немає питання конституційного характеру, то такий спір про тлумачення правових норм належить до компетенції судів загальної юрисдикції в особі їх касаційної (ревізійної) інстанції.

При офіційному тлумаченні Конституційний Суд України повинен враховувати також соціальну та інтегративну функції Конституції. Саме соціальна функція Основного Закону слугує вирішальним фактором при винесенні конституційними судами висновків, які мають характер так званої «динамічної» зміни Конституції. В даному випадку основною метою інтерпретації є збереження єдності Конституції, що виражається через її пристосування до реальної дійсності, надання їй еластичності.

Інтерпретація конституційних норм Конституційного Суду України відображає їх реалізацію та конкретизацію. Реалізація конституційних норм є втіленням динамічної, активної частини механізму конституційно-правового регулювання [149, с. 7]. Орган конституційної юстиції може стимулювати діяльність органів держави по реалізації Конституції, зокрема в установчих, правотворчих процедурах. Інколи сам факт розгляду спору у Конституційному Суді виступає вирішальним фактором у правотворчій діяльності, конституційній законності [86, с. 108–110].

Конкретизація конституційних норм органом конституційної юстиції має місце при виникненні конституційно-правового спору з приводу з'ясування предметів відання органів публічної влади, змісту та меж їх прав та обов'язків. Така діяльність юрисдикційних органів розглядається як напрацювання конкретних правоположень з тією метою, «щоб загальне правило, сформульоване в законі, було опосередковано більш конкретними правилами» [86, с. 113]. В даному випадку має місце владна вказівка суб'єкту права на форми та способи реалізації власних правомочностей [86, с. 114].

Таким чином, офіційне тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом сприяє забезпеченню принципу верховенства права та конституційного порядку. В зв'язку із відсутністю інституту конституційної скарги, дане повноваження Конституційного Суду України виступає одним із засобів захисту основних прав і свобод, дає можливість відстоювати індивіду свої права.

Захист прав і свобод людини і громадянина. У кожній державі встановлюється власна модель захисту прав людини і будь-який суд не вправі відмовити у судовому захистові. Безпосереднє право індивіда звертатися у конституційний суд при використанні спеціальної процедури суттєво підвищує рівень захищеності конституційних прав і свобод. Однак в даному випадку проблема може полягати у надмірній завантаженості органу конституційної юрисдикції. Тому в залежності від вирішення такої проблеми виділяють безпосередній та опосередкований захист основних прав конституційними судами.

Згідно глави 12 Закону України «Про Конституційний Суд України», останній може розглянути спір щодо відповідності норм чинного законодавства принципам і нормам Конституції стосовно прав і свобод людини і громадянина. Такі справи Конституційний Суд розглядає за конституційним поданням уповноважених органів влади (стаття 40 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Захисту основних прав і свобод опосередковано стосувалися ряд рішень Конституційного Суду України, які забезпечили деякі основні принципи конституційного статусу особи, зокрема збереження сутності основних прав, гарантії особи щодо правового захисту, засади рівності та справедливості [19; 105].

Аналіз положень законодавства України та практики Конституційного Суду свідчить про необхідність запровадження в Україні інституту конституційної скарги.

Конституційна скарга – це один із способів здійснення конституційного контролю щодо актів, які набрали чинності, ініційованого фізичною, юридичною особою, об'єднанням громадян, іноземцями, особами без громадянства, який розглядається спеціальним органом конституційної юрисдикції.

Конституційна скарга розглядається в межах конкретного конституційного контролю, оскільки питання, які зазначаються у скарзі, стосуються певного випадку правозастосування, який спричинив порушення конституційних прав і свобод та стосується лише певної сфери суспільних відносин.

Запровадження конституційної скарги дозволило б усунути проблеми, що виникають через відсутність повноцінного наступного конституційного контролю у системі законодавства України.

На думку А. Абрамавічюса, сучасне прагнення закріпити інститут конституційної скарги тісно пов'язане з посиленням тенденцій до конституціоналізації права [1, с. 138].

Сучасні теорія і практика конституціоналізму стверджують, що Основний Закон України повинен передбачити право людини і громадянина на конституційну скаргу. Це пов'язано зі здійсненням конституційного контролю за діяльністю держави і відображає необхідність проведення конституційної реформи в Україні» [150, с. 82], а, отже, подальший рух у напрямі побудови правової держави й громадянського суспільства неможливий без удосконалення процедур реалізації та захисту прав і свобод кожною людиною як першоджерелом публічної влади – без запровадження конституційної скарги, а це вказує на потребу подальших теоретико-правових досліджень у цій сфері.

Розгляд спорів, пов'язаних із проведенням виборів, референдуму, здійсненням права народної ініціативи. Предметом такого роду спорів є як правило перевірка конституційності виборів у конституційні органи держави, насамперед президента та виборів у парламент. У цілому спеціальні повноваження конституційних судів по контролю за процедурами в рамках безпосередньої демократії набули поширення у більшості країн колишнього СРСР. Виділяють розгляд таких справ на обов'язкові та факультативні [176]. Обов'язково контроль виборів та референдуму здійснюється незалежно від

наявності спору, а при факультативному контролі – за зверненням уповноважених осіб.

Особливістю такої процедури є те, що уповноважені особи мають право звернутися до Конституційного Суду України про вирішення конституційності таких правових актів протягом одного місяця від їх офіційного оголошення, дати призначення, відміни або відстрочки. При розгляді таких справ Конституційний Суд України покликаний забезпечити захист засад демократичного ладу, наступність інститутів публічної влади [148].

Щодо повноважень Конституційного Суду Литовської Республіки потрібно зазначити наступне.

Конституційний Суд Литовської Республіки гарантує верховенство Конституції в рамках правової системи, а також конституційне правосуддя шляхом прийняття рішень про відповідність законів та інших правових актів, прийнятих Сеймом, Конституції, і відповідність актів, прийнятих Президентом або Урядом Республіки, Конституції і законам.

Згідно зі статтею 105 Конституції Литовської Республіки Конституційний Суд розглядає та приймає рішення про відповідність законів Литовської Республіки та інших прийнятих Сеймом актів Конституції Литовської Республіки. Конституційний Суд також розглядає відповідність Конституції та законам:

- 1) актів Президента Республіки;
- 2) актів Уряду Республіки.

Конституційний Суд подає висновки стосовно того:

- 1) чи мали місце порушення законів про вибори під час виборів Президента Республіки або членів Сейму;
- 2) чи дозволяє стан здоров'я виконувати Президентові Республіки його обов'язки;
- 3) чи не суперечать міжнародні договори Литовської Республіки

Конституції;

4) чи не суперечать Конституції конкретні дії членів Сейму та державних посадових осіб, щодо яких порушено справу про імпічмент.

Право подати клопотання до Конституційного Суду щодо конституційності правового акту закріплено за:

- Урядом, групами в складі не менше 1/5 всіх членів Сейму, та судами – по справах, що стосуються закону чи іншого акту, прийнятого Сеймом;

- групами, що складаються з не менше 1/5 всіх членів Сейму та судами – по справах, що стосуються акту Президента Республіки;

- групами, що складаються з щонайменше 1/5 всіх членів Сейму, судами та Президентом Республіки – по справах стосовно урядових актів. Конституційний Суд приймає судові постанови з цих питань.

Справу для слухання в Конституційному Суді Литовської Республіки готує суддя-доповідач, який призначається Президентом. На початку слухань Конституційного Суду Суд оголошує, які з викликаних осіб присутні, повідомляє сторони у справі про їх права та обов'язки, вислуховує і вирішує питання сторін у справі. Суддя-доповідач надає свою доповідь, в якій представляє сутність справи [71]. Після цього заслуховують заяви сторін у справі, вивчаються докази та відбудеться судовий захист. Постанова має бути прийнята протягом одного місяця після закінчення розслідування у справі. Після судових слухань, Конституційний Суд видаляється в дорадчу кімнату для прийняття постанови [13, с. 338].

У відповідності до Конституції, закони Литовської Республіки (чи їх частини) або інші акти Сейму (або їх частини), акти Президента Республіки, або акти Уряду (або їх частини) не застосовуються з дня офіційної публікації постанови Конституційного Суду, яка стверджує, що відповідний акт (або його частина) конфліктує з Конституцією Литовської Республіки (лат. *ex nunc* = як наслідок цього).

Конституційний Суд Литовської Республіки розглядає справи і

приймає рішення колективно, за умови, що не менше двох третин усіх суддів Конституційного Суду беруть участь у засіданні. Постанови і рішення приймаються більшістю голосів щонайменше половини суддів, що беруть участь у засіданні. При рівності голосів голос Президента Конституційного Суду Литовської Республіки є вирішальним. Слухання Конституційного Суду є відкритими.

Конституційний Суд вивчає та вирішує тільки правові питання і може відмовитися розглядати клопотання щодо перевірки конституційності правового акту, якщо клопотання ґрунтується на неправових мотивах.

Протягом всієї своєї діяльності Конституційний Суд Литовської Республіки неодноразово виносив рішення, в яких тлумачив зазначені положення Конституції. У даному зв'язку особливо примітні три з них.

1. Постанова від 06 грудня 1995 року. У ній таким, що суперечить Конституції було визнано положення постанови Уряду, згідно з яким Уряд мав право затверджувати розміри премій Голові Верховного Суду, а міністр юстиції наділявся правом стверджувати розміри премій головам і суддям інших судів. Саме в цій постанові була вперше розгорнута конституційна доктрина незалежності суддів і судів.

2. Постанова від 21 грудня 1999 року. Конституційний Суд усунув із правової системи як антиконституційні ряд норм Закону про суди, згідно з якими Президент Республіки здійснював свої повноваження щодо формування суддівського корпусу та призначення суддів до Суду суддівської честі тільки за поданням міністра юстиції. Даною постановою міністр юстиції був також позбавлений права встановлювати кількість суддів у відділах судів, призначати заступників голів судів і керівників відділів судів. Такою, що суперечить конституційним принципам незалежності суддів і поділу влади була визнана і можливість делегування суддів в структури Міністерства юстиції і Департаменту по судах при Міністерстві юстиції, до цього передбачена Законом про суди. Нарешті, постанова Конституційного

Суду перекреслила і право міністра юстиції порушувати дисциплінарні справи стосовно суддів і усувати їх від посади до розгляду такої справи Судом суддівської честі, право міністра контролювати адміністративну діяльність судів та організовувати їх фінансове забезпечення: вже в бюджеті на 2000 рік кошти були виділені не Міністерству юстиції, а кожному суду безпосередньо. У зазначеній постанові конституційна доктрина незалежності суддів і судів була розширена і в тому плані, що незалежність судів, як конституційний принцип і невід'ємний елемент правової держави, була поширена на всю судову систему в цілому як на інституційне утворення, чинне на засадах самоорганізації та самоврядування [209].

3. Постанова від 12 липня 2001 року. Тут предметом розгляду був Закон про оплату праці політиків держави, суддів та державних посадових осіб, яким були урізані оклади багатьох суддів (у порівнянні з виплачуваними на день набрання законом чинності) і намічено подальше їх зниження протягом двох років. Відповідні положення були визнані неконституційними. Потрібно сказати, що це було трояке випробування: перш за все, для понад ста суддів, які звернулися до судів з позовами проти урядових установ; далі, випробування для судів, які, піддавши сумніву конституційність зазначеного закону, звернулися до Конституційного Суду; нарешті, випробування для самого Конституційного Суду – чи розглядатиме він таку справу в умовах майже одностайної неприязні з боку політиків і тиску громадської думки? Як з'ясовано, такий розгляд відбувся. Але діловодство щодо постанови Уряду, зменшило оклади суддів ще до прийняття зазначеного Закону, було припинено: зменшення окладів було призупинено, але максимальні розміри її відновлені. На відміну від вже згадуваної постанови від 06 грудня 1995 року, в якій вперше була вписана теза про неприпустимість зменшення окладів суддів, постанова від 12 липня 2001 року піддалася майже глобальній критиці з боку політиків – насамперед на підставі передбачуваного конфлікту публічних та приватних інтересів

суддів Конституційного Суду, які, мовляв, були зобов'язані самоусунутися від розгляду даної справи. Але так як навіть у такому випадку судді Конституційного Суду за Конституцією не мають права самоусунутися від розгляду справи, а ніхто, крім них, не може судити про конституційність цього (як і інших) закону, ніяких практичних кроків за дебати не послідувало [71].

Сейм Литовської Республіки 06 грудня 2011 року ухвалив поправки до Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд», якими передбачено можливість Конституційного Суду:

- розглядати справу в порядку письмового провадження;
- розглядати водночас кілька справ;
- виділити клопотання в окрему справу.

Узагальнюючи зміст поправок до Закону «Про Конституційний Суд», можна констатувати, що законодавець цими поправками прагнув прискорити темп розгляду справ та спростити процес їх розгляду.

Слід зазначити, що Сейм Литовської Республіки 06 грудня 2011 року ухвалив Закон Литовської Республіки «Про поправки і доповнення до статей 27, 41, 44 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд» і про доповнення закону статтею 531», відповідно до якого встановлено:

- розгляд справи у порядку письмового провадження;
- право Конституційного Суду розглядати інші справи за наявності справ, розгляд яких не завершено;
- можливість не лише об'єднати декілька клопотань в одну справу, а й виділити певне клопотання в окрему справу.

Закон Литовської Республіки (чи його частина) або інший акт Сейму (чи його частина), акт Президента Республіки, акт Уряду (чи його частина) не можуть застосовуватися з дня офіційного оголошення рішення Конституційного Суду про суперечність відповідного акта (чи його частини) Конституції Литовської Республіки [191, с. 22].

Рішення Конституційного Суду з питань, віднесених Конституцією до його компетенції, є остаточними та оскарженню не підлягають.

На підставі висновків Конституційного суду остаточні рішення із зазначених у частині третій статті 105 Конституції питань приймаються Сеймом.

Постанови Конституційного Суду проголошуються від імені Литовської Республіки. Рішення Конституційного Суду, віднесені до його компетенції Конституцією, є остаточними і оскарженню не підлягають. Постанови Конституційного Суду мають силу закону і обов'язкові для всіх інститутів влади, судів, всіх підприємств, установ та організацій, посадових осіб і громадян.

2.2 Організаційно-правові форми діяльності конституційних судів в Україні та Литовській Республіці

Питання конституційності законів та підзаконних нормативно-правових актів є важливим елементом для формування і розвитку як суспільства так і держави в цілому.

Саме такими повноваженнями наділені конституційні суди України та Литовської Республіки. Організаційно-правовий аналіз діяльності конституційних судів України та Литовської Республіки є не випадковим, адже ось вже протягом багатьох років ці суди плідно співпрацюють.

Істотні умови повноцінного здійснення в Україні та Литовській Республіці конституційного контролю пов'язані з порядком організації діяльності цих органів.

Зазвичай, організацію діяльності конституційних судів в Україні та Литовській Республіці розглядають у двох аспектах – як структуру, що здійснює конституційне правосуддя (організаційно-правові форми

діяльності) та як структуру, яка забезпечує його здійснення, тобто як судову адміністрацію, представлену Головою Конституційного Суду, його заступниками, а також апаратом Суду.

Організаційно-правові форми діяльності Конституційного Суду є похідними від його структури. Існує три основні моделі структури конституційних судів:

1) конституційний суд розглядає усі справи у повному складі як єдина колегія (Австрія, Болгарія, Італія);

2) конституційний суд складається з спеціальних структурних підрозділів (палат, секцій, сенатів, колегій тощо) і розглядає справи, віднесені до його компетенції, як у повному складі, так і у складі і згаданих структурних утворень (Іспанія, Польща, Російська Федерація, Угорщина, ФРН). При цьому діє правило про єдність правової позиції конституційного суду, що передбачає неможливість існування одночасно двох чи кількох рішень (суду у повному складі чи його підрозділів), які суперечать один одному;

3) змішана модель – колегії створюються, але лише як допоміжні органи. Повноваження щодо розгляду і вирішення справ, віднесених до компетенції конституційного суду, останній здійснює у повному складі. Такий спосіб організації діяльності органу конституційної юрисдикції закріплений в українському законодавстві [180, с. 58–59].

Правову основу діяльності судді Конституційного Суду України, зокрема складають Конституція України, Закон України «Про Конституційний Суд України» та інші нормативно-правові акти.

Так, відповідно до статті 147 Конституції України, Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, а також дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

Правова організація діяльності Конституційного Суду була розглянута низкою вчених-правників, але не вичерпала себе, а швидше, дала поштовх до подальшого розвитку та детальнішого вивчення.

Так, зокрема, В. Ф. Годованець зазначив, що розвиток сучасної політичної системи України ґрунтується на засадах, закріплених у Конституції України, яку визначають елементом системи гарантів конституційного ладу [28, с. 59]. Але, часто діяльність єдиного органу конституційної юрисдикції є відображенням конфлікту суспільно-політичних інтересів, що позначається на змісті та якості законодавчих актів.

Де-юре, Конституційний Суд України почав діяти 18 жовтня 1996 року, підтвердженням чого було формування першого складу Конституційного Суду України, але де-факто, цього не відбулося. Лише з прийняттям Верховною Радою України Конституції у червні 1996 року було встановлено окремим розділом конституційний статус Конституційного Суду України.

15 березня 1997 року Конституційним Судом України був прийнятий Регламент – як перший акт Конституційного Суду України.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [125].

В Україні діє принцип верховенства права, у відповідності з яким всі Закони та інші нормативно-правові акти України не повинні суперечити нормам Конституції України.

Згідно з правовою позицією Конституційного Суду це, зокрема, означає, що норми Конституції України застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти.

Повноваження судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України розмежовані як у всіх європейських моделях конституційної

юрисдикції, але відповідно до норм Основного Закону вони становлять єдину систему органів, що здійснюють судочинство в Україні.

Відповідно до статті 148 Конституції України Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України [53, с. 201].

Згідно чинного законодавства, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцяти років та володіє державною мовою. Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк [53, с. 203].

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк [53, с. 201].

Також, важливо зазначити, що на суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності. Судді Конституційного Суду України звільняються з посади на загальних підставах, як і судді судів загальної юрисдикції.

Нині, інститут судового конституційного контролю відомий у більшості розвинутих країн і передбачений більшістю прийнятих після Другої світової війни конституцій, в яких конституційному правосуддю приділено особливу увагу.

Аналізуючи систему Конституційного Суду Литовської Республіки, нескладно прослідкувати, що вона пересікається з системою організаційно-правової діяльності Конституційного Суду України.

В Литовській Республіці основним законодавчим актом, який регулює діяльність суддів є Конституція Литовської Республіки. Як зазначалось,

Конституційний Суд Литовської Республіки був створений у 1993 році, як окремий орган державної влади, тому він не належить до жодної з гілок влади, у тому числі і до судової.

Відповідно до статті 102 Конституції Литовської Республіки, Конституційний Суд приймає рішення про відповідність законів та інших актів Сейму Конституції, актів Президента Республіки та Уряду – Конституції або законам.

Порядок формування та склад Конституційного Суду Литовської Республіки дещо відрізняється від порядку організації та складу Конституційного Суду України. Так, він складається з 9 суддів, призначуваних строком на дев'ять років. Склад Конституційного Суду кожні три роки поновлюється на одну третину. По три кандидати в судді Конституційного Суду призначаються Сеймом з числа кандидатів, запропонованих Президентом Республіки, Головою Сейму та Головою Верховного Суду. Суддями Конституційного Суду можуть призначатися громадяни Литовської Республіки, які мають бездоганну репутацію, вищу юридичну освіту та стаж правничої або науково-педагогічної роботи за фахом правника не менше 10 років.

Судді Конституційного Суду Литовської Республіки при виконанні своїх обов'язків незалежні від будь-якого державного інституту особи чи організації і керуються лише Конституцією Литовської Республіки. Перш ніж приступити до виконання своїх обов'язків судді Конституційного Суду Литовської Республіки складають у Сеймі присягу на вірність Литовській Республіці та Конституції.

Аналізуючи правову організацію конституційних судів України та Литовської Республіки, заслуговує уваги порядок формування єдиного органу конституційної юрисдикції у Литві, строк, на який призначаються судді Конституційного Суду, а також коло суб'єктів звернення до Конституційного Суду Литовської Республіки.

Зважаючи на те, що Литва за формою правління є парламентською республікою, факт того, що судді Конституційного Суду Литовської Республіки призначаються лише Сеймом (парламентом) з числа кандидатів, запропонованих Президентом Республіки, Головою Сейму та Головою Верховного Суду унеможлиблює узурповування влади парламентом, проте може створити перешкоди для призначення суддів, запропонованих Президентом Республіки та Головою Верховного Суду. Таким чином, вважаємо, що порядок призначення суддів Конституційного Суду України забезпечує систему стримування і противаг у правовій та демократичній державі, що сприяє взаємній підконтрольності різних гілок державної влади.

Слід наголосити, що одним із важливих чинників забезпечення принципів прозорості та верховенства права в Литовській Республіці є порядок зміни складу Конституційного Суду на одну третину кожні три роки. Дана процедура організації та складу Конституційному Суду забезпечує Литовській Республіці певні переваги у порівнянні з Конституційним Судом України.

Іншим напрямком правової організації конституційних судів України та Литовської Республіки є структура, що безпосередньо забезпечує здійснення конституційного правосуддя.

Як в Україні, так і в Литовській Республіці, конституційні суди належать до моделі, формою роботи яких є розгляд справ складом суду, визначеним законом.

Однак, в Україні до складу Суду входять Голова Суду і два заступники Голови, які обираються на спеціальному пленарному засіданні з числа суддів Суду лише на один трирічний термін таємним голосуванням. Заступники обираються за пропозицією Голови Суду.

Голова Конституційного Суду Литовської Республіки призначається Сеймом з числа суддів цього суду за поданням Президента Республіки.

Оскільки в Конституційному Суді Литовської Республіки статус судді займає лише 9 осіб, законодавчо не врегульовано і не затверджено посади заступника Голови Суду, проте в Литовській Республіці у Голови Суду є особистий Радник та помічник Голови Суду.

Таким чином, зважаючи на те, що Україна надала перевагу обранню Голови Суду самими суддями, то це забезпечує рівність суддів, як носіїв судової влади при призначенні та в процесі здійснення судочинства, що дає більші гарантії незалежності суддів і самого Голови Суду від політичної ситуації в державі.

Призначення керівництва лише на один термін дозволяє йому неупереджено виконувати свої адміністративні функції і бути незалежним від суддів. Обрання на повторний термін поставить його у залежність від суддів і може вплинути на стан їх дисципліни, ефективність роботи Суду.

Законодавство України не визначає ніяких додаткових вимог до Голови Суду, що є виправданим.

В Україні функціональне забезпечення діяльності Конституційного Суду щодо здійснення ним своїх функцій забезпечує Секретаріат, на який покладається науково-експертне, інформаційно-довідкове організаційне та інші форми забезпечення діяльності Конституційного Суду. В структурі Секретаріату Законом України «Про Конституційний Суд України» виділені наступні самостійні підрозділи: архів, бібліотека та друкований орган – «Вісник Конституційного Суду України». Загальна структура, штат Секретаріату, Положення про нього затверджуються на засіданні Конституційного Суду України. До штатного розпису Секретаріату входять Керівник, три його заступники, управління правової експертизи та господарське управління; відділи: документації, контролю, кадрів, обліку та систематизації законодавства; забезпечення засідань Колегій суддів та Суду; зовнішніх зв'язків; редакційний; бухгалтерського обліку та звітності; оргтехніки і комп'ютеризації; господарського та побутового обслуговування;

зв'язку, а також бібліотека та архів Суду, редакція «Вісника Конституційного Суду України», прес-служба [54, с. 218].

До складу апарату Конституційного Суду України входить також служба радників, консультантів, помічників, референтів Голови Суду, заступників Голови та суддів. Апарат Суду становить єдину організовану адміністративну структуру, функцією якого є організаційне і технічне забезпечення роботи Суду. Секретаріат Суду очолює Керівник, до особи якого, з урахуванням функцій Секретаріату, встановлені досить високі вимоги.

Так, чинними вимогами до особи, що займає посаду керівника Секретаріату Конституційного Суду України є статус громадянина України, який має вищу юридичну освіту і вік не менше 25 років на день призначення, стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою, тобто повинен мати право на зайняття посади професійного судді. Він не може мати представницького мандату, належати до політичних партій, брати участь у будь-якій політичній діяльності, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої, перебувати на будь-якій іншій оплачуваній посаді. Керівник Секретаріату призначається на посаду та звільняється з посади рішенням Суду за поданням Голови.

За своїм правовим статусом Керівник Секретаріату, його заступники, інші посадові особи Секретаріату та апарату Суду є державними службовцями.

У структурі Секретаріату необхідно виділити управління правової експертизи, яке готує правові висновки з питань, що розглядаються Конституційним Судом України, та апарат суддів, Голови Суду, його заступників, які приймають безпосередню участь у підготовці справи до розгляду. Щодо управління правової експертизи, то останнє готує попередній висновок щодо подання чи звернення до Конституційного Суду України,

однак, проблемою залишається укомплектування його провідними фахівцями, у зв'язку з встановленими законами обмеженнями стосовно державних службовців.

На відміну від Конституційного Суду України, в Литовській Республіці юридичне управління, що входить до структури Апарату Суду, збирає та узагальнює інформацію та інші матеріали, робить огляди та узагальнення наукової літератури та судової прецедентної, які необхідні для підготовки справ для судового розгляду і виконання інших функцій Конституційного суду; дає системні узагальнення доктрини, сформульованої в рішеннях і висновках Конституційного Суду Литовської Республіки; здійснює правовий аналіз рішень Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості та інших міжнародних судів, а також рішень конституційних судів інших держави.

Вважаємо, що задля повноцінного та ефективного виконання поставлених завдань Секретаріатом Конституційного Суду України, а також, для підготовки управлінням правової експертизи документів нормотворчого характеру, Секретаріат Конституційного Суду України необхідно наділити повноваженнями щодо аналізу рішень Європейського суду з прав людини, Європейського суду справедливості та інших міжнародних судів, а також резюме та оглядом рішень конституційних судів інших держав.

Як зазначалось вище, в Україні діяльність Конституційного Суду, регулюється Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», а також Регламентом самого Суду, який у свою чергу затверджується Конституційним Судом. Проте, відповідно до статті 153 Конституції України, порядок організації і діяльності Конституційного Суду та процедура розгляду ним справ визначається законом. Відтак, зміст конституційної норми вимагає, щоб вся процедура розгляду справ в Суді регулювалася на рівні закону. На підставі вище викладеного, вважаємо, що Регламент діяльності Конституційного Суду України повинен прийматися

Верховною Радою України у формі закону, відповідно до конституційних положень.

Організаційно-правовою формою діяльності Конституційного Суду України є пленарні засідання і засідання. На пленарних засіданнях розглядаються справи, по яких відкрито провадження у справі за конституційними поданнями, конституційними зверненнями і по них приймаються рішення та даються висновки. Справи в пленарному засіданні розглядаються всім складом суддів Суду. Пленарні засідання можуть проводитись за присутності не менш як дванадцяти суддів Суду. На них можуть розглядатись інші питання, визначені Законом, зокрема, про утворення тимчасових комісій. Рішення в такому засіданні приймаються, висновки даються, якщо за них проголосувало більше половини суддів від конституційного складу Суду – не менш як десять суддів. У голосуванні бере участь і головує, голос якого є рівним голосу судді.

Аналіз законодавства України та Литви дозволяє визнати пленарне засідання основною процесуальною формою здійснення правосуддя. Виключно за цією формою розглядаються справи, в яких відкрито провадження за конституційним поданням, зверненням і приймаються рішення та даються висновки. Положення статті 54 Закону України «Про Конституційний Суд України» не містить переліку питань, які можуть розглядатися на ньому. Вона встановлює лише розгляд справ і прийняття рішень і містить застереження про розгляд інших питань, віднесених законом до компетенції Конституційного Суду України. З її положення випливає, що ніякими іншими нормативно-правовими актами не може бути внесено на його розгляд інших питань. До інших питань, які можуть розглядатися на пленарному засіданні, законодавство України відносить утворення тимчасових Комісій для дослідження питань, пов'язаних з розглядом справи (стаття 34 Закону України «Про Конституційний Суд України»).

Регламентом Конституційного Суду України (§ 6) до розгляду на пленарному засіданні віднесено питання про затвердження положення про постійні комісії Конституційного Суду України. Прийняття таких рішень на пленарному засіданні Законом України «Про Конституційний Суд України» не передбачене, а отже, є підстави вважати, що Конституційний Суд України, включенням цього положення до Регламенту, допустив порушення Закону і як таке, що не відповідає законодавству, це положення Регламенту не може застосовуватися.

Конституційному судочинству, як одній з функцій правосуддя, притаманний ряд принципів, що розповсюджуються на всі стадії конституційного провадження. Термін «принцип» у перекладі з латинської мови означає «основу», «першопочаток». Принципи визначають основні форми і методи діяльності Конституційних судів та інших учасників процесу при здійсненні повноважень конституційного правосуддя. Принципи конституційного судочинства – це основні ідеї, які втілюються в нормах судового конституційного процесу, які визначають природу, сутність і зміст конституційного судочинства, його основне призначення [21, с. 203].

В процесі своєї діяльності Конституційний Суд України керується такими принципами як: верховенство права; здійснення конституційної судочинства лише Конституційним Судом України; незалежність та рівноправність суддів; колегіальність; процесуальна рівність сторін; гласність; державна мова судочинства; повнота і всебічність розгляду справ; обґрунтованість та повнота прийнятих рішень, з дослідженням усіх обставин справи [125].

Визначення принципу верховенства права є одним з головних факторів правової держави. Вираз «верховенство права», або «панування (правління) права» (rule of law), вперше вжив у XIX ст. англійський юрист А. Дайсі [135, с. 11]. Змістовне значення цього принципу визначає роль права в державі і суспільстві, співвідношення права і держави, права і політики, права і

економіки, права та ідеології, права та інших соціальних норм. Відповідно до цього принципу правова держава має будувати свої відносини на основі правових актів, визначення легітимності яких і входить безпосередньо в компетенцію Конституційного Суду України.

Принцип верховенства права знаходить свій прояв і у власних регулятивних властивостях права, до яких відносять: 1) мінімальній достатності правового регулювання суспільних відносин та всезагальності права; 2) позапартійності права, його відносній самостійності щодо політичних сил та деідеологізованості; 3) відносній самостійності щодо судової та виконавчої влади; 4) верховенстві Конституції та законів України [44, с. 20].

Відповідно до закріпленого у статті 4 Закону України «Про Конституційний Суд України» принципу колегіальності, розгляд справ, прийняття рішень та подання висновків по справам здійснюється колегіально. Формами колегіального розгляду справ є засідання Колегії суддів, засідання та пленарне засідання Конституційного Суду України. В Конституційному Суді України прийняття рішень здійснюється виключно колегіально.

Статтею 47 Закону України «Про Конституційний Суд України» передбачено, що у складі утворюються колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями. Отже, колегії Конституційного Суду України не наділені повноваженнями щодо вирішення справ, віднесених до виключної компетенції Конституційного Суду. Їх завдання полягає у визначенні лише можливості розгляду звернення чи подання, які надійшли до Конституційного Суду. Відповідно колегії приймають процесуальні ухвали про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому провадженні [180, с. 59].

Відповідно до статті 47 Закону «Про Конституційний Суд України» у Конституційному Суді України діють колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями і для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями [125].

Конституційний Суд України на засіданні приймає рішення про створення колегій протягом першого місяця кожного календарного року. Також на цьому засіданні затверджується склад та призначаються секретарі колегій. Секретар Колегії суддів призначається із числа суддів, які входять до складу Колегії, та очолює її [137].

Ці допоміжні структури вирішують питання стосовно відкриття чи відмови у відкритті провадження у справі. Вони розглядають, вивчають та досліджують конституційні подання та звернення. Якщо колегія вбачає підстави для відкриття впровадження чи у відмові відкритті, то приймається відповідна ухвала.

Принцип державної мови передбачає такі складові елементи: 1) конституційне провадження здійснюється державною мовою; 2) особам, що беруть участь у справі і не володіють державною мовою, забезпечується право робити заяви, давати пояснення і покази, виступати і заявляти клопотання рідною мовою; 3) цим же особам забезпечується право користуватися послугами перекладача.

Відповідно до пункту 4 § 30 Регламенту Конституційного Суду України розгляд справ у Конституційному Суді здійснюється відкрито відповідно до принципу гласності. В разі, якщо відкрите засідання Суду може призвести до розголошення державної таємниці, Суд може прийняти ухвалу про розгляд справи в закритому пленарному засіданні. Справа в закритому засіданні розглядається з дотриманням усіх правил конституційного судочинства. Рішення, прийняті як у відкритому, так і в закритому судових засіданнях, проголошуються публічно [137].

Вимога повноти і всебічності розгляду справ передбачає обов'язок Конституційного Суду врахувати всі об'єктивні обставини справи. Дещо іншою є практика діяльності Конституційного Суду Грузії (стаття 26 Закону Грузії «Про Конституційний Суд Грузії») [55, с. 322], де орган конституційного контролю не має повноважень на перевірку всього нормативного акту, якщо сторона вимагає лише розглянути питання про легітимність окремої частини. В Україні Конституційний Суд при вирішенні справ може розглянути всі сторони питання, перевірити весь нормативний акт на легітимність, а не лише ті норми, що вказані у поданні. Це те широке застосування на відповідних стадіях конституційного провадження всіх повноважень Суду по витребуванню інформації, призначенню експертизи, здійсненню допиту свідків, вивченню пояснень сторін створює достатні умови для повного та всебічного розгляду справ.

Встановлено, що у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність Конституційного Суду України не використовується термін «докази», проте джерела їх отримання визначені статтею 54 Закону «Про Конституційний Суд України». Ці обставини дають підставу науковцям вказувати на недосконалість національного законодавства щодо норм, які регулюють діяльність Конституційного Суду України, в напрямку визначення поняття доказів, предмету доказування, відносності, допустимості та оцінці доказів тощо [155, с. 53].

Окрім вищезазначених принципів вважаємо за необхідне звернути увагу на принцип диспозитивності, який дає можливість вільно розпорядитися своїми суб'єктивними матеріальними та процесуальними правами. Однак, цей принцип в повній мірі, на відміну від цивільного процесуального права, не відноситься до всіх стадій конституційного провадження, а лише до порушення провадження по справі Конституційним Судом України. Даний принцип проявляється в правомочності відповідного суб'єкта звернутися до Конституційного Суду України за захистом

порушених конституційних прав. Ця процесуальна ініціатива тягне за собою відповідний процесуальний результат лише при порушенні справи Конституційним Судом України. До початку пленарного засідання суб'єкт конституційного подання (звернення) ще може відкликати ці акти. Утім, далі сторона втрачає ці повноваження. В подальшому дія принципу диспозитивності носить обмежений характер у порівнянні з цивільним процесом. Проте, в конституційному провадженні сторони можуть розпоряджатися і іншими процесуальними та матеріальними правами: знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги; одержувати копії рішень та ухвал та інших документів, що є у справі; брати участь у пленарних засіданнях Суду; заявляти клопотання.

Дослідження принципів провадження справ в Конституційному Суді України показує, що всі ці принципи існують і в інших видах судочинства, але, в рамках конституційного провадження вони реалізуються в специфічних формах.

Варто зазначити, що для виникнення будь-яких процесуальних правовідносин необхідна наявність норми права, що передбачає дану поведінку. Норми конституційного судочинства носять загальний характер, в них закріплюється загальний варіант відносин Суду та учасника провадження. Конституційно-процесуальна норма дозволяє окреслити межі поведінки всіх суб'єктів конституційного судочинства.

Процесуальна правосуб'єктність – це специфічна властивість визначених суб'єктів конституційного судочинства, яка дозволяє їм бути носієм прав та обов'язків, вступати в конституційно-процесуальні правовідносини. Конституційна процесуальна правосуб'єктність для кожного суб'єкта конституційного процесу специфічна. Наприклад, право на конституційне подання щодо перевірки на легітимність міжнародних договорів мають виключно Президент України та Кабінет Міністрів України.

В об'єм процесуальної правосуб'єктності інших учасників конституційного провадження це право не входить.

Процесуальними юридичними фактами, що породжують правові наслідки, виступають різноманітні дії Конституційного Суду України та інших учасників провадження, здійснені в міру розвитку конституційного процесу, утворюючи фактичний динамічний склад конституційних процесуальних правовідносин, які в свою чергу мають визначену внутрішню будову: зміст, суб'єкти і об'єкти. Змістом конституційних процесуальних правовідносин є суб'єктивні права та обов'язки учасників процесу (юридичний зміст) та їх дії (матеріальний зміст).

Варто звернути увагу, що суб'єктний склад конституційно-процесуальних правовідносин залежить від конкретного об'єкту. Об'єктом виступає безпосередньо те, заради чого виникають конкретні процесуальні правовідносини. Крім суддів у провадженні в Конституційному Суді приймають участь: сторони та їх представники, експерти, свідки, перекладачі. Сторонами є: 1) суб'єкти права на конституційне подання та конституційне звернення; 2) суб'єкти, що прийняли акт, який перевіряється на відповідність конституційним положенням.

Участь всіх цих суб'єктів носить різну цільову спрямованість, що підкреслюється і різним процесуальним статусом. Сторони та їх представники в процесі відстоюють свої інтереси, пов'язані або з забезпеченням верховенства Конституції, або з захистом своїх конституційних прав і свобод, або з пред'явленням певних претензій або аргументів проти таких [50, с. 22].

В Україні суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційного Суду України по перевірці актів на конституційність є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Вважаємо, що право на конституційне подання щодо визначення конституційності актів необхідно надати органу виконавчої влади України – Кабінету Міністрів України, оскільки відсутність цього права у органів виконавчої влади створює певний дисбаланс в системі стримувань та противаг в Україні. Адже, відповідно до статті 102 Конституції України, Президент України, який має зазначене право, не є елементом виконавчої влади, а виконує функцію глави держави.

Стаття 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що питання відповідності міжнародного договору Конституції України можуть порушити у конституційному поданні Президент України та Кабінет Міністрів України. Однак, виникає питання, чому народні депутати України виключені з переліку суб'єктів на подання? Вважаємо, що група депутатів, у кількості – сорок п'ять, повинна мати право на конституційне подання до Конституційного Суду України з питань відповідності Конституції міжнародного договору, оскільки саме в комітетах Верховної Ради України міжнародний договір проходить необхідний аналіз.

Пленарне засідання Конституційного Суду України може проводитися як в усній, так і в письмовій формі.

Конституційний Суд України на своїх пленарних засіданнях:

- приймає рішення та дає висновки у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями;
- затверджує положення про постійні комісії;
- приймає рішення про утворення тимчасових комісій, затверджує їх персональний склад та призначає голів цих комісій [137].

Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менш як дванадцять суддів Конституційного Суду України. Рішення, висновок Конституційного Суду України вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України (§ 6 Регламенту) [137].

Конституційний Суд України на своїх засіданнях:

- затверджує Регламент Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до нього;
- затверджує Положення про Секретаріат, Архів, Бібліотеку та інші самостійні структурні підрозділи Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до них;
- призначає за поданням Голови Конституційного Суду України керівника Секретаріату Конституційного Суду України та приймає рішення про звільнення його з посади;
- приймає рішення про утворення постійних комісій, затверджує їх персональний склад;
- розглядає пропозиції щодо обсягу фінансування Конституційного Суду України, затверджує проект кошторису на кожний фінансовий рік;
- затверджує структуру і штатний розпис Конституційного Суду України;
- заслуховує щоквартально інформацію Голови Конституційного Суду України про використання бюджетних асигнувань;
- приймає рішення про дострокове звільнення з посади Голови Конституційного Суду України та заступників Голови;
- приймає рішення про звільнення з посади судді Конституційного Суду України у випадках, передбачених пунктами 1, 3, 6, 9 статті 23 Закону України «Про Конституційний Суд України»;
- заслуховує щоквартально звіти керівника Секретаріату Конституційного Суду України та керуючого справами Конституційного Суду України;
- приймає у разі необхідності рішення про невідкладність відкриття конституційного провадження за конституційним поданням у конкретній справі;
- приймає рішення щодо персонального складу делегацій

Конституційного Суду України та їх керівників;

- дає згоду на призначення заступників керівника Секретаріату Конституційного Суду України, керівників самостійних структурних підрозділів та їх заступників, керівників інших структурних підрозділів;

- вирішує інші питання, що не є предметом розгляду пленарного засідання [137].

Форма слухання встановлюється процесуальною ухвалою Суду.

Засідання Конституційного Суду України є повноважним за наявності на ньому не менш як одинадцяти суддів Конституційного Суду України [137].

При усному слуханні на пленарному засіданні заслуховуються всі учасники конституційного провадження. При письмовій формі – на пленарному засіданні заслуховуються зібрані матеріали та документи, необхідні для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи [137].

Рішення Конституційного Суду України вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини суддів Конституційного Суду України, які брали участь у засіданні, крім випадків, передбачених Законом України «Про Конституційний Суд України» та Регламентом (§ 7 Регламенту) [137].

Допоміжними робочими органами з питань організації внутрішньої діяльності Конституційного Суду України є його **постійні комісії**. Постійні комісії Конституційного Суду України утворюються ним на своєму засіданні з числа суддів Конституційного Суду України. Конституційний Суд України шляхом відкритого голосування утворює на своєму засіданні такі постійні комісії:

- 1) Комісія з питань регламенту та етики;
- 2) Комісія з питань бюджету та кадрів;
- 3) Комісія з питань наукового та інформаційного забезпечення;
- 4) Комісія з міжнародних зв'язків. У разі необхідності може бути

утворено інші постійні комісії, ліквідовано або реорганізовано раніше створені, змінено їх кількісний та персональний склад [137].

Кількісний склад постійних комісій визначається Конституційним Судом України. Кандидатури для обрання до складу постійних комісій Конституційного Суду України висуваються суддями Конституційного Суду України з урахуванням побажань суддів. Спірні питання членства в постійних комісіях вирішуються Конституційним Судом України. Постійні комісії Конституційного Суду України діють як допоміжні робочі органи з питань організації його внутрішньої діяльності. Голови постійних комісій призначаються Головою Конституційного Суду України із складу постійної комісії і ведуть їх засідання. Голови постійних комісій щорічно звітують про роботу комісії на засіданні Конституційного Суду України. Головами постійних комісій не можуть бути Голова Конституційного Суду України та його заступники. Комісія є повноважною за умови присутності на її засіданні більше половини її членів. З питань, що обговорюються, постійна комісія приймає рішення [137].

Тимчасові комісії Конституційного Суду України можуть утворюватися на його пленарних засіданнях для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі. Тимчасова комісія утворюється ухвалою Конституційного Суду України за пропозицією судді-доповідача, суддів Конституційного Суду України з числа фахівців відповідних галузей права. В ухвалі встановлюється строк для підготовки висновку тимчасовою комісією. Конституційний Суд України передає тимчасовій комісії матеріали справи для ознайомлення та надає на її запит додаткові матеріали, необхідні для давання висновку. Висновок тимчасової комісії Конституційного Суду України повинен містити відомості про членів тимчасової комісії, їх фах, місце роботи, вчений ступінь та наукове звання, а також про справу, з якої дається висновок, зміст висновку, дату давання висновку, підписи членів комісії. Якщо член тимчасової комісії не

погоджується з висновком у цілому або з окремими його положеннями, він подає окремий висновок або ж викладає свою думку з окремих питань. Якщо Конституційний Суд України вважає положення, викладені у висновку тимчасової комісії, недостатніми для повного з'ясування обставин справи або за наявності суперечностей у висновку, Конституційний Суд України постановляє ухвалу про проведення додаткових досліджень тим же складом тимчасової комісії або утворює тимчасову комісію в іншому складі. Висновки тимчасових комісій за будь-яких обставин додаються до матеріалів справи і оцінюються на пленарному засіданні Конституційного Суду України [137].

Певні питання виникають і у зв'язку з організацією порядку розгляду справ Конституційним Судом Литовської Республіки. Відповідно до Закону всі справи розглядаються на пленарних засіданнях та засіданнях усім складом суддів.

У Литві стаття 19 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд» передбачає, що Конституційний Суд колективно розглядає справи і приймає рішення за умови, що у засіданні беруть участь не менше двох третин усіх суддів Конституційного суду. Іншими словами, Конституційний Суд розглядає справи всім складом. Рішення приймаються більшістю голосів не менше половини суддів, що беруть участь у засіданні, і, якщо буде необхідно, голос головуючого на засіданні є вирішальним.

Щодо організаційної форми розгляду справ, то можна виділити такі дві форми: розгляд усіх справ єдиним складом суду (Австрія, Болгарія, Італія, Республіка Молдова) і неповним складом суддів – колегіями, сенатом, палатою (Грузія, Іспанія, Німеччина, Росія). Кожну з цих форм можна охарактеризувати позитивно і негативно. Розгляд справ усім складом суддів забезпечує більшу повноту дослідження, зменшує можливість наведення помилкових мотивів у рішенні, прийняття неправильного рішення. Водночас розгляд справи повним складом суду ускладнює прийняття рішення,

призводить до збільшення часу на їх прийняття, що негативно позначається на строках розгляду справ.

Справа для слухань в Конституційному Суді України готується суддею-доповідачем, кандидатура якого затверджується відповідною колегією Конституційного Суду; як правило, суддя-доповідач проводить первинне розслідування отриманого звернення, проте, прізвище судді-доповідача не вказується в рішенні, прийнятому Конституційним Судом. Прийнята постанова Конституційного Суду підписується всіма суддями незалежно від того, чи конкретний суддя проголосував на користь або проти відповідного заключного акту Суду, а також незалежно від того, висловив він окрему думку чи ні. Конституційний Суд у своєму рішенні постановив, що таке правове регулювання, за яким судді могли б не підписувати остаточний акт Суду, не буде конституційно виправданим ні за яких умов.

Закон про Конституційний Суд закріпив принципи діяльності Конституційного Суду, зокрема, публічність діяльності Суду, через який досягається більша прозорість діяльності Суду і його відкритість до населення, і, водночас, неупередженість Суду. Публічність діяльності Суду визначає той факт, що інформація про порядок роботи Суду є відкритою, вона може передаватися і бути коментованою, відповідно, засоби масової інформації відіграють велику роль, інформуючи громадськість про діяльність Суду. Загально визнано, що система судочинства, становлячи одну з гілок державної влади, не може бути ізольована від суспільства, яке має право знати, як здійснюється правосуддя. Рішення, що їх приймають суди, стосуються різних сфер соціального життя, як наслідок, природньо, що вони часто викликають багато дискусій та критики. Однак, громадська думка, що формується за участю засобів масової інформації, та їх вплив не повинні робити суди заручниками цієї думки, а висловлена критика не може відмінити рішення, що їх прийняв суд. Постанови Конституційного Суду досить часто стосуються інтересів не тільки окремих громадян, але

суспільство в цілому, як наслідок, часто знаходяться в центрі уваги засобів масової інформації. Як приклади можна навести висновок Конституційного Суду від 31 березня 2004 року, що стосується дій Президента Республіки Роландаса Паксаса, де було визнано, що тогочасний Президент Республіки скоїв серйозні порушення Конституції, хоча частина громадян Литви активно підтримувала Президента; а також рішення від 13 листопаду 2006 року, яке фактично заборонило особам мати подвійне громадянство (громадянство Литовської Республіки та в той же час іншої держави). Таким чином, Конституційний суд Литовської Республіки не раз довів, що він в змозі протистояти тиску громадської думки і приймати рішення, які не завжди з нею збігаються.

Таким чином, ознайомившись з науковими матеріалами, а також нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність конституційних судів України та Литви розглянутих країн можна сказати, що організаційно-правова система їх діяльності є дуже схожою між собою, але тотожною називати її не можна.

2.3 Акти конституційних судів в Україні та Литовській Республіці

Проблематика правової природи актів конституційних судів України та Литовської Республіки є надзвичайно актуальною, потребує розгорнутого теоретичного та науково-практичного дослідження, законодавчого обґрунтування і вдосконалення правового регулювання.

Варто відмітити, що діяльність конституційних судів як і діяльність будь-якого іншого державного органу пов'язана із прийняттям ними відповідних актів, які виступають як кінцевий результат цієї діяльності. Безумовно, що правова природа актів конституційних судів обумовлюється їх місцем в системі органів державної влади, а також особливостями

правового регулювання їх статусу. У свою чергу юридична природа актів, що приймаються конституційними судами, обумовлює їх місце в системі стримувань і противаг та в державному механізмі в цілому.

Насамперед слід розглянути питання законодавчого регулювання актів конституційного суду. Так, відповідно до Конституції України існує два види актів Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції Української держави. Зокрема, згідно із статтею 150 Конституції України з питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Статтею 151 Конституції України передбачається, що Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту [53, с. 210].

Поняття, зміст, порядок винесення актів Конституційного Суду України регулюється Главою 8 Закону України «Про Конституційний Суд України», яка має назву «Рішення та висновки Конституційного Суду України».

Відповідно до статті 61 Закону «Про Конституційний Суд України», яка називається «Рішення Конституційного Суду України» Конституційний Суд України за результатами розгляду справ щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим приймає рішення [125].

Конституційний Суд України може визнати неконституційним правовий акт повністю або в окремій його частині.

У разі якщо в процесі розгляду справи за конституційним поданням чи конституційним зверненням виявлено невідповідність Конституції України інших правових актів (їх окремих положень), крім тих, щодо яких відкрито провадження у справі, і які впливають на прийняття рішення чи дачу висновку у справі, Конституційний Суд України визнає такі правові акти (їх окремі положення) неконституційними.

Згідно із статтею 62 Закону, яка називається «Висновок Конституційного Суду України» Конституційний Суд України дає висновки у справах з питань:

- офіційного тлумачення Конституції України та законів України;
- про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;
- щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту [125].

Статтею 63 Закону, яка називається «Прийняття рішень і дача висновків Конституційним Судом України» встановлено, що рішення приймаються, висновки даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням шляхом опитування суддів Конституційного Суду України. Пропозиції суддів Конституційного Суду України до проекту рішення чи висновку голосуються у порядку надходження. Судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування, крім випадків, передбачених частиною першою статті 19-1 цього Закону, в яких вони зобов'язані утриматись від голосування. Рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо суддями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які

голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню. Підписання суддею Конституційного Суду України рішення, висновку Конституційного Суду України є обов'язковим [125].

Відповідно до статті 64 Закону, яка називається «Окрема думка судді Конституційного Суду України» окрема думка судді Конституційного Суду України, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України [125].

Зміст Рішення та Висновку Конституційного Суду України передбачено статтями 65 та 66 Закону.

Згідно із статтею 67 Закону, яка називається «Офіційне оприлюднення рішень і висновків Конституційного Суду України» рішення і висновки Конституційного Суду України підписуються не пізніше семи днів після прийняття рішення, дачі висновку. Рішення і висновки Конституційного Суду України офіційно оприлюднюються наступного робочого дня після їх підписання. Рішення і висновки Конституційного Суду України разом з окремою думкою суддів Конституційного Суду України публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України [125].

Відповідно до статті 69 Закону, яка називається «Обов'язковість рішень і висновків Конституційного Суду України» рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання [125].

Порядок виконання рішень і висновків Конституційного Суду України встановлений статтею 70 Закону, яка визначає, що копії рішень і висновків Конституційного Суду України надсилаються наступного робочого дня після їх офіційного оприлюднення суб'єкту права на конституційне подання чи конституційне звернення, з ініціативи якого розглядалася справа, до

Міністерства юстиції України, а також до органу влади, що прийняв правовий акт, який був предметом розгляду в Конституційному Суді України. У разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у статті 70 Закону, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України. Невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з законом [125].

Також слід зазначити, що статтею 50 Закону передбачається можливість прийняття Конституційним Судом України процесуальних ухвал про відкриття провадження та про відмову у відкритті провадження у справі в Конституційному Суді України [125].

Неможливо залишити поза увагою нормативні приписи Регламенту Конституційного Суду України, затвердженого Рішенням Конституційного Суду України від 05 березня 1997 року (у новій редакції згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 14 жовтня 2008 р. № 34-р/2008).

Параграф 54 Регламенту, що має назву «Види актів, прийнятих на пленарних засіданнях Конституційного Суду України» передбачає, що залежно від питань, що вирішуються на пленарному засіданні Конституційного Суду України, акти Конституційного Суду України поділяються на процесуальні (щодо розгляду справ і вирішення конституційних спорів по суті) та непроцесуальні (які не стосуються розгляду справ). Процесуальними актами Конституційного Суду України є ухвали (у тому числі протокольні), рішення, висновки. Ухвали приймаються Конституційним Судом України під час розгляду справ. У разі припинення конституційного провадження у справі Конституційний Суд України приймає ухвалу, що є актом, яким завершується розгляд справи. Рішення

Конституційний Суд України ухвалює за результатами розгляду справ щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів та інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Висновки Конституційний Суд України дає за результатами розгляду справ щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту; щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157, 158 Конституції України; про порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України. Конституційний Суд України ухвалює рішення і дає висновки іменем України [137].

Параграфом 55 Регламенту Конституційного Суду України встановлені вимоги до рішень, висновків Конституційного Суду України. Так, рішення, висновки Конституційного Суду України мають містити дані, перелік яких зазначено відповідно у статтях 65, 66 Закону України «Про Конституційний Суд України», а також у відповідних статтях Розділу III «Особливості конституційного провадження» цього Закону [137].

Рішення, висновки Конституційного Суду України мають бути належно обґрунтовані.

При цьому наголошується, що при підготовці своїх рішень Конституційний Суд України звертає увагу як на рішення Європейського суду з прав людини, які ухвалені відносно України, так і на всю іншу практику останнього [60].

Конституційний Суд Литовської Республіки, як відзначалося у попередніх частинах цієї роботи, – це спеціальний суд заснований Конституцією Литовської Республіки 1992 року, що фактично розпочав свою

діяльність після прийняття Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» від 03 лютого 1993 року. З моменту свого створення, суд був розташований в місті Вільнюс. Основним завданням суду є судовий контроль.

Конституційний Суд Литовської Республіки може оголосити акти Сейму Литовської Республіки неконституційним і, таким чином, скасувати їх дію. Його юрисдикція поширюється на питання конституційності нормативних актів, цілісності Конституції. Окрім цього, Конституційний Суд приймає судові рішення щодо відповідності актів уряду Литовської Республіки чинному законодавству, міжнародних договорів положенням Конституції Литовської Республіки, а також приймає остаточне рішення про порушення під час виборів.

За результатами своєї діяльності Конституційний Суд Литовської Республіки приймає два види актів: постанови та рішення. Статтею 72 Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» закріплено, що постанови конституційного суду мають силу закону і є обов'язковими для всіх інституцій влади, посадових осіб і громадян [55, с. 703].

В цілому, питання актів, що видає Конституційний Суд Литовської Республіки охоплюються положеннями статті 22 Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки». Чинна редакція цієї статті (з поправками від 31 липня 1996 р.) містить таке формулювання:

«Стаття 22. Постанови та Рішення Конституційного Суду

Конституційний Суд приймає рішення щодо вирішення справ по суті шляхом видання постанови. Конституційний суд виносить постанови від імені Литовської Республіки.

У випадках, передбачених цим Законом, деякі остаточні акти Конституційного Суду можуть називатися висновками.

Конституційний Суд приймає рішення з окремих питань, які не можуть вирішуватися по суті.

Конституційний Суд приймає постанови, затверджує висновки і рішення у спеціальній нарадчій кімнаті.

Конституційний Суд може прийняти рішення з простих запитань, а також з процедурних питань під час слухання не виходячи до нарадчої кімнати. У випадку, коли приймається таке рішення, Головуючий має негайно оголосити його і прослідкувати за внесенням відомостей про таке рішення до протоколу судового засідання» [208].

Загалом, згідно з текстом Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки», встановлюється вичерпний перелік випадків, у яких суд надає саме висновки, а саме – йдеться про положення статті 73 цього закону, де, зокрема зазначено, що Конституційний Суд дає висновки з таких питань:

1) щодо порушення виборчого законодавства під час виборів Президента Республіки або виборів членів Сейму;

2) стосовно стану здоров'я Президента Республіки (чи дозволяє фізичний стан голови держави йому/їй продовжувати займати посаду та виконувати покладені на нього/неї обов'язки;

3) стосовно відповідності міжнародних договорів Литовської Республіки Конституції. Такі висновки, зазвичай, надаються на запит Сейму перед їх ратифікацією;

4) чи є в конфлікті з Конституцією конкретні дії членів Сейму посадовців і державних службовців, щодо яких було порушено справу про імпічмент.

Таким чином, можна зробити висновок, що існує трьохкомпонентна система актів Конституційного Суду Литовської Республіки, згідно з якою рішення по суті справи приймаються у формі постанови, рішення в окремих випадках, чітко встановлених у рамках статті 73 Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» – у формі висновків, а процедурні рішення – так і називають рішеннями.

На одному із наукових заходів Голова Конституційного Суду Литовської Республіки Д. Жалімас наголосив, що Литва сповідує принцип геополітичної орієнтації на країни Заходу, а тому рішення Конституційного Суду Литовської Республіки не повинні принципово відрізнятися від практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав людини [60].

Проаналізувавши нормативні положення про акти конституційних судів України та Литовської Республіки, слід приділити належну увагу науковим баченням щодо цих питань.

Так, Т. М. Слінько і Є. В. Ткаченко відмічають, що рішення Конституційного Суду України притаманні такі специфічні ознаки:

1. Рішення має загальнообов'язковий характер, оскільки виноситься від імені України колегіальним судовим органом, ухвалюється згідно з особливою процедурою розгляду справ і є обов'язковим до виконання для всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень, фізичних та юридичних осіб.

2. Має не тільки правове, а й доктринальне значення. Адже в інтерпретаційних актах Конституційного Суду України знаходять своє відображення основні конституційні цінності: права і свободи людини, народовладдя, верховенство права тощо. Рішення являють собою поєднання науково-теоретичних підходів з конституційною практикою.

3. За своєю юридичною природою рішення є особливим видом актів правозастосування та є інтерпретаційним актом. Адже під час розгляду конкретної справи Конституційний Суд України застосовує Конституцію України та виявляє конституційний зміст правового акта, а також інтерпретує, тлумачить Конституцію України, що є основою його правової позиції з конкретної справи.

Таким чином, вчені роблять висновок, що рішення Конституційного Суду України – це правовий акт, прийнятий Судом у межах своєї компетенції та в установленому Законом процесуальному порядку, в якому

встановлюється зміст правового акта, що є предметом конституційного контролю, та здійснюється тлумачення Конституції і законів України [58, с. 91].

Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 року у справі № 1-31/2000 № 15-рп/2000 встановлено, що системне тлумачення частини другої статті 150 Конституції України та частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» у контексті Конституції України свідчить, що рішення Конституційного Суду України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України. Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними.

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8).

Закони, інші правові акти, їх окремі положення, визнані рішенням Конституційного Суду України такими, що не відповідають Конституції України (неконституційними), втрачають чинність з дня ухвалення відповідного рішення (частина друга статті 152 Конституції України). При цьому згідно з Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України від 09 червня 1998 року № 8-рп/98 рішення і висновки Конституційного Суду України є однаково обов'язковими до виконання.

Відповідно до змісту частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» у разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку додаткові заходи, пов'язані з порядком їх виконання, звернувши увагу на терміновість чи обов'язки щодо його забезпечення. При цьому незалежно від того, чи визначено в рішенні, висновку Конституційного Суду України, зокрема, порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [125].

Проте додаткове визначення у рішеннях, висновках Конституційного Суду України порядку їх виконання не скасовує і не підміняє загальної обов'язковості їх виконання. Незалежно від того, наявні чи відсутні в рішеннях, висновках Конституційного Суду України приписи щодо порядку їх виконання, відповідні закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Положення частини другої статті 150 Конституції України щодо виконання рішень Конституційного Суду України необхідно розуміти так, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані за цими

рішеннями неконституційними, не підлягають застосуванню як такі, що відповідно до частини другої статті 152 Конституції України втратили чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність.

Положення частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» щодо порядку виконання рішень, висновків Конституційного Суду України треба розуміти як право Конституційного Суду України у разі необхідності визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки його виконання та покласти обов'язок на відповідні державні органи забезпечити це виконання. При цьому незалежно від того, чи визначено в рішенні, висновку Конституційного Суду України порядок його виконання, відповідні державні органи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [145].

Таким чином, рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскарженим. Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України» та в інших офіційних виданнях України.

За визначенням Т. М. Слінька і Є. В. Ткаченка «акти Конституційного Суду України є засобом формалізації його волі як єдиного в державі органу конституційної юрисдикції» [58, с. 90].

Щодо доктринального розуміння актів конституційного судочинства, то суддя Конституційного Суду В. Кампо виокремлює чотири концептуальні підходи до з'ясування природи рішень конституційних судів.

1. Концепція конституційної юриспруденції (усталеної судової практики), яка передбачає, що рішення органів конституційної юрисдикції відповідно до засад верховенства права й справедливості забезпечують конкретизацію і деталізацію конституційних приписів у конкретному історичному типі суспільства. За таких умов у рішенні конституційного суду

містяться головні аспекти обґрунтування висновків, що формуються для вирішення конкретного конституційного спору і яких мають неухильно додержуватися всі його учасники (сторони) (Д. Комерс, П. Мартиненко).

2. Квазіпрецедентна концепція рішень конституційних судів, що звертає увагу на елементи судових рішень, які містять ознаки прецеденту (М. Вітрук, В. Лазарєв, С. Шевчук), однак через «зв'язаність» конституційних судів конституцією та високим ступенем легітимності парламенту як законодавчого органу ця концепція залишається невизначеною.

3. Концепція актів органу конституційної юрисдикції як нормативних (П. Рабінович, А. Селіванов, О. Фрицький, В. Шаповал), що зумовлена традицією пострадянських країн розглядати нормативно-правові акти як джерела конституційного права, хоча конституційні норми містяться не лише у приписах конституції чи законів – їх зміст конкретизується і деталізується, зокрема, в актах органів конституційної юрисдикції.

4. Інтерпретаційна концепція рішень конституційних судів (П. Рабінович, І. Сліденко, М. Тесленко, В. Тихий, В. Шаповал) орієнтована на функціональний аспект діяльності органів конституційної юрисдикції, хоча вони здійснюють інші функції [48, с. 101].

На думку В. Шаповала, за будь-яких умов конституційно і законодавчо визначена компетенція Конституційного Суду не передбачає здійснення нормотворчості, не пов'язаної з регламентацією частини питань організації його внутрішньої роботи. Рішення і висновки не можуть мати характер нормативно-правових актів, які здатні активно регулювати суспільні відносини. Не можуть вони містити й окремі положення, які за природою були б позитивними нормативними реаліями. Зміст цих рішень і висновків, насамперед про офіційне тлумачення норм Конституції і законів, має характер своєрідної тіні цих норм. Вони не існують самостійно від відповідних норм і можуть бути належним чином враховані тільки у процесі

нормозастосування щодо положень Конституції і законів. Заперечення тези про не нормотворчу природу діяльності Конституційного Суду у здійсненні його основних повноважень, по суті, поставило б цей орган над усім державним механізмом і навіть над самим Основним Законом [184, с. 29].

Аналізуючи наведену вище позицію вченого, О. Наталіч наголошує, що це не заперечує можливості визнання за актами Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення Конституції і законів України нормативного характеру в тому розумінні, що вони конкретизують чинне законодавство України і, не регулюючи самотійно суспільні відносини, вони, тим не менше, задіяні в цьому процесі, адже застосування положень Конституції і законів України, щодо яких Конституційним Судом України дано офіційне тлумачення, можливе лише з урахуванням правових позицій Конституційного Суду України, викладених у відповідних рішеннях. Останні, як відомо, є обов'язковими до виконання на всій території України. Однак акти тлумачення Конституційного Суду України не можуть розглядатися як самотійні джерела права. Вони є інтерпретаційними актами, мають допоміжний характер і можуть бути застосовані лише у зв'язку із застосуванням відповідної норми [90].

Також, на думку О. Наталіч, актам Конституційного Суду України притаманні певні особливості, які зумовлені насамперед природою органу конституційної юрисдикції. Особливості актів Конституційного Суду України полягають в тому, що вони:

- мають спеціальний предмет (об'єкт) – актами Конституційного Суду України вирішуються питання, віднесені до його виключної компетенції. Жоден інший державний орган не уповноважений вирішувати питання, які є предметом діяльності Конституційного Суду України;

- приймаються в особливому процесуальному порядку;
- є загальнообов'язковими на всій території України;
- є остаточними і оскарженню не підлягають;

– є засобом гарантування верховенства Конституції України на всій території держави, забезпечення прямої дії її норм і формування єдиного конституційного праворозуміння.

Підсумовуючи, О. Наталіч наголошує, що акти Конституційного Суду України – це спеціальні правові акти, що приймаються Конституційним Судом в особливому процесуальному порядку з метою реалізації своїх повноважень як органу конституційної юрисдикції і є остаточними та загальнообов'язковими на всій території України [90]. Безумовно, ми підтримуємо таке бачення, адже воно повною мірою ґрунтується на нормативних приписах і розкриває усі характеристики актів Конституційного Суду України.

Крім того, слушною є позиція згаданого дослідника, що акти Конституційного Суду України створюють правовий феномен особливого порядку, який за своїми юридичними характеристиками не співпадає ні з нормативними актами загального чи індивідуального значення [180, с. 100], ні з прецедентними рішеннями, оскільки акти Конституційного Суду України лише впорядковують конкретні правовідносини між визначеними суб'єктами згідно з установчою волею першоджерела влади – народу. Рішення і висновки Конституційного Суду України про нормативне тлумачення – це інтерпретаційні акти. Інтерпретаційний акт має нормативний зміст, але не є нормативно-правовим актом, оскільки містить норми-роз'яснення. Головною функцією останніх не є встановлення нових норм права або відміна чи зміна тих, що діють. Такої функції, такої якості висновки Конституційного Суду України про нормативне тлумачення не мають. Водночас рішення Конституційного Суду України, якими скасовуються неконституційні правові акти, мають силу нормативно-правового акта. Однак такі рішення не встановлюють норм права, що не властиво призначенню і повноваженням Конституційному Суду України, а лише «звільнюють» систему законодавства від актів, що суперечать Основному Закону держави. На

особливий правовий статус актів Конституційного Суду України вказує і мета, з якою вони приймаються – забезпечення верховенства права та найвищої юридичної сили Конституції України [90].

В. Тихий справедливо відзначає, що рішення Конституційного Суду України, якими визнані закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення неконституційними, мають силу нормативно-правового акта. Визнаючи той чи інший нормативно-правовий акт неконституційним і тим самим скасовуючи його, Конституційний Суд України виконує функцію негативного правотворця. Такі рішення фактично створюють нові правові норми. Вони поширюються на всіх суб'єктів права і породжують нові права і обов'язки [170, с. 30–31]. Хоча вказівка вченого про те, що такі рішення є нормативно-правовими актами є, на нашу думку, дещо перебільшеною, адже рішення Конституційного Суду не має класичних ознак нормативно-правового акту.

В. Гергелейник, при дослідженні правової природи рішень Конституційного Суду України робить висновок, що у разі визнання Конституційним Судом України закону або його окремих положень неконституційними «створюється нова норма права, яка скасовує попередню, поширюється на невизначене коло випадків, є обов'язковою для всіх суб'єктів правовідносин в Україні та не підлягає оскарженню», у випадку інтерпретації, залежно від її об'єкта (конституції чи закону), акти Конституційного Суду України мають ознаки нормативності і не можуть розглядатися як джерело права. Вони є інтерпретаційними актами, що мають допоміжний характер [27, с. 14–15]. У даному випадку слід погодитись із останньою тезою дослідника.

Доречною є позиція А. Селіванова, який чітко відзначає, що Конституційний Суд України не лише здійснює конституційний контроль, тобто «очищує» законодавство від вразливого правового регулювання, але й є гарантом, коли застраховує Конституцію від порушень у правозастосуванні

суб'єктами влади. Створюючи нові норми шляхом тлумачення Конституції, Конституційний Суд наближається до позитивного законодавця [152]. Із вченим слід погодитись, що Конституційний Суд лише наближається, але ніколи не підмінить єдиний законодавчий орган.

На підтвердження цієї думки наводяться Рішення Конституційного Суду України (справа щодо внесення змін до Конституції України) № 8-рп/98 від 09 червня 1998 року, яким створено нове правоположення про обов'язковість для Верховної Ради України висновків Конституційного Суду України щодо законопроектів про внесення змін до Конституції України. Така норма не містилась у тексті Конституції України, а була сформульована Конституційним Судом у результаті тлумачення [144].

Іншим прикладом, як слушно зазначає Л. М. Астрова, може слугувати Рішення Конституційного Суду України (справа щодо порядку голосування та повторного розгляду законів Верховною Радою України) № 11-рп/98 від 07 липня 1998 року, відповідно до якого «...якщо Верховна Рада України, відхиливши пропозиції Президента України або повністю врахувавши їх, вносить за своєю ініціативою додаткові зміни до закону, не передбачені пропозиціями Президента України, то змінений у такий спосіб закон підпадає під дію частини 2 статті 94 Конституції України...». Таким чином своїм тлумаченням єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні розширив зміст статті 94 Конституції України, оскільки раніше вона не містила таких положень [4, с. 150–151; 189, с. 107–108].

Суддя Конституційного Суду України В. Бринцев вважає, що акти Конституційного Суду України мають зовсім іншу правову природу, відрізняються від класичної правової норми за структурою, механізмом прийняття і набрання чинності. У зв'язку з цим виникає пропозиція припинити спроби обґрунтувати рішення Суду як класичний нормативно-правовий акт, а визнати його специфічним джерелом права – судовим правом [14, с. 30]. На наше переконання, це цілком підкріплює нашу

позицію. Теоретично можна вести мову про те, що рішення Конституційного Суду України є своєрідними джерелами права.

Продовжуючи роздуми щодо Конституційного Суду України, слід наголосити, що на думку Л. М. Астрової, на законодавчому рівні необхідно визнати рішення Конституційного Суду України – джерелами права; прийняти Закон «Про нормативно-правові акти України» – де визначити місце актів Конституційного Суду в системі джерел права; оскільки виконання рішень Конституційного Суду України – є обов’язковою вимогою Конституції України, необхідно врегулювати процедуру виконання рішень шляхом прийняття спеціального закону; потрібно провести порівняльний аналіз законодавства щодо виконання рішень органів конституційної юрисдикції у різних країнах; доцільно конкретизувати на законодавчому рівні вид юридичної відповідальності за невиконання, неналежне виконання рішень Конституційного Суду України та визначити порядок і процедури притягнення до відповідальності [4, с. 152]. Дійсно, якщо враховувати досвід Литовської республіки, то на перспективу дане питання заслуговує на своє позитивне вирішення.

Ми погоджуємось із позицією В. Скоморохи, який зазначає, що твердження про те, що акти Конституційного Суду України не є нормативно-правовими, а швидше за все – постановлювально-роз’яснювальними, тобто такими, що на підставі змісту та обсягу правової норми визначають її конституційний статус, є дискусійним [29; 142, с. 44]. І, на нашу думку, така дискусія має бути проведена задля прийняття компромісного рішення. Буде воно позитивним чи негативним – але воно матиме під собою наукове підґрунтя.

На думку М. Тесленко, та обставина, що акти Конституційного Суду України, в яких сформульовано правові позиції розуміння Конституції і законів України, підлягають обов’язковому єдиному реєстру нормативних актів і їх офіційному опублікуванню, дозволяє говорити про їх

нормативність, прецедентний характер, а також про те, що вони є джерелом права [168, с. 260]. Хоча ми критично відносимось до такого бачення. Адже обов'язкова реєстрація рішень Конституційного Суду у єдиному реєстрі нормативних актів та їх офіційне опублікування ще не є достатньою підставою для визнання їх нормативно-правовими актами. Названі ознаки (реєстрація рішень та їх опублікування) з нашої точки зору є технічними моментами, які не дають можливості вести мову про вище наведене.

Варто відзначити, що академік В. Тацій стверджує, що у своїй поточній роботі Конституційний Суд України досить часто ухвалює рішення, якими фактично створюються нові норми, ліквіднуються прогалини та усуваються колізії [45, с. 36].

Тут доречно згадати думку О. Марцеляка, який наголошує, що правові позиції вітчизняного Конституційного Суду, які він висловлює у своїх актах, мають обов'язкову силу прецедентного характеру та повинні застосовуватися не тільки при вирішенні всіх наступних справ, а й щодо всіх інших осіб: «...Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені» (стаття 150 Конституції України). Більше того, не будучи формально законодавчими актами, його рішення водночас беруться до уваги з огляду на їх специфічну природу, яка ґрунтується на тому, що вони впливають на зміст законодавчих норм. Фактично ними скасовуються ті норми, які визнані неконституційними, або уточнюється зміст тих, яким дано офіційне тлумачення [78, с. 120].

Продовжуючи, вчений вдало зазначає, що правова природа актів Конституційного Суду України свідчить, що вітчизняний орган конституційної юрисдикції, по-перше, має виступати важливою інституцією у сфері державотворчих процесів в Україні, по-друге, зобов'язує його бути певним «мозковим центром», який, здійснюючи тлумачення відповідних положень Конституції України та законів України або ж вирішуючи питання

про відповідність Конституції України (конституційність) окремих положень чинного законодавства України, повинен керуватися не тільки позитивістським підходом, а й природно-правовою концепцією права і виробляти при цьому нові доктрини у галузі права взагалі та конституційного права зокрема. У таких випадках представники органів державної влади, наукова громадськість будуть уважно ставитися до правових позицій Конституційного Суду України та враховувати згадані позиції в аналізі відповідних законодавчих норм та їх правозастосуванні на практиці [78, с. 120–121].

На думку Ж. Овсепян, особлива юридична сила рішень конституційних судів, котра відрізняє їх від актів загальних та інших судових органів і зближує з актами законодавства, визначена тим, що рішенням органів конституційного контролю у конкретних справах надається характер юридичного прецеденту, тобто нормативна якість [104, с. 285]. Із цим можна погодитись, але лише в тій мірі, що рішення конституційних судів тільки зближуються з актами законодавства, проте не є такими.

В. Скомороха у статті «Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції» зазначає, що визнаючи ту чи іншу норму неконституційною, Конституційний Суд України позбавляє її юридичної сили. Ці акти або їх окремі положення оголошуються нечинними і втрачають чинність від дня прийняття рішення про неконституційність (частина друга статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України»). З цього випливає, що відповідне рішення органу конституційної юрисдикції не позбавлене властивостей нормативного акта, спрямованого, як відомо, на встановлення, зміну чи скасування правових норм або зміну сфери їх дії [156, с. 44]. Знову ж таки вчений веде мову лише про те, що рішення Конституційного Суду «не позбавлене властивостей нормативного акта», тобто воно має певні властивості

нормативно-правового акта. Проте він не говорить чітко, що таке рішення і є нормативно-правовим актом.

На думку Л. Луць, за умов зближення континентального та загального права одне й те саме явище – судові рішення – має різні найменування: судова практика і судовий прецедент. При цьому лише нормативно-правовий прецедент може бути джерелом права, оскільки він містить норму чи принцип права, має обов'язковий характер та поширюється на коло суб'єктів у аналогічній справі, має письмову зовнішню форму вираження, спрямований на забезпечення цілісної правової регламентації [75].

Проаналізувавши діяльність Конституційного Суду України щодо захисту прав і свобод, О. Кравченко підсумувала, що така діяльність здійснюється шляхом вирішення справ про конституційність законів, інших нормативно-правових актів органів державної влади, тлумачення норм Конституції та законів, результатом якої є їх скасування, за умови їх невідповідності Конституції, та відновлення прав і свобод, гарантованих Конституцією, або уточнення позиції законодавця, вираженої в нормах, що тлумачаться, сприяючи таким чином їх належній реалізації [68, с. 15].

Як відзначає В. Скомороха наведені точки зору можуть бути критично оцінені не лише в доктринальному плані, а й із позицій чинної Конституції та законів України, а також правозахисної практики Конституційного Суду України (право на свободу об'єднання; право брати участь в управлінні державними справами; право на соціальний захист; право на свободу профспілкової діяльності; право голосу на виборах і референдумах; право на безплатну медичну допомогу в державних закладах охорони здоров'я тощо) [156, с. 47].

Також слід звернути увагу на окремі думки суддів Конституційного Суду України, інститут яких виконує, на думку Х. Приходько, серед інших, методологічну, аксіологічну, наукову й альтернативну функцію стосовно завдань конституційного процесу загалом та суб'єктивну, експертну,

проектно-прогностичну, моделюючи функції щодо окремих конституційних процедур [121, с. 51].

Х. Приходько робить висновок, що інститут окремої думки судді Конституційного Суду України, в аспекті аналізу парадигми розвитку загального конституційного процесу та перспектив удосконалення конституційного процесуального законодавства, є висловленням «суддівських ініціатив» щодо вдосконалення процедур реалізації конституційних матеріальних норм або ліквідації прогалин у конституційному процесуальному праві; є способом актуалізації питань не тільки юридико-технологічного значення, а й питань, що потребують уваги українського суспільства та Верховної Ради України, яка представляє його інтереси [121, с. 53]. Безумовно ми підтримуємо таке бачення вченої.

На наше переконання, потребує свого вирішення питання про те, яка, все ж, роль окремої думки судді Конституційного Суду, адже нині за приписами статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» окрема думка судді, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України.

Так, розглядаючи питання про правові позиції Конституційного Суду України Х. Приходько наголошує, що його слід визначати в декількох значеннях, зокрема, в широкому та вузькому. В широкому значенні інститут правових позицій Конституційного Суду України охоплює правові позиції, сформовані та сформульовані Конституційним Судом України колегіально в прийнятих ним актах і суддями Конституційного Суду України одноособово, викладеними як їх окремі думки. З урахуванням того, що окрема думка судді Конституційного Суду України є додатком до акта Суду, а значить є його складовою частиною, правові позиції Конституційного Суду України і позиції окремих суддів є функціонально взаємопов'язаними,

взаємообумовленими, взаємодоповнюючими, але різними за юридичної силою. У вузькому значенні правові позиції Конституційного Суду України слід розуміти як систему концептуальних послідовних взаємоузгоджених висновків, правоположень, умовиводів, аргументів і заперечень Конституційного Суду України, сформульованих на підставі Конституції і законів України та з урахуванням загальноновизнаних правових цінностей, конституційних принципів і міжнародних правових стандартів. Ці позиції Конституційний Суд України приймає колегіально у межах конституційно і законодавчо визначених повноважень та в порядку конституційного провадження [121, с. 53–54].

Така позиція вченої є цілком прийнятною. Водночас, слід додати, що, як показує практика, такі окремі думки мають значення хіба-що для правничої науки і жодним чином не мають якого-небудь регулятивного змісту. Окрема думка лише показує відмінну позицію відповідного судді Конституційного Суду стосовно того чи іншого рішення Суду. На нашу думку, питання про значення та роль окремої думки судді Конституційного Суду України потребує свого якісно нового переосмислення.

Висновки до Розділу 2

Таким чином, здійснивши дослідження компетенційних та процедурних аспектів діяльності Конституційного Суду України та Конституційного Суду Литовської Республіки, у тому числі їх повноважень можна зробити наступні висновки.

1. Вважаємо, що існує ймовірний ризик для збалансованого і безперервного функціонування судів, не дивлячись на те, що як в Україні, так і Литовській Республіці порядок призначення суддів конституційних судів і розподілений між трьома гілками влади.

2. Формування складу Конституційних судів – це важливий і відповідальний етап здійснення конституційного правосуддя, якість правосуддя, організація подальшої діяльності органів правосуддя, вплив останнього на думку громадськості щодо забезпечення норм Конституції та інших нормативно-правових актів держави.

3. Враховуючи досвід Литовської Республіки, судді повинні призначатися лише на один дев'ятирічний термін з ротацією однієї третини їх через кожні три роки, що забезпечить стабільну роботу Суду, однак цього не буде достатньо у зв'язку зі станом здоров'я чи смертю судді.

Призначення суддів має відбуватися завчасно, з урахуванням фактору, що порядок призначення суддів Конституційних судів є питанням великого політичного та конституційного значення і є передумовою для безперервної та стабільної роботи конституційних судів в Україні та Литовській Республіці.

Призначення суддів має відбуватися з урахуванням того, що суддя Конституційного Суду України виконує свої обов'язки до тих пір, поки його наступник не вступить на посаду.

4. На підставі аналізу чинного законодавства встановлено, що повноваження Конституційного Суду України є вичерпними і можуть бути змінені лише через внесення змін до Конституції України.

5. Регламент діяльності Конституційного Суду України повинен прийматися Верховною Радою України у формі закону, відповідно до положень Конституції України.

6. Має місце законодавча прогалина у закріпленні норм, що регулюють діяльність Конституційного Суду України, в напрямку визначення поняття доказів, предмета доказування, відносності, допустимості та оцінці доказів тощо.

Об'єм повноважень потребує певних уточнень та доповнень:

а) для запобігання виникнення колізій в правовій системі України – закріплення обов'язкового попереднього контролю міжнародних договорів України, всіх питань, які виносяться на всеукраїнський референдум;

б) для забезпечення повноти розуміння вищих правових норм держави – тлумачення норм міжнародних договорів, відповідно до принципів міжнародного права.

7. Функція тлумачення Конституції та законів України має належати єдиному органу конституційної юрисдикції в Україні як незалежному та абстрагованому суб'єкту політико-правових процесів. Тлумачення не може бути поза рамками діяльності Конституційного Суду України, воно є необхідним елементом процесу вирішення будь-якого правового питання.

На нашу думку, право на конституційне подання щодо визначення конституційності актів необхідно надати і вищому органу виконавчої влади України – Кабінету Міністрів України. Відсутність цього права у органів виконавчої влади створює певний дисбаланс в системі стримувань та противаг в Україні.

Вважаємо, що група депутатів, у кількості – не менше сорока п'яти, повинна мати право на конституційне подання до Конституційного Суду України з питань відповідності Конституції міжнародного договору, оскільки у тому числі, у комітетах Верховної Ради України міжнародний договір проходить необхідний аналіз.

8. Діяльність конституційних судів як і діяльність будь-якого іншого державного органу пов'язана із прийняттям ними відповідних актів, які виступають як кінцевий результат цієї діяльності. Безумовно, що правова природа актів конституційних судів обумовлюється їх місцем в системі органів державної влади, а також особливостями правового регулювання їх статусу. У свою чергу юридична природа актів, що приймаються конституційними судами, обумовлює їх місце в системі стримувань і противаг та в державному механізмі в цілому.

9. Відповідно до Конституції України існує два види актів Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції Української держави: рішення та висновки.

У Литовській Республіці існує трьохкомпонентна система актів Конституційного Суду, згідно з якою рішення по суті справи приймаються у формі постанови, рішення в окремих випадках, чітко встановлених у рамках статті 73 Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» – у формі висновків, а процедурні рішення – так і називають рішеннями.

10. Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України.

11. Стверджується, що рішення Конституційного Суду не має класичних ознак нормативно-правового акту, тому його не можна вважати таким. Обов'язкова реєстрація рішень Конституційного Суду у єдиному реєстрі нормативних актів та їх офіційне опублікування ще не є достатньою підставою для визнання їх нормативно-правовими актами.

12. На наше переконання, потребує свого вирішення питання про те, яка все ж роль окремої думки судді Конституційного Суду, адже нині за приписами статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» окрема думка судді, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України. Проте практика показує, що такі окремі думки мають значення хіба-що для правничої науки і жодним чином не мають якого-небудь регулятивного змісту. Окрема думка лише показує відмінну позицію відповідного судді Конституційного Суду.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

3.1 Сучасні проблеми конституційного правосуддя в Україні

В попередніх розділах дисертаційного дослідження був здійснений порівняльний аналіз поняття, генезису, загальної характеристики, доктринальних підходів, правової організації, повноважень та правової природи рішень та висновків конституційних судів в Україні та Литовській Республіці. На основі даного порівняльного аналізу в третьому розділі буде здійснене дослідження тих проблем конституційного правосуддя в Україні, при вирішенні яких можна застосувати досвід конституційного правосуддя Литовської Республіки.

Дійсно аналіз організації діяльності Конституційного Суду України свідчить про наявність цілого ряду проблем конституційного правосуддя, усунення яких сприятиме вдосконаленню його відправлення в Україні. Такими основними проблемами є неможливість зміни складу Конституційного Суду у зв'язку зі зміною політичного керівництва держави, проблема призначення та вступу на посаду судді Конституційного Суду (зокрема, неналежних професійних та моральних якостей суддів), проблеми правового регулювання статусу суддів Конституційного Суду України тощо.

Як зазначає Р. Мартинюк, реальне досягнення позаполітичного статусу Конституційного Суду України у вітчизняній державно-правовій практиці, на жаль, залишається нерозв'язаною проблемою, яка відображає загальну ситуацію із залежністю судових органів в Україні від інших владних структур. Вчений підкреслює той факт, що враховуючи особливу роль

Конституційного Суду України в механізмі реалізації Основного Закону України, гаранта його верховенства в системі національних правових актів, виконанні функції арбітра в розв'язанні компетенційних спорів між вищими органами держави уявляється необхідним максимально деталізувати конституційно-правовий статус Конституційного Суду України на рівні Основного Закону України [77].

Дійсно, якщо взяти до уваги пануючу хронологію [141] конституційного правосуддя в сучасній Україні, то можна побачити, що його етапи напряду залежать від зміни політичного керівництва держави. Так період становлення і утвердження Конституційного Суду України (1996–2003 рр.), що характеризувався поступовим накопиченням авторитету Конституційного Суду України в суспільстві, становленням його як єдиного органу конституційної юрисдикції в нашій державі, усталенням його правової практики та основних процедур припадає на часи президентства Л. Д. Кучми. Треба також відмітити, що цей період Конституційний Суд України очолювали такі видатні вчені-юристи як І. А. Тимченко та В. Є. Скомороха.

В свою чергу, період ослаблення та залежності Конституційного Суду України, що характеризується поступовим зменшенням його авторитету, формуванням його персонального складу виходячи не стільки з професійних якостей суддів, скільки з політичної доцільності припав на часи президентства В. А. Ющенка та В. Ф. Януковича.

Через це, деякі юристи навіть пропонують ліквідувати Конституційний Суд України, а його повноваження передати Верховному Суду України. Найяскравіше цю точку зору представляє О. Березюк, який зазначає про те, що проблема політичної заангажованості і неефективності Конституційного Суду України може бути розв'язана двома способами: зміною принципів формування його персонального складу або передачею функцій здійснення конституційної юрисдикції Верховному Суду України. Він вважає, що судді

Верховного Суду України, на відміну від суддів Конституційного Суду України, більш незалежні від політичних впливів завдяки іншому порядку призначення на посади [8].

М. Оніщук зазначає про те, що говорити сьогодні про Конституційний Суд України як про незалежний, неупереджений і політично незаангажований орган досить складно. На думку науковця, було б доцільно під час розгляду питань щодо підготовки нової редакції Конституції України, розглянути і питання щодо передачі функцій Конституційного Суду України Верховному Суду України, відповідно, змінивши принципи його формування та компетенцію [106].

Слушно зазначає К. А. Бабенко про те, що суттєвою небезпекою для конституційного правосуддя є його політизація *ad hoc*, що дається в знаки в намаганні різних політичних еліт, політичних сил та партій, окремих органів державної влади впливати на процес конституційного правосуддя, що призводить не лише до спотворення основ діяльності органу конституційної юрисдикції, але й до порушення демократичної логіки розвитку Української держави [5].

Для зменшення впливу політичного фактору на здійснення конституційного правосуддя, необхідне його більш детальне конституційне врегулювання, а саме більш детальна регламентація порядку утворення Конституційного Суду України, складення судьями присяги тощо на конституційному рівні суттєво ускладнить зміну статусу Конституційного Суду України на законодавчому рівні в політичних цілях.

А. З. Георгіца зазначає про те, що конституційно-правове регулювання здійснюється методом субординації та координації. Метод координації полягає в тому, що суб'єктам надається право на власні активні дії, зумовлені необхідністю узгодження воль. За допомогою методу субординації, здійснюється юридичний вплив на основі владно-імперативних засад: зобов'язання і заборони [26]. Як зазначають А. М. Колодій та Н. А. Пелих

конституційно-правове регулювання суспільних відносин в Україні та інших країнах за своїм змістом та формою є надзвичайно об'ємним та складним явищем, проте, беззаперечно, його вершиною є регулювання та охорона суспільних відносин за допомогою конституції або конституцій, які, як відомо, є основним законом будь-якої країни [54].

Таким чином, збільшення в Основному Законі норм, що регулюють діяльність Конституційного Суду України ускладнюватиме процедуру зміни конституційно-правового статусу Конституційного Суду України.

У даному контексті було б доцільним застосування досвіду Литовської Республіки в даній сфері. Порівнюючи Конституцію України та Основний Закон Литовської Республіки можна стверджувати, що в Литовській Республіці правовий статус Конституційного Суду врегульований значно детальніше.

Необхідність складення присяги, її текст, та порядок складання передбачені в Законі України «Про Конституційний Суд України» та Постанові Верховної Ради України «Про порядок складення у Верховній Раді України присяги суддею Конституційного Суду України» [127]. Слушно зазначає М. А. Рубашенко про те, що таке положення можна розглядати як дуже серйозний недолік, що створює загрозу внесення змін до присяги та порядку її складання, які не пройдуть процедури широкого обговорення, а тому можуть стати засобом досягнення політичних чи інших цілей. Так, закріплення такої процедури лише на рівні звичайного закону дає можливість за даних умов відносно швидко прийняти відповідні зміни чи внести доповнення проходячи лише звичайну процедуру прийняття [146].

Звертає на себе увагу той факт, що в Литовській Республіці на рівні Основного закону закріплені такі важливі аспекти діяльності Конституційного Суду як: необхідність складання присяги суддею конституційного суду, вимоги несумісності діяльності судді конституційного суду з іншими видами діяльності, а також про підстави припинення

повноважень судді конституційного суду. Треба сказати також про те, що в Конституції Литовської Республіки більш детально врегульовані вимоги до суддів конституційного суду. На нашу думку, було б доречним закріпити ряд подібних положень і в Конституції України.

В статті 104 Конституції Литовської Республіки зазначено про те, що до того як суддя Конституційного суду приступає до виконання своїх обов'язків судді Конституційного суду він складає в Сеймі присягу на вірність Литовській Республіці та Конституції. В Конституції України відсутні положення про необхідність складання суддею конституційного суду присяги.

Для того щоб зменшити вплив політичних сил на діяльність Конституційного Суду України, ми вважаємо, що необхідно на конституційному рівні закріпити обов'язок складення суддею Конституційного Суду України присяги як це передбачено Конституцією Литовської Республіки. При цьому, додамо, що в Конституції України доречно було б унормувати порядок складення присяги та її текст, що закріплені в статті 17 Закону України «Про Конституційний Суд України». Це можна здійснити за аналогією зі статтею 79 Конституції України, якою встановлений текст присяги народного депутата.

Також необхідно зазначити про те, що в Конституції Литовської Республіки зазначені вимоги щодо діяльності, яка є несумісною з роботою судді Конституційного суду. В статті 104 Конституції Литовської Республіки зазначено про те, що судді Конституційного Суду при виконанні своїх обов'язків незалежні від будь-яких державних установ, осіб, або організацій і керуються виключно Конституцією Литовської Республіки. Щодо суддів Конституційного Суду застосовуються обмеження трудової та політичної діяльності, що встановлюються для суддів загальних судів. На відміну від Конституції Литовської Республіки в Конституції України про вимоги несумісності, що застосовуються до суддів Конституційного суду України

майже нічого не зазначено. Так, в статті 149 Конституції України зазначено, що на суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, передбачені статтею 126 цієї Конституції, та вимоги щодо несумісності, визначені в частині другій статті 127 цієї Конституції.

Ми вважаємо, що одним із способів, завдяки якому можна зменшити вплив на діяльність Конституційного Суду України в аспекті збільшення урегульованості його діяльності Конституцією України є закріплення в Основному Законі положень щодо вимог несумісності, які ставляться до судді Конституційного Суду України. Стаття 149 Конституції України містить лише відсильну норму відповідно до якої на суддів Конституційного Суду України поширюються ті самі вимоги щодо несумісності, що і на суддів судів загальної юрисдикції передбачені статтею 127 Конституції України. В Україні вимоги, які ставляться до суддів Конституційного Суду деталізовані лише на рівні спеціального Закону. В статті 16 Закону України «Про Конституційний Суд України» вимоги щодо несумісності дещо деталізовані. Так, відповідно до даної статті судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої. Стосовно осіб, які претендують на зайняття посади судді Конституційного Суду України, за їх письмовою згодою проводиться спеціальна перевірка в порядку, встановленому Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» [125].

Досвід Литовської Республіки щодо врегулювання на конституційному рівні положень про несумісність був би корисним і для України. Таким чином, за аналогією зі статтею 78 Конституції України якою регулюється статус народного депутата України і в якій зазначено про те, що народні депутати України не можуть мати іншого представницького мандата, бути на

державній службі, обіймати інші оплачувані посади, займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності), входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, ми пропонуємо закріпити вимоги щодо несумісності, що ставляться до суддів Конституційного Суду України, у відповідній статті Конституції.

В процесі проведення реформи конституційного правосуддя ми пропонуємо доповнити Конституцію України нормою про те, що судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Введення в Конституцію України подібної норми ускладнить можливість внесення в чинне законодавство змін щодо спрощення вимог щодо несумісності. Це зменшить можливості щодо лобювання осіб, які могли б займати посади в Конституційному Суді України з політичних мотивів, а не професійних.

На нашу думку, ознакою недооцінки законодавцем важливості Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції являється наявність в Основному Законі значної кількості відсильних норм в розділі, який стосується правового регулювання його діяльності. Така ситуація характерна і для правового регулювання підстав припинення повноважень судді Конституційного Суду України.

В Конституції України не міститься положення щодо припинення повноважень безпосередньо судді Конституційного Суду України. В статті 149 Конституції України міститься відсильна норма до статті 126 Конституції України, якою врегульовані підстави припинення повноважень суддів загальної юрисдикції. Положення щодо припинення повноважень безпосередньо судді Конституційного Суду України містяться в

спеціальному законодавстві. Зокрема в статті 23 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено про те, що повноваження судді Конституційного Суду України припиняються у разі:

- 1) закінчення строку призначення;
- 2) досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення суддею вимог, передбачених частиною другою статті 16 цього Закону;
- 5) порушенням суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням [125].

Окремим пунктом статті 23 Закону України «Про Конституційний Суд України» зазначено про те, що повноваження судді Конституційного Суду припиняються у разі його смерті [125].

Слід звернути увагу, що окрім вимог щодо несумісності в Конституції Литовської Республіки містяться також вимоги щодо підстав припинення повноважень судді конституційного суду. Так, в статті 108 Конституції Литовської Республіки зазначено про те, що повноваження судді конституційного суду припиняються у разі:

- 1) закінчення терміну його повноважень;
- 2) у випадку його смерті;
- 3) у випадку його відставки;
- 4) у випадку неможливості виконувати свої зобов'язання у зв'язку зі станом здоров'я;
- 5) у випадку відсторонення його Сеймом від займаної посади в порядку імпічменту.

Оскільки питання призначення та звільнення суддів в Україні, як вже зазначалось вище, є предметом постійних політичних спекуляцій, на нашу думку, доцільним є закріплення підстав припинення повноважень судді Конституційного Суду України в Конституції України. Однак не варто закріплювати всі 10 пунктів, що передбачені Законом України «Про Конституційний Суд України» в Основному Законі. Використовуючи досвід Литовської Республіки можна згрупувати значну кількість підстав припинення повноважень судді конституційного суду у приписі такої редакції: «повноваження судді конституційного суду припиняються у випадку його відставки». Дане положення буде охоплювати такі підстави як: досягнення суддею шістдесяти п'ятирічного віку, подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням, припинення його громадянства, порушення суддею вимог, передбачених частиною другою статті 16 цього Закону (тобто вимог, що встановлені Законом України «Про Конституційний Суд України» до судді Конституційного Суду).

На сьогодні відсутність законодавчих вимог щодо репутації, моральних та особистих якостей судді Конституційного Суду є суттєвим недоліком українського законодавства. Слушно зазначає Л. М. Москвич про те, що незаперечним є той факт, що професійний відбір не може вважатися кваліфікованим, якщо він не спирається на сучасні уявлення про структуру особистості, на розробку та побудову ідеальної та реальної моделей особи судді, їх порівняння і виявлення розбіжностей між ними [87].

Ставлення до суду як до найсправедливішого органу, що здійснює правосуддя, у свідомості громадськості формується з уявлень окремих людей про професійні й моральні якості конкретного судді, адже, справедливе вирішення справи незалежним і неупередженим судом зумовлюється не тільки об'єктивними, а й суб'єктивними чинниками: моральними якостями

самого судді, його здатністю протистояти тиску громадськості, ЗМІ, всіх, хто намагається втручатись у процесуальну діяльність [31].

На сьогодні єдиним документом в якому зазначені вимоги до репутації, моральних та особистих якостей суддів є Кодекс професійної етики судді, що був затверджений V З'їздом суддів України 24 жовтня 2002 року. Однак, даний документ навіть не являється нормативно-правовим актом. В Законі України «Про судоустрій та статус суддів» також не зазначено про якості та репутацію, якими має володіти суддя. Лише в частині 3 статті 18 даного Закону в частині що стосується кримінального провадження щодо неповнолітніх, зазначено про те, що суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю з високими морально-діловими та професійними якостями.

Певною вимогою, що висувається до моральних та особистих якостей судді є його обов'язок при вступі на посаду скласти присягу. Слушною є думка про те, що присяга являє собою офіційне урочисте зобов'язання, що береться з нагоди отримання певних особливо відповідальних обов'язків чи вступу в особливий соціальний стан, у якому поєднуються правові та моральні соціальні норми, тож вона може закріплюватися як звичаями, традиціями, так і правовими актами [114].

Така ситуація потребує обов'язкового вирішення. В Конституції Литовської Республіки більш детально врегульовані вимоги до суддів конституційного суду. Зокрема в статті 103 Конституції Литовської Республіки, яка регулює вимоги, що ставляться до суддів Конституційного суду Литовської Республіки зазначено про те, що вони повинні мати «бездоганну репутацію».

За зразком Конституції Литовської Республіки, на нашу думку, необхідно закріпити в Основному Законі України положення про те, що суддею Конституційного Суду України може бути лише особа, яка має бездоганну репутацію. Дане положення може бути конкретизоване в

спеціальному законодавстві. Цікавим прикладом слугує Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» перша стаття якого містить визначення бездоганної ділової репутації як сукупності підтвердженої інформації про фізичну особу, що дає можливість зробити висновок про відповідність її діяльності вимогам законодавства, а також про відсутність судимості, яка не знята або не погашена в установленому законом порядку. Доцільним було б запровадження подібного визначення і в Законі України «Про Конституційний Суд України» з урахуванням специфіки вимог, що ставляться до суддів Конституційного Суду України.

Таким чином, необхідно передбачити в Конституції України та Законі України «Про Конституційний Суд України» норми, що передбачали б те, що суддею Конституційного Суду України може бути призначена виключно особа, яка має бездоганну репутацію та володіє відповідними моральними та особистими якостями. Наявність таких норм зменшить політичну складову при призначенні суддів Конституційного Суду України, унеможлививши призначення на посаду суддів Конституційного Суду України осіб з політичних, а не професійних причин. В даному контексті цікавим є висновок Венеціанської Комісії щодо проекту Конституції України від 21 травня 1996 року, в якому Комісія зазначила, що процедура, за якою Президент та парламент призначають частину суддів Конституційного Суду може призвести до блокування на практиці роботи КСУ через не призначення суддів [203]. Тобто Венеціанська Комісія з самого початку негативно оцінила процедуру призначення суддів Конституційного Суду України.

Отже, можна сказати про те, що одним із важливих аспектів конституційного правосуддя Литовської Республіки, що може бути запозичений в Україні є більш детальне врегулювання правових основ його

діяльності в Основному Законі. Зокрема, на нашу думку, Основним Законом мають бути врегульовані питання складення присяги суддею Конституційного Суду, вимоги щодо несумісності діяльності судді Конституційного Суду з іншими видами діяльності, підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду, а також вимоги щодо репутації та ділових якостей суддів. Дані положення безумовно зменшать політичний вплив на діяльність Конституційного Суду України.

Завершуючи порівняння норм Конституції України та Конституції Литовської Республіки, які регулюють діяльність конституційних судів необхідно звернути увагу на відмінність у розташуванні відповідних норм. В Конституції України розділ «Конституційний Суд України» розміщений практично в самому кінці, так як після нього знаходяться лише такі розділи як «Внесення змін до Конституції України», «Прикінцеві положення» та «Перехідні положення».

Як слушно зазначає К. А. Бабенко, ефективне функціонування Конституційного Суду України є однією з основних гарантій дотримання принципу верховенства Конституції, що дозволяє не тільки підтримувати конституційний баланс державної влади, але й певно забезпечувати чітке і неухильне дотримання Конституції України всіма суб'єктами конституційного права. На думку вченого, Конституційний Суд України має відповідати об'єктивним викликам державотворення, адже в процесі конституційної реформи, зміни правової та політичної систем надзвичайно важливо забезпечити непохитність основ конституційного ладу, що має забезпечувати народний суверенітет, демократичні основи організації державної влади, забезпечення принципів законності, верховенства Конституції України, неухильного дотримання прав та свобод людини і громадянина [5].

Р. Мартинюк зазначає про те, що у системі стримувань і противаг Конституційний Суд України займає таке положення, яке дає йому змогу

визначати всю систему правових координат держави, зокрема, Конституційний Суд України, вирішенням питання щодо конституційності нормативно-правових актів вищих органів державної влади України може контролювати ці органи, тим самим – бути одним із найдієвіших учасників системи стримувань і противаг [77].

Треба відмітити, що Конституція Литовської Республіки, що була прийнята на всенародному референдумі 25 жовтня 1992 року складається з 14 Розділів, заключних положень, а також конституційних законів Литовської Республіки «Про Литовську державу», «Про неприєднання Республіки Литва до пострадянських східних військових союзів», «Про набрання законної сили Конституцією Литовської Республіки» та «Про членство Литовської Республіки в Європейському Союзі». Конституційному Суду присвячений Розділ 8 Конституції Литовської Республіки «Конституційний Суд». Даний розділ Конституції знаходиться після Розділу 6 Конституції Литовської Республіки «Президент республіки» та Розділу 7 «Уряд Республіки Литва» та передує Розділам 9 «Суд» та Розділу 10 «Місцеве самоврядування». Таким чином, підкреслюється важливість Конституційного Суду, який в ієрархії конституційного регулювання займає наступне за Президентом та Урядом місце.

Враховуючи надзвичайну важливість Конституційного Суду України, ми вважаємо, що розміщення правових норм, які регулюють питання конституційного правосуддя в кінці Основного Закону не сприятиме деполітизації і підвищенню значення даного органу. Через це, під час розробки нової Конституції України необхідно розмістити норми щодо конституційного правосуддя одразу після норм, які регулюють діяльність Президента України, Уряду України та Верховної Ради України і перед нормами, що регулюють діяльність судів загальної юрисдикції.

Також треба зазначити про те, що корисним було б запозичення позитивного досвіду Литовської Республіки і щодо таких аспектів організації

конституційного правосуддя як призначення суддів, вступ суддів на посаду судді та статус судді конституційного суду. Розглянемо детальніше дані питання.

В межах даного підрозділу не можна оминати питання особливостей призначення та вступу на посаду суддів Конституційного Суду України та Литовської Республіки. Як вже зазначалось раніше, відповідно до українського законодавства судді Конституційного Суду України призначаються Президентом України, Верховною Радою України та з'їздом суддів України по шість суддів Конституційного Суду України від кожного зазначеного органу. Суддя Конституційного Суду України призначається на дев'ять років без права бути призначеним на повторний строк [125].

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України шляхом таємного голосування лише на один трирічний строк [125].

В попередніх підрозділах роботи ми з'ясували, що дещо інший порядок призначення та вступу на посаду суддів Конституційного суду встановлений в Литовській Республіці.

Відповідно до литовського законодавства суддів Конституційного суду затверджує Сейм. Конституційний Суд складається з 9 суддів, кожен з яких призначається на дев'ять років. Кожні три роки одна третина складу Конституційного Суду має переобиратися. Сейм має призначати рівну кількість суддів в Конституційний Суд, також в тих випадках, коли склад Суду оновлюється з кандидатів, що представлені Президентом Республіки, Спікером Сейму та Головою Верховного Суду. Строк повноважень суддів спливає в третій четвер березня відповідного року. Державні посадові особи, що представляють кандидатури на посаду судді Конституційного Суду відповідно Конституції Литовської Республіки, мають не пізніше 3-х місяців до спливу звичайного строку повноважень суддів представити нових

кандидатів перед Сеймом. Заново призначені судді Конституційного Суду мають прийняти присягу перед Сеймом в останній робочий день до початку строку їх повноважень. Якщо новий суддя не був призначений, суддя строк повноважень якого закінчився має виконувати його обов'язки до призначення нового судді і складання ним присяги. Така система запобігає ситуації, коли затримка в процесі призначення блокує діяльність Суду.

Таким чином, можна відмітити три основні відмінності у правовому регулюванні призначення та вступу на посаду суддів Конституційного Суду України та Литовської Республіки:

- різними є суб'єкти, які призначають суддів, – в Україні ними є Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів, а в Литовській Республіці ним є Сейм за поданням Президента Литовської Республіки, голови Сейму та голови Верховного Суду;

- на відміну від України, в Литовській Республіці кожні три роки одна третина Конституційного Суду має переобиратися;

- на відміну від України, в Литовській Республіці судді Конституційного Суду дозволено обіймати посаду в Суді після завершення строку його повноважень, до того як наступник не вступить на посаду, що є важливим моментом. Що забезпечує постійність роботи конституційного суду.

Розглянемо детальніше можливість запозичення подібних правових норм в українському законодавстві.

Як зазначає А. Стрижак, представники різних політичних сил практично одностайні в негативній оцінці чинної процедури призначення суддів Конституційного Суду України й час від часу звинувачують його в заангажованості [163].

Зокрема, багато нарікань є щодо суб'єктів, які призначають суддів Конституційного Суду України. Як вже зазначалось, відповідно до статті 148 Конституції України Президент України, Верховна Рада України та з'їзд

суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України. І якщо щодо необхідності призначення суддів Конституційного Суду України Президентом України та Верховною Радою України не виникає нарікань, так як це забезпечує додержання принципу стримувань і противаг в державі, то призначення суддів з'їздом суддів нам не видається доцільним.

Відповідно до статті 127 Закону «Про судоустрій і статус суддів» з'їзд суддів має наступні повноваження:

1) заслуховує звіти Ради суддів України та рад суддів про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів;

2) заслуховує інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та голови Державної судової адміністрації України про їх діяльність;

3) призначає та звільняє суддів Конституційного Суду України відповідно до Конституції і законів України;

4) призначає членів Вищої ради юстиції та приймає рішення про припинення їх повноважень відповідно до Конституції і законів України;

5) призначає членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

6) звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб;

7) обирає Раду суддів України;

8) розглядає інші питання суддівського самоврядування відповідно до закону [128].

Однією із серйозних функціональних проблем українського суддівського самоврядування (і з'їзду суддів як його найвищого органу у тому числі) є те, що, незважаючи на наявність у них управлінських повноважень, їх практична реалізація не забезпечується законодавчо встановленою відповідальністю за їх невиконання. Р. В. Ігонін зазначає про те, що незважаючи на наявність в законодавчих положеннях, що регулюють

діяльність органів суддівського самоврядування положень про обов'язковість їх рішень, окрім законодавчих посилань на обов'язковість така «обов'язковість» нічим не забезпечується. Слушною є пропозиція вченого про те, що за умисне невиконання визначених законодавством як обов'язкових рішень органів суддівського самоврядування має застосовуватися для суддів і працівників апарату судів дисциплінарна відповідальність, а для посадових осіб інших органів державної влади та місцевого самоврядування, які, ігнорують, або надають неповну чи недостовірну відповідь на звернення органів суддівського самоврядування з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності відповідних судів – адміністративна відповідальність [47].

О. В. Ул'яновська зазначає, що суддівське самоврядування – це особливий вид делегованого державного управління, в якому суб'єктами управління постають суддівські колективи та їх органи, які наділені повноваженнями щодо прийняття управлінських рішень з питань організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціального захисту суддів та їхніх сімей, а також інших питань, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя, при цьому управлінський вплив цих рішень поширюється на суддівський корпус [174].

Події останніх років вказують на те, що діяльність з'їзду суддів є дуже часто заполітизованою, а рішення, що приймаються ним являються предметом політичних спекуляцій. Через боротьбу певних груп впливу на сьогоднішній день діяльність з'їзду суддів є практично паралізованою. Таким чином, діяльність з'їзду суддів по призначенню суддів Конституційного Суду України не є ефективною та не сприяє зменшенню політичного впливу на нього. Однак, виключення з'їзду суддів з переліку органів, що здійснюють призначення суддів Конституційного Суду України та залишення серед них лише Президента України та Верховної Ради України тільки погіршило б

ситуацію, через дестабілізацію системи стримувань і противаг та виключенням з неї судової влади.

Тому, на нашу думку, ефективним було б запозичення досвіду Литовської Республіки в даній сфері. Для збереження необхідного для функціонування системи стримувань і противаг представництва органів суддівської влади при призначенні суддів Конституційного Суду України ми пропонуємо позбавити З'їзд суддів права призначати суддів Конституційного Суду України та надати таке право Верховному Суду України.

В ході реформи судової влади, що нині проводиться в Україні відбувається розширення повноважень Верховного Суду України. Так, відповідно до Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 року № 192-VIII розширено повноваження Верховного Суду України, підстави звернення до нього тощо. Відповідно до статті 125 діючої редакції Конституції України Верховний Суд України є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Згідно з положенням Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на сьогоднішній день Верховний Суд України має наступні повноваження:

- 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;
- 3) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України;
- 4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;
- 5) звертається до Конституційного Суду України щодо

конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

б) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) здійснює інші повноваження, визначені законом [128].

Як зазначає М. П. Курило, процесуальний статус Верховного Суду України ґрунтується на консолідації його правових інститутів з інститутами судоустрою і які є нині постійним предметом наукових дискусій [70].

В. Попелюшко зазначає про те, що Верховний Суд України як найвищий орган судової влади в системі судів загальної юрисдикції має бути органом забезпечення єдності судової практики в державі (тобто, по суті, – органом визначення судової політики) та таким, що за виваженої, не адміністративної, а судової процесуальної процедури, мав би змогу переглянути будь-яке незаконне чи несправедливе судові рішення [115].

Слушною є думка В. В. Сердюк, про те, що Верховний Суд України організаційно посідає найвище положення у системі судів загальної юрисдикції та очолює судову ієрархію. Місце Верховного Суду України визначається як його фактичним знаходженням над «усіма» судами в країні, так і змістом його повноважень. Саме Верховному Суду України належить виключне право ставити останню «крапку» в конкретному правовому конфлікті [154].

Таким чином, передача права на призначення суддів Конституційного Суду України від З'їзду суддів до Верховного Суду України сприятиме більш ефективному утвердженню принципу стримувань і противаг.

Як вже зазначалось вище різною є і кількість суддів в Конституційному Суді України та Конституційному суді Литовської Республіки. Загалом у європейських країнах кількість суддів конституційного суду коливається від 4 (Андорра) до 19 (Російська Федерація). Їх чисельний склад в інших країнах складає: у Молдові – 6, Латвії та Казахстані – 7, Литві, Словенії, Албанії,

Азербайджані, Вірменії, Грузії, Франції, Румунії – 9, в Угорщині – 11, в Австрії, Болгарії, Іспанії – 12, Словаччині – 13, Італії, Польщі, Чехії – 15. Визначальними чинниками, що впливають на визначення чисельного складу конституційного суду, є його функції, структура та специфіка держави, в якій він створюється, та інші обставини [10].

Для того, щоб визначити необхідність такої значної (у два рази) кількісної відмінності між суддями Конституційного суду України та Литовської Республіки проаналізуємо вищенаведені фактори, а саме функції, структуру та державну специфіку.

У вітчизняній юридичній літературі під функціями Конституційного Суду найчастіше розуміють основні напрямки і види його діяльності, що здійснюється відповідно до Конституції та законів України [59]. Конституційному Суду України притаманні такі функції як функція конституційного контролю, правового захисту конституції, здійснення правосуддя тощо.

Одним із найважливіших завдань Конституційного Суду України, як зазначає І. М. Петрів, є захист прав та свобод людини і громадянина, тобто не лише захист таких прав судом за власною ініціативою, а й можливість громадянина безпосередньо звернутися до Конституційного Суду України у разі порушення, на його думку, його прав і свобод. Функція захисту прав і свобод людини та громадянина реалізується при здійсненні Конституційним Судом України чи не всіх своїх повноважень [109].

Переходячи до аналізу функцій Конституційного Суду Литовської Республіки треба сказати про те, що вони схожі з функціями Конституційного Суду України. Проаналізувавши законодавство Литовської Республіки, що стосується правового регулювання конституційного правосуддя можна визначити такі його основні функції як: функція конституційного контролю, функція офіційного тлумачення, функція захисту прав і свобод.

Відповідно до Основного Закону Конституційний Суд Литви визнаючи неконституційними правових актів Сейму, актів Президента Литовської Республіки реалізує своє повноваження у якості правотворчої діяльності. У випадку визнання їх неконституційними правові акти втрачають чинність з дня прийняття відповідного рішення суду. В. Тихий вказує, що «визнаючи той чи інший правовий акт неконституційним і тим самим скасовуючи його, Конституційний Суд Литовської Республіки виконує функцію «негативного правотворця», в той час як правотворець займається «позитивною правотворчістю» [169].

При вирішенні спорів, пов'язаних з додержанням принципу поділу державної влади, конституційні суди виступають як арбітри, що обумовлює виконання ними «арбітражної функції». Таким чином, можна сказати про те, що Конституційний суд Литовської Республіки виконує також правотворчу та арбітражну функції.

Отже, можна стверджувати про те, що основним завданням конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці є здійснення захисту прав і свобод людини, а також здійснення конституційного контролю та правового захисту конституції.

Як вже зазначалось в попередніх підрозділах роботи після призначення суддів Конституційного Суду України і вступу їх на посаду на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України обирається Голова Конституційного Суду України та заступники Голови Конституційного Суду України. Після цього починається формування структурних підрозділів Конституційного Суду України. Зокрема щодо розгляду питань початку проваджень щодо звернень за конституційними поданнями та конституційними зверненнями відповідних суб'єктів можуть утворюватись колегії суддів Конституційного Суду України. Такі колегії утворюються кожного року на початку січня на спеціальному засіданні Конституційного

Суду України. Після цього Конституційний суд України затверджує персональний склад колегій та призначає їх секретарів.

Відповідно до статті 48 Закону «Про Конституційний Суд України» колегія суддів Конституційного Суду України у справах за конституційними поданнями більшістю голосів суддів, які входять до її складу, приймає процесуальну ухвалу про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому відкритті. Так само і у справах за конституційними зверненнями колегія суддів Конституційного Суду України приймає процесуальну ухвалу про відкриття провадження у справі в Конституційному Суді України або про відмову у такому відкритті [125].

Також у структурі Конституційного Суду України діють постійні та тимчасові комісії. Постійні комісії Конституційного Суду України створюються з числа суддів Конституційного Суду України та є його допоміжними робочими органами з питань організації його внутрішньої діяльності. Голови постійних комісій призначаються Головою Конституційного Суду України на строк своїх повноважень. Тимчасові комісії Конституційного Суду України утворюються для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права [125].

Для забезпечення ефективності Конституційного Суду України створюється Апарат найважливішою складовою якого є Секретаріат. Він здійснює як організаційне і науково-експертне, так і інформаційно-довідкове забезпечення Конституційного Суду України. Також для забезпечення діяльності Конституційного Суду України створюється Архів та Бібліотека Конституційного Суду України [125].

Проведений в попередніх розділах роботи аналіз вказує на те, що Конституційний Суд Литовської Республіки має схожу структуру. Відповідно до статті 86 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд» Конституційний Суд Литовської Республіки має апарат, структура та

статут якого ухвалюються самим судом, який забезпечує діловодство, інформаційні, економічні, фінансові та технічні служби Конституційного Суду, який виконує доручення суддів, що пов'язані зі здійсненням функцій суддів, а в разі необхідності він надає організаційну допомогу суддям. До структури конституційного суду належить канцлер, віце-канцлер, радники Голови, помічники Голови, секретаріат Голови, юридичний відділ, відділ інформації та технологій, бібліотека Конституційного Суду, загальний відділ, фінансовий відділ, економічний відділ.

Апарат Конституційного Суду, як правило, очолюється Головою Конституційного Суду. При виконанні обов'язків керівника, Голова Конституційного Суду: подає на затвердження структуру апарату Конституційного Суду в Конституційний Суд; в порядку, встановленому законом, призначає на посаду та звільняє з посади Канцлера Конституційного Суду, у порядку, встановленому правовими актами приймає рішення про прийом і звільнення працівників; затверджує опис та списки посадових обов'язків державних службовців, які працюють в Конституційному Суді та виконує інші адміністративні функції, покладені на нього законодавством.

Канцлер Конституційного Суду Литви розглядає листи і папери з інституцій, установ і організацій, а також від юридичних та фізичних осіб, розгляд яких не відноситься до компетенції Конституційного Суду; відповіді на такі листи і документи підписуються Канцлером або, за його дорученням, іншим державним службовцем Суду. Віце-канцлер організовує та координує роботу діяльності, приписуваної йому.

Радник Голови Конституційного Суду Литви надає наукову та організаційну допомогу Конституційному Судові і Голові Конституційного Суду у підготовці матеріалів для розгляду справ, оцінює та узагальнює аналітичним чином питання, що вирішуються у справах, представляє аргументовані пропозиції щодо постанов, рішень і висновків, підготовлених

в Конституційному Суді, а також виконує інші доручення Голови Конституційного Суду.

Юридичний відділ допомагає суддям у підготовці справ для судового слухання, готує проекти документів Суду, під керівництвом суддів збирає та узагальнює інформацію та інші матеріали, робить огляди та узагальнення наукової літератури та судового прецедентного права, які необхідні для підготовки справ до судових розглядів і задоволення інших функцій Конституційного Суду, дає узагальнення доктрини сформульованих Конституційним Судом постанов, рішень і висновків тощо.

Державні службовці бібліотеки Конституційного Суду, по завданню Керівника юридичного відділу і суддів, проводять пошук правової та іншої літератури відповідно до зазначеної теми та подають списки літератури для відповідних конституційних справ.

Загальний відділ апарату Суду реєструє та обробляє клопотання і запити, що надійшли до Конституційного Суду, випадки відправлені іншими судами, отримані і відправлені документи, листи і документи від фізичних та юридичних осіб, а також внутрішні документи Конституційного Суду.

Порівнявши структуру конституційних судів України та Литовської Республіки можна сказати про те, що вони мають доволі схожу структуру. Так, в їх складі призначаються посадові особи, що здійснюють виконання покладених на них обов'язків по забезпеченню діяльності Конституційного Суду. Відмінним є те, що в Литовській Республіці більшість структурних підрозділів конституційного суду входять до складу Апарату. Однак, за характером діяльності повноваження цих структурних підрозділів майже повністю збігаються із аналогічними структурними підрозділами Конституційного Суду України. Так, повноваження юридичного відділу Конституційного суду Литовської Республіки співпадають з повноваженнями постійних та тимчасових комісій Конституційного Суду України, повноваження державних службовців бібліотеки Конституційного суду

Литовської Республіки співпадають з повноваженнями службовців Конституційного Суду України тощо.

Окремо слід звернути увагу на те, до якої моделі конституційного контролю належать досліджуванні країни. Як відомо, моделі конституційного контролю класифікують на дві основні – американську та європейську. В американській моделі конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції. С. В. Пілюк виділяє наступні ознаки конституційного контролю в даній системі:

- всеохоплюючий характер контролю, що охоплює не тільки закони, а й будь-які інші нормативні акти;
- децентралізоване здійснення судом контролю будь-яким судом, при розгляді будь-якої конкретної справи, при розгляді будь-якої конкретної справи, якщо закон чи інший нормативний акт стосується конкретних інтересів позивача;
- обмеженість кола суб'єктів права, на яких поширюються рішення органів конституційного контролю, оскільки вони є обов'язковими тільки для сторін процесу [110].

Можливість існування даної системи у двох різновидах – централізованої (передбачає здійснення конституційного контролю в рамках загальної судової системи) та децентралізованої (конституційний контроль здійснюють всі суди конституційної юрисдикції).

Іншим видом конституційного контролю є європейська або континентальна модель конституційного контролю. В теорії конституційного права під даною системою передбачається така побудова конституційного контролю при якій існують спеціальні судові або квазісудові органи зі спеціальною компетенцією [182].

В залежності від принципу формування органів конституційного контролю країни європейської моделі конституційного контролю можна поділити на:

- парламентські, тобто країни в яких судді в органи конституційного контролю обираються парламентом;
- позапарламентські, тобто країни в яких судді в органи конституційного контролю обираються не парламентом, а іншими суб'єктами, наприклад, головою держави, урядом тощо;
- змішані, коли формування органів конституційного контролю здійснюється представниками різних державних органів, а іноді і гілок влади.

Треба зазначити про те, що органи конституційного контролю деяких країн мають риси як американської, так і континентальної систем. Наприклад, в Італійській Республіці, незважаючи на наявність спеціального органу в даній сфері – Конституційного Суду, загальні суди мають можливість здійснення конституційного контролю.

На підставі розглянутих в даному дисертаційному дослідженні матеріалів, можна сказати про те, що як Україна, так і Литовська Республіка відносяться до країн континентальної системи змішаного типу. Таким чином, за державною специфікою досліджуванні країни також співпадають.

Однак, незважаючи на те, що три основні критерії від яких залежить кількісний склад конституційного суду, а саме його функції, структура та державна специфіка, як в Україні, так і в Литовській Республіці однакові, кількість суддів Конституційного суду України в два рази перевищує кількість суддів Конституційного суду Литовської Республіки. Аналізуючи органи конституційного контролю в європейських країнах та країнах членів СНД, ми приходимо до висновку, що більше ніж в Україні суддів у відповідному органів тільки в Російській Федерації. У більшості країн – членів Європейського Союзу, органи конституційного контролю яких відносяться до континентальної системи змішаного типу, кількість суддів відповідного органу складає 9 осіб. Таким чином, для зменшення витрат на фінансування органу конституційного контролю в Україні, зменшення

політичного впливу на Конституційний Суд України вважаємо за доцільне скорочення кількості суддів вдвічі за зразком Литовської Республіки.

Досліджуючи позитивний досвід Литовської Республіки, що може бути запроваджений в Україні не можна оминати питання статусу судді конституційного суду, адже воно є надзвичайно актуальним для сучасної української конституційно-правової науки. Отже, проведемо порівняльний аналіз правового статусу суддів Конституційного суду України та Конституційного суду Литовської Республіки та визначимо ті напрями, які можна було б застосувати в законодавстві України.

В теорії права під правовим статусом розуміють як правило багатопланову категорію, що:

- має загальний та універсальний характер, який включає статуси різних суб'єктів правовідносини: держави, суспільства, особи тощо;
  - відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне їхнє положення в системі різноманітних суспільних відносин;
  - правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності у необхідних випадках, без правових гарантій;
  - категорія «правовий статус» визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів, для винайдення нових варіантів їх вдосконалення [167].
- Принадно варто наголосити, що питання прав людини у різному контексті були предметом багатьох наукових досліджень як вітчизняних дослідників [129, с. 275–283; 140; 33; 34; 62, с. 90–103; 73; 72; 15; 29; 30; 74; 81; 82; 108; 117; 138; 140; 166; 192; 51; 158, с. 453–521], так і зарубіжних [2; 76; 79; 41; 119; 134; 177; 193; 206; 207; 201, с. 625–690; 205, с. 247–257; 197; 198; 204; 195; 200; 202; 210].

До елементів структури правового статусу відносять правосуб'єктність суб'єкта суспільних відносин, принципи конституційно-правового статусу,

права і свободи суб'єкта і гарантії їх реалізації, обов'язки та гарантії їх виконання, правовідносини загального типу [80].

У вітчизняній юридичній науці до правового статусу суддів Конституційного суду України відносять:

- статусні права;
- функціональні права;
- соціально-особистісні права.

До статусних відносяться права, що встановлюють та закріплюють правовий статус судді Конституційного Суду України, забезпечують особливості реалізації правового статусу судді Конституційного Суду України як носія судової влади, а саме: право на зайняття посади судді Конституційного Суду України; право на відставку; право на повагу до судді Конституційного Суду України; право на особисту та майнову недоторканість. До функціональних відносяться права, що сприяють реалізації судових функцій та забезпечують виконання суддею Конституційного Суду України покладених на нього обов'язків, а саме: право отримувати в установленому порядку інформацію та матеріали, необхідні для виконання службових повноважень; права, пов'язані з прийняттям рішення та наданням висновку, а також з участю в їх підготовці у відповідності з посадовими обов'язками, у тому числі суддівський розсуд тощо. Соціально-особистісними є права, що забезпечують реалізацію суддею Конституційного Суду України належних йому конституційних прав та основних свобод, закріплюють можливість користуватися соціальними благами, встановлюють певні переваги, пільги щодо суддів, а саме: право на державний захист; право на одержання матеріальної винагороди за працю; право на пенсійне забезпечення; право на матеріальне та побутове забезпечення суддів; право на відпочинок та ін. [89].

До обов'язків судді Конституційного Суду можна віднести дотримання присяги судді Конституційного Суду України, дотримання норм

законодавства при здійсненні своєї діяльності, дотримання правил суддівської етики, дотримання вимог щодо несумісності тощо. Тобто до обов'язків судді Конституційного Суду України віднесена міра його необхідної поведінки, що передбачена діючим законодавством.

Як відомо, гарантії діяльності суддів Конституційного Суду України передбачені стаття 27–29 Закону України «Про Конституційний Суд України». Коротко їх можна поділити на три групи:

- незалежність суддів, яка полягає в тому, що судді Конституційного Суду України при здійсненні своїх повноважень є незалежними і лише Закону, крім тих законів, або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України;

- недоторканість особи судді Конституційного Суду України, яка полягає в тому що суддя не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом;

- спеціальне соціальне та побутове забезпечення суддів Конституційного Суду України, що полягає у законодавчо встановленому рівні та матеріальному забезпеченні суддів Конституційного Суду України.

Для того, щоб виокремити положення законодавства Литовської Республіки, що може бути запозичене для вдосконалення правового статусу судді Конституційного Суду України звернемось до проаналізованих в попередніх розділах положень литовського законодавства, що регулюють відповідні сфери суспільних відносин.

Права судді Конституційного Суду Литовської Республіки передбачені в статті 9 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд». Відповідно до цієї статті суддя Конституційного Суду має право брати участь у засіданнях Конституційного Суду з правом вирішального голосу, ознайомлюватися з усіма матеріалами та документами, поданими на засідання Суду, і реалізовувати інші права, встановлені Законом. Суддя Конституційного Суду повинен пропонувати питання на розгляд на засіданні

Конституційного Суду і готувати питання, передані йому. Серед інших повноважень суддя Конституційного Суду має право вимагати від усіх державних інститутів, їх посадових осіб, муніципальних інститутів та їх посадових осіб, державних та інших підприємств, установ, організацій та громадських асоціацій надавати будь-які документи та інформацію, пов'язану з питанням, яке готуватися на слухання Суду тощо.

Основним актом, що врегульовує обов'язки судді Конституційного Суду Литовської Республіки є Регламент Конституційного Суду Литовської Республіки. Серед найбільш основних можна виділити наступні обов'язки:

- Суддя користується незалежністю, наданою йому Конституцією. Коли судді на службі, то вони незалежні від будь-якої іншої державної установи або муніципальної інституції, їхніх службовців, а також приватних осіб або організацій, політичних партій, громадськості, а також засобів масової інформації. Незалежність обов'язкова для судді.

- Коли суддя на службі, він має бути неупередженим. Під час слухання осіб, що беруть участь у справах, суддя має бути однаково уважним до них, але в той же час суворим відносно порушників порядку.

- Суддя не може обіймати ніяких інших виборних або призначуваних посад, не може працювати в будь-якому бізнесі, комерційних чи інших приватних установах або підприємствах, за винятком освітніх та творчих робіт. Адміністративні посади в освітній, науковій та мистецькій установі несумісні з посадою судді. Крім того, він не може отримати жодної винагороди, крім винагороди, встановленої для судді і оплати освітньої та творчої діяльності. Суддя не може виступати в якості захисника або представника будь-якого іншого підприємства, установи, організації або особи.

Тобто, так само як і в Україні обов'язки судді Конституційного суду Литовської Республіки полягають у дотриманні законодавства при здійсненні своєї діяльності, дотриманні правил суддівської етики, дотримання вимог

щодо несумісності тощо. В Литовській Республіці дані вимоги систематизовані в Регламенті Конституційного Суду.

Відповідно до статті 104 Конституції Литовської Республіки судді Конституційного Суду володіють таким же правом недоторканості особи, як і члени Сейму.

В юридичній науці Литовської Республіки гарантії діяльності суддів розглядають в двох аспектах:

1. Під повноцінністю судової влади розуміють незалежність суддів від сторін по справі, законодавчої та виконавчих влад, корпоративних інтересів та суспільної думки. В першу чергу, самі судді зобов'язані не піддаватися сторонньому впливу, так як їх до цього зобов'язує присяга судді. В процесуальному законодавстві зазначаються засади у відповідності до яких він зобов'язаний заявити самовідвід, якщо можуть виникнути сумніви у його неупередженості. При цьому конституційно допустимим є лише таке правове регулювання, яке має на меті сприяти виробленню відношення до судді як до неупередженого арбітра, забезпечувати відношення до судді як до неупередженого арбітра, забезпечити довіру до судів та усунути навіть найменші підозри в необ'єктивності. Як приклад, наводять, визнання неконституційними положень Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» відповідно до яких адвокат не може представляти інтереси або захищати особу в суді де суддею працює особа, з якою адвокат пов'язаний шлюбними або родинними зв'язками.

2. Конституційна доктрина незалежності суддів та судів розповсюджується на судову систему в цілому, що діє на засадах самоорганізації та самоврядування. В деяких випадках механізми самоврядування виконують роль противаги щодо рішень політичної влади. Наприклад, Президент Литовської Республіки при призначенні, підвищенні, переводі та звільненні з посади має одержати згоду Ради суддів, однак, останнє слово залишається за Президентом Республіки, який, однак,

самостійно без згоди Ради суддів не може прийняти рішення щодо формування суддівського корпусу. Відповідно до доктрини конституційного права Литовської Республіки глава держави зобов'язаний забезпечити відповідні умови для роботи судів, таким чином, щоб самоврядування судової системи не було порушено: діяльність судів не може сприйматись як сфера управління, що підконтрольна виконавчій владі. Суддя відповідно до суті своєї посади не може бути віднесений до державних службовців, від нього не можна вимагати дотримуватись певної політичної позиції. Судова практика конституційного суду формується виключно судами і ніким іншим [71].

Коротко проаналізувавши правовий статус суддів Конституційного Суду України та Конституційного Суду Литовської Республіки можемо сказати про те, що доцільним є запозичення досвіду Литовської Республіки щодо забезпечення гарантій діяльності суддів Конституційного Суду. Зокрема, нам імпонує формулювання щодо того, що суддям забезпечується недоторканість така ж як і депутатам Сейму. Таким чином, в Литовській Республіці гарантії недоторканості суддів такі ж самі як і гарантії недоторканості депутатів парламенту.

Відповідно до статті 62 Конституції Литовської Республіки член Сейму є недоторканою особою. Член Сейму без згоди Сейму не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності, заарештований, чи іншим чином обмежена його свобода. Член Сейму не несе відповідальність за голосування або виступ у Сеймі. Однак за образу особи, або наклеп він несе відповідальність в загальному порядку.

На жаль, в Україні питання суддівської та депутатської недоторканості є предметом постійних політичних спекуляцій. Так, Верховною Радою України був прийнятий законопроект «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України та суддів)». Відповідно до даного законопроекту пропонується частину 3

статті 126 Конституції України викласти в такій редакції: «Суддя не може бути без згоди Вищої ради юстиції затриманий та до нього не може бути застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання при вчиненні або безпосередньо після вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи». Статтю 129 Конституції України пропонується доповнити новою частиною такого змісту: «Притягнення суддів до юридичної відповідальності здійснюється на загальних підставах. Судді не можуть бути притягнуті до юридичної відповідальності за діяння, вчинені у зв'язку зі здійсненням правосуддя, крім випадків ухвалення завідомо неправосудного судового рішення, порушення присяги судді або вчинення дисциплінарного правопорушення».

Отже, пропонується змінити порядок притягнення судді до кримінальної відповідальності. А саме, дозвіл на притягнення судді до кримінальної відповідальності має надавати не Верховна Рада України, а Вища рада юстиції. Ми вважаємо, дану пропозицію неефективною з двох підстав:

1. Спрощення притягнення суддів до кримінальної відповідальності відповідно зробить легшим вплив на суддів.

2. Останнім часом, Вища рада юстиції не проявила ефективні результати діяльності. Фактично, останнім часом її діяльність є практично паралізованою.

Таким чином, ми вважаємо, що правовий режим згідно з яким суддя аналогічно депутату Верховної Ради України не може бути затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку має бути збережений.

3.2 Перспективи та напрями вдосконалення конституційного правосуддя в Україні

Дослідивши у попередньому підрозділі роботи проблеми конституційного правосуддя в Україні, при вирішенні яких можна застосувати досвід конституційного правосуддя Литовської Республіки, розглянемо більш детально шляхи вдосконалення законодавчого регулювання здійснення конституційного правосуддя в Україні.

Розглядаючи дане питання зупинимось на характеристиці суб'єктів, які мають право подати відповідне клопотання (подання, звернення) до Конституційного Суду України.

Відповідно до статті 151 Конституції України Конституційний Суд України за зверненням Президента України або Кабінету Міністрів України дає висновки про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. За зверненням Верховної Ради України Конституційний Суд України дає висновок щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту [64].

Дані суб'єкти деталізовані в статтях 40, 41 та 43 Закону України «Про Конституційний Суд України». Так, суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим [125].

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань надання висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи [125].

Стаття 41 Закону України «Про Конституційний Суд України» встановлює доволі диференційоване коло суб'єктів конституційного подання. Так, суб'єктами на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість є Президент України і Кабінет Міністрів України та щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України є Президент України і Верховна Рада України. Щодо конституційного подання стосовно додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України, відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України суб'єктом конституційного подання є Верховна Рада України [125].

Таким чином, Кабінет Міністрів України має доволі обмежене коло питань щодо яких він може здійснювати подання до Конституційного Суду України.

Щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, то суб'єктами конституційного подання є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування [125].

Відповідно до положень Конституції Литовської Республіки,

розглянутих в попередньому підрозділі, право звернутись до Конституційного Суду щодо конституційності правового акту закріплено за:

- урядом, групами в складі не менше 1/5 всіх членів Сейму, та судами – по справах, що стосуються закону чи іншого акту, прийнятого Сеймом;

- групами, що складаються з не менше 1/5 всіх членів Сейму та судами – по справах, що стосуються акту Президента Республіки,

- групами, що складаються з щонайменше 1/5 всіх членів Сейму, судами та Президентом Республіки – по справах стосовно урядових актів. Конституційний Суд приймає судові постанови з цих питань.

Таким чином, Конституція України та Конституція Литовської Республіки мають доволі диференційований підхід до суб'єктів, що мають право звертатись до Конституційного Суду України. Однак, вищенаведене порівняння свідчить про те, що формулювання суб'єктів конституційного подання, яке міститься в українському законодавстві є набагато більш заплутаним та громіздким. З іншого боку, визначення суб'єктів конституційного подання, що міститься в законодавстві Литовської Республіки є набагато більш ємким і точним. Тому, ми пропонуємо викласти перелік суб'єктів конституційного подання в українському законодавстві більш лаконічніше. Наприклад, його можна структурно унормувати за зразком відповідного законодавства Литовської Республіки в наступній редакції:

«Право на звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності правового акта закріплено за:

- Кабінетом Міністрів України, Президентом України – з питань, що стосуються відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів, або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

- Верховною Радою України – щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента

України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України, відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України та порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

- Президентом України, не менш як 45 народними депутатами України (підпис депутата не відкликається), Верховним Судом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Верховною Радою Автономної Республіки Крим щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи».

Таке формулювання, на нашу думку, є більш лаконічним і водночас більш точно відображає коло осіб, що можуть звернутись до Конституційного Суду України.

Цікавою особливістю діяльності Конституційного Суду Литовської Республіки є наявність у нього додаткових повноважень порівняно із Конституційним Судом України.

Так, поряд із повноваженням, закріпленим у статті 105 Конституції Литовської Республіки, відповідно до якого Конституційний Суд розглядає та приймає рішення про відповідність законів Литовської Республіки та інших прийнятих Сеймом актів Конституції Литовської Республіки, що також має й Конституційний Суд України, Конституційний Суд Литовської Республіки крім того дає висновки щодо того:

1) чи були порушення законів про вибори в ході виборів Президента Республіки або членів Сейму;

2) чи дозволяє стан здоров'я Президента Республіки виконувати ним надалі свої обов'язки;

3) чи не суперечать міжнародні договори Литовської Республіки Конституції;

4) чи не суперечать Конституції конкретні дії членів Сейму та державних посадових осіб, щодо яких порушено справу про імпічмент.

В українському законодавстві подібні повноваження (окрім дачі висновків щодо відповідності міжнародних договорів Конституції України) за Конституційним Судом України не закріплені. В Україні вирішення питання щодо можливості виконання Президентом своїх повноважень за станом здоров'я входить до компетенції Верховного Суду України.

На нашу думку, ефективним було б запозичення в українське законодавство нових повноважень Конституційного Суду України щодо вирішення питання порушення законів про вибори в ході виборів Президента або народних депутатів України та відповідності Конституції конкретних дій народних депутатів України.

Це допоможе розвантажити Верховний Суд України та посилить значення єдиного органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади.

Розглядаючи зарубіжний досвід, що може бути запозичений в українському законодавстві не можна оминати увагою два дискусійних питання сучасного конституційного права, а саме: неможливості виправлення власної помилки Конституційним Судом України та перспектив запровадження інституту конституційної скарги в Україні.

Так, деякі науковці зазначають про те, що серйозною вадою інституту конституційного правосуддя є неможливість виправлення судом власної помилки. Як зазначає Р. Мартинюк, обов'язковість рішень Конституційного

Суду України зокрема у справах щодо офіційного тлумачення, стосується й самого органу конституційної юрисдикції. На думку вченого, Конституційний Суд України, по суті, уповноважений діяти за принципом внутрішнього прецеденту, зв'язує себе власними рішеннями і може відмовитись від них лише за результатами зміни норм, які вони тлумачили. Конституційний Суд України, попри його виключне право виносити остаточні рішення в межах вирішення питань, що складають його компетенцію, як і будь-який орган державної влади не застрахований від помилок (повністю чи принаймні в частині) рішень, через що може виникнути ситуація коли суд виявляється змушеним слідувати своїм власним хибним рішенням (висновкам), і водночас, він має стояти на сторожі принципу верховенства Основного Закону України [77].

Ми не розділяємо подібної позиції і вважаємо, що запровадження в законодавство можливості перегляду власної помилки Конституційним Судом України зменшить відповідальність суддів Конституційного Суду України та негативно вплине на якість його висновків та рішень.

В сучасній правовій практиці проблемним питанням є належне виконання судових рішень, зокрема Конституційного Суду України. Як зазначають фахівці Міністерства юстиції України, хоча рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання, однак не всі державні органи належним чином реагують на деякі з них, зокрема, своєчасно не вносять відповідні зміни до нормативно-правових актів у зв'язку з визнанням неконституційними їх положень, що призводить до тимчасових прогалин, невизначеності у правовому регулюванні суспільних відносин [6]. На цьому також доречно акцентував увагу С. Вдовіченко, наголошуючи на тому, що, як свідчить практика діяльності конституційних судів, прийняття ними рішень щодо визнання нормативно-правових актів, їх окремих положень такими, що не відповідають конституції (є неконституційними), не завжди зумовлює позитивні наслідки в процесі

подальшого регулювання певних суспільних відносин. Визнаючи закони або окремі законодавчі норми неконституційними, органи конституційної юрисдикції тим самим створюють прогалину в правовому регулюванні, оскільки неконституційні положення вилучаються з правової системи [17, с. 96].

Неостаточність рішень та висновків Конституційного Суду України лише зменшить його значення в системі органів державної влади та погіршить існуючу ситуацію щодо виконання рішень Конституційного Суду України. Тому, ми вважаємо недоцільним впровадження в українське законодавство норми про можливість перегляду Конституційним Судом України своїх рішень.

Нам імпонує позиція законодавця виражена в статті 63 Закону України «Про Конституційний Суд України», відповідно до якої рішення і висновки Конституційного Суду України мотивуються письмово, підписуються окремо суддями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються. Вони є остаточними і не підлягають оскарженню, а також норма закріплена в статті 59 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд» відповідно до якої постанови Конституційного Суду є остаточними та не підлягають оскарженню.

Також дискусійним є питання щодо запровадження інституту конституційної скарги в українське законодавство. Як зазначає Н. Мішина, термін «конституційна скарга», розуміється вченими по-різному. При визначенні конституційної скарги вчені майже одностайно виокремлюють такі її ознаки, як:

- 1) подання фізичною особою (особисто або через представника);
- 2) приводом для подання конституційної скарги можуть бути акти або дії (бездіяльність) органів публічної влади або їх посадових осіб [85].

Як зазначає П. Ткачук, інститут конституційної скарги дає можливість громадянину або об'єднанню громадян звернутися до суду з приводу порушення їхніх конституційних прав і свобод законом, який застосовувався або має застосовуватися у конкретній справі в судах загальної юрисдикції чи в інших органах. І суд має вирішити питання щодо конституційності цього закону. Якщо він визнає його неконституційним, то справа громадянина повинна бути переглянута компетентним органом у звичайному порядку [172].

Деякі дослідники зазначають про те, що наявність інституту конституційної скарги розширює значення установчої діяльності народу з формування органів первинного представництва за допомогою якого установлення проявляється не лише у факті формальної легітимації влади цих органів (Президента й парламенту) шляхом волевиявлення громадян на виборах, а й у визначенні меж і векторів їхньої діяльності, вихід за які у вигляді нормативних рішень, що порушують права людини, стримується наявністю можливості конституційного оскарження [32].

М. Гультай зазначає про те, що на стадії звернення зі скаргою скаржник має враховувати наступні важливі моменти, які впливають на прийнятність конституційної скарги:

1. Скарга має стосуватися виключно порушення (скасування, обмеження) конституційних прав і свобод скаржника, а не будь-яких прав осіб, передбачених чинним законодавством. Конституційність прав і свобод означає, що вони або прямо закріплені в тексті Конституції, або випливають із розуміння її змісту.

2. За своїм конституційно-правовим статусом Конституційний Суд не виконує ролі четвертої судової інстанції в системі судів загальної юрисдикції. Відповідно, скаргу не слід розглядати як форму додаткової касації. Сама по собі незгода скаржника з попередніми судовими рішеннями,

якими йому було відмовлено в захисті певного права, не дає підстав для звернення до органу конституційної юрисдикції.

3. Конституційний Суд України не є суб'єктом нормотворчості, тобто скарга не може виражати незгоду зі встановленим правовим регулюванням певного питання, якщо воно не суперечить Конституції.

4. Конституційна скарга не має підміняти захист особою своїх прав у судах загальної юрисдикції.

5. Конституційна скарга має подаватися саме в разі невідповідності положення певного закону чи іншого нормативно-правового акта нормам або принципам Конституції щодо прав людини. У разі ж неоднозначного тлумачення законодавчих приписів, не зумовленого неконституційністю закону, суб'єкт має звертатися з конституційним зверненням, а не скаргою [32].

Деякі вчені відмічають те, що за наявності жорстких обмежень компетенції Конституційного Суду (коли він не має права законодавчої ініціативи, не може самостійно відкривати конституційне провадження) цей орган повинен мати у своєму розпорядженні такий сильний важіль захисту прав і свобод людини, як конституційна скарга [24].

Як зазначає С. В. Пілюк, можливість безпосереднього звернення осіб до конституційно-судового механізму захисту своїх прав, свобод і законних інтересів в Україні на сьогодні обмежена питаннями офіційного тлумачення Конституції України та законів України, у той час як з питань здійснення нормоконтролю такий захист може мати лише опосередкований характер [111].

Ми не розділяємо оптимізму вищезазначених вчених щодо доцільності негайного введення в українське законодавство інституту конституційної скарги.

Як зазначає відомий конституціоналіст В. Шаповал, у нинішній ситуації, коли судова система в Україні є надто політизованою, надання

фізичним особам можливості подання прямої конституційної скарги може погіршити рівень правової захищеності громадян. На думку вченого, тільки Європейський суд з прав людини іноді, у найбільш скандальних ситуаціях, вирішує справу по суті і реально, без політики [7].

Дана позиція є слушною, а тому, на нашу думку, запровадження конституційної скарги в українське законодавство можливе лише після деполітизації судової системи та системи конституційного правосуддя зокрема. Досвід Литовської Республіки, показує, що не дивлячись на членство в ЄС та на значно більші успіхи в сфері організації судової системи, вона досі не імплементувала у своє законодавство інститут конституційної скарги.

Висновки до Розділу 3

1. З метою зменшення політичного впливу на діяльність Конституційного Суду України, ми вважаємо, що необхідно на конституційному рівні закріпити обов'язок складення суддею Конституційного Суду України присяги як це передбачено Конституцією Литовської Республіки. При цьому, додамо, що в Конституції України доречно було б унормувати порядок складення присяги та її текст, що закріплені в статті 17 Закону України «Про Конституційний Суд України». Це можна здійснити за аналогією зі статтею 79 Конституції України, якою встановлений текст присяги народного депутата.

2. В процесі проведення конституційної реформи ми пропонуємо доповнити Конституцію України нормою про те, що судді Конституційного Суду України не можуть належати до політичних партій та профспілок, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності,

обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

3. Доцільним є закріплення підстав припинення повноважень судді Конституційного Суду України в Конституції України. Однак не варто закріплювати в Основному Законі всі 10 пунктів, що передбачені Законом України «Про Конституційний суд України». Використовуючи досвід Литовської Республіки можна згрупувати значну кількість підстав припинення повноважень судді конституційного суду в пункті «повноваження судді конституційного суду припиняються у випадку його відставки». Даний пункт буде охоплювати такі підстави як: досягнення суддею шістдесятип'ятирічного віку, подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням, припинення його громадянства, порушення суддею вимог, передбачених частиною другою статті 16 цього Закону (тобто вимог, що встановлені Законом України «Про Конституційний Суд України» до судді Конституційного Суду).

4. За зразком Конституції Литовської Республіки, на нашу думку, необхідно закріпити в Основному Законі України положення про те, що суддею Конституційного Суду України може бути лише особа, яка має бездоганну репутацію. Дане положення може бути конкретизоване в спеціальному законодавстві. Наявність такої норми зменшить політичну складову при призначенні суддів Конституційного Суду України, унеможлививши призначення на посаду судді Конституційного Суду України осіб з політичних, а не професійних мотивів.

5. Під час розробки нової редакції Конституції України, за зразком Конституції Литовської Республіки, необхідно розмістити норми, що регулюють діяльність Конституційного Суду України, одразу після норм, які регулюють діяльність Президента України, Уряду України та Верховної Ради України і перед нормами, що стосуються судів загальної юрисдикції.

6. Для збереження необхідного для функціонування системи стримувань і противаг представництва органів суддівської влади при призначенні суддів Конституційного Суду України ми пропонуємо позбавити з'їзд суддів права призначати суддів Конституційного Суду України, надавши таке право Верховному Суду України.

7. Для зменшення витрат на фінансування органу конституційного контролю в Україні, зменшення політичного впливу на Конституційний Суд України вважаємо за доцільне скорочення кількості суддів вдвічі (до 9 осіб) за зразком Литовської Республіки.

8. Вважаємо недоречною запропоновану законопроектом «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)» пропозицію щодо зміни порядку притягнення судді до кримінальної відповідальності. Доцільним видається поширення депутатської недоторканності на суддів (у тому числі і суддів Конституційного Суду України).

9. Формулювання положень про суб'єктів конституційного подання, яке міститься в українському законодавстві є набагато більш заплутаним та громіздким ніж то є у литовському законодавстві. З іншого боку, визначення суб'єктів звернення до Конституційного Суду, що міститься в законодавстві Литовської Республіки є набагато більш ємким і точним. Тому ми пропонуємо викласти норму про перелік суб'єктів, що можуть звертатись до Конституційного Суду України за зразком відповідного законодавства Литовської Республіки в наступній редакції:

«Право звернутись до Конституційного Суду щодо конституційності правового акта закріплено за:

- Кабінетом Міністрів України, Президентом України – по справах, що стосуються відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів, або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

- Верховною Радою України – щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 і 151 Конституції України, відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України та порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

- Президентом України, не менш як 45 народними депутатами України (підпис депутата не відкликається), Верховним Судом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Верховною Радою Автономної Республіки Крим щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи».

10. На нашу думку, ефективним було б запозичення в українське законодавство нових повноважень Конституційного Суду України щодо вирішення питань стосовно порушення законів про вибори в ході виборів Президента або народних депутатів України та відповідності Конституції конкретних дій народних депутатів України. Це допоможе розвантажити Верховний Суд України та посилить значення єдиного органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади.

11. В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що запровадження законодавчого положення про неостаточність рішень та висновків Конституційного Суду України лише зменшить його значення в системі органів державної влади та погіршить існуючу ситуацію щодо

виконання рішень Конституційного Суду України. Тому ми вважаємо недоцільним впровадження в українське законодавство норми про можливість перегляду рішень Конституційного Суду України. Ми підтримуємо у даному питанні позицію українського законодавця, а також норму закріплену в статті 59 Закону Литовської Республіки «Про Конституційний Суд», відповідно до якої постанови Конституційного Суду є остаточними та не підлягають оскарженню.

12. Щодо дискусії про запровадження в українське законодавство інституту конституційної скарги, то вважаємо, що це можливо лише після деполітизації судової системи та системи конституційного правосуддя зокрема. Досвід Литовської Республіки показує, що не дивлячись на членство в ЄС та значно більші успіхи в сфері організації судової системи вона досі не імплементувала у своє законодавство інститут конституційної скарги.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можемо зробити наступні основні висновки:

1. Призначення конституційного правосуддя зумовлено його метою і завданнями, що належать до виключного відання єдиного органу конституційної юрисдикції. У цьому знаходить прояв загальна тенденція посилення ролі судової влади в суспільстві, коли в механізмі держави закладений конституційний принцип поділу влади і судова прерогатива відіграє вирішальну роль у виконанні й дотриманні всіма суб'єктами права Конституції і законів.

Конституційне правосуддя змістовно визначається конституційною юрисдикцією, яка характеризує повноважність єдиного органу – Конституційного суду певної держави. За роки свого становлення та розвитку конституційне правосуддя в країнах Європи набуло авторитетного значення для суспільства, всієї публічної влади та забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Юрисдикцію конституційного суду в загальних рисах можна сформулювати як надане Конституцією право єдиному органу конституційного правосуддя, наділеному винятковими повноваженнями встановлювати конституційність актів та дій центральних органів влади, досліджувати через виявлення змісту конституційних норм, положень, конституційно-правових явищ (здійснювати тлумачення) та забезпечувати охорону Конституції, вирішуючи спірні правовідносини, які виникають у практичній діяльності суб'єктів права.

2. Конституційні суди в Україні та Литовській Республіці являють собою органи державної влади, що знаходяться в одній системі з органами законодавчої та виконавчої гілок влади. Конституційні суди в Україні та Литовській Республіці функціонують саме як суди і є судами, що здійснюють

судовий контроль шляхом здійснення конституційного судочинства як самостійного виду судочинства.

3. Під поняттям «правосуддя» необхідно розуміти діяльність компетентного суду, що здійснюється від імені держави і за встановленою законом процедурою, змістом якої є розгляд і вирішення конфліктів або правових питань, які виникають у процесі реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного та інших галузей права.

Конституційне правосуддя являє собою діяльність суду конституційної юрисдикції, що здійснюється в установленому процесуальним законом порядку, змістом та суттю якої є розгляд і вирішення питань щодо конституційного контролю, офіційного тлумачення Конституції і законів України, правової охорони Конституції України, забезпечення дотримання принципу поділу влади і захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина.

4. Будучи судом та одночасно одними із вищих органів державної влади, конституційні суди діють поряд із Главою держави, Парламентом та Урядом і за певними ознаками стоять вище цих органів, оскільки вони можуть визнати неконституційними акти Президента, і Парламенту, і Уряду в Україні та Литовській Республіці.

5. Розвиток конституційного правосуддя як одного з найважливіших інститутів сучасної конституційної держави має свою тривалу передісторію. Конституційне правосуддя в Україні та Литовській Республіці засноване на конституційно-правових положеннях Литовсько-Руської держави. Вони були закріплені в Статутах, кодифікованих нормативно-правових актах, викладених у редакціях 1529, 1566 і 1588 років, які по сучасній класифікації склалися з норм, що відносяться до джерел конституційного, цивільного, кримінального та воєнного законодавства.

Підтримується думка, що в Україні можна виділити декілька періодів, в яких відбувалося зародження і розвиток конституційного правосуддя, а саме:

перший період – «Національного відродження» (початок ХІХ ст. – 1914 р.); другий період – «Державного відродження» (1917–1923 рр.); третій період – «Сучасний» (починаючи з 1990 р. – до сьогодні).

Таким чином конституційне правосуддя було врегульовано в актах і правових традиціях, які в подальшому знайшли своє відображення в Конституції Пилипа Орлика 1710 року, а також в актах українських урядів періоду національно-визвольної боротьби 1917–1920 років.

Період 1919–1977 років як в Україні так і Литовській Республіці характеризується тоталітарним комуно-більшовицьким державним режимом, що був заснований для побудови класичної комуністичної держави шляхом диктатури, яка в свою чергу, супроводжувалась неналежним виконанням норм Конституції, внутрішніми збройними переворотами соціальними протестами, порушеннями прав і свобод людини і громадянина;

Період 1978–1990 років характеризується правлінням, що було направлене на демократизацію економічних, політичних, правових та інших соціальних відносин у суспільстві за допомогою старого політико-правового механізму, який не зміг забезпечити позитивний результат державного будівництва і соціально економічного розвитку.

Період розвитку конституційного правосуддя з 1991 по 2015 роки являє собою форму і практику демократичного управління державою, що заснована на політичній самоорганізації народу, діючого у відповідності з європейськими стандартами вимоги до конституції законів, міжнародних договорів.

6. Одним із важливих аспектів конституційного правосуддя Литовської Республіки, який може бути запозичений Україною, є більш детальне врегулювання правових основ його діяльності в Основному Законі. Зокрема, на нашу думку, Основним Законом України мають бути врегульовані питання складення присяги суддею Конституційного Суду України, вимоги несумісності діяльності судді Конституційного Суду з

іншими видами діяльності, підстави припинення повноважень судді Конституційного Суду України, а також вимоги щодо репутації та ділових якостей суддів Конституційного Суду України. Дані положення безумовно зменшать політичний вплив на діяльність суддів Конституційного Суду України.

7. Діяльність конституційних судів як і діяльність будь-якого іншого державного органу пов'язана із прийняттям ними відповідних актів, які виступають як кінцевий результат цієї діяльності. Безумовно, що правова природа актів конституційних судів обумовлюється їх місцем в системі органів державної влади, а також особливостями правового регулювання їх статусу. У свою чергу юридична природа актів, що приймаються конституційними судами, обумовлює їх місце в системі стримувань і противаг та в державному механізмі в цілому.

Відповідно до Конституції України існує два види актів Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції Української держави: рішення та висновки.

У Литовській Республіці існує трьохкомпонентна система актів Конституційного Суду, згідно з якою рішення по суті справи приймаються у формі постанови, рішення в окремих випадках, чітко встановлених у рамках статті 73 Закону «Про Конституційний Суд Литовської Республіки» – у формі висновків, а процедурні рішення – так і називають рішеннями.

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України.

Стверджується, що рішення Конституційного Суду не має класичних ознак нормативно-правового акту, тому його не можна вважати таким. Обов'язкова реєстрація рішень Конституційного Суду у єдиному реєстрі

нормативних актів та їх офіційне опублікування ще не є достатньою підставою для визнання їх нормативно-правовими актами.

На наше переконання, потребує свого вирішення питання про те, яка все ж роль окремої думки судді Конституційного Суду, адже нині за приписами статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» окрема думка судді, який підписав рішення чи висновок Конституційного Суду України, викладається суддею Конституційного Суду України у письмовій формі і додається до рішення чи висновку Конституційного Суду України. Проте практика показує, що такі окремі думки мають значення хіба-що для правничої науки і жодним чином не мають якого-небудь регулятивного змісту. Окрема думка лише показує відмінну позицію відповідного судді Конституційного Суду.

8. Під час внесення змін до Конституції України з метою підкреслення важливості Конституційного Суду України в системі державних органів та в механізмі стримувань і противаг, необхідно розмістити норми, що регулюють його діяльність одразу після норм, які регулюють діяльність Президента України, Уряду України та Верховної Ради України і перед нормами, що регулюють діяльність судів загальної юрисдикції.

9. Формування складу конституційних судів – це важливий і відповідальний етап здійснення конституційного правосуддя, що забезпечує якість правосуддя, організацію подальшої діяльності органів правосуддя, вплив останнього на думку громадськості.

Враховуючи досвід Литовської Республіки, судді Конституційного Суду України повинні призначатися лише на один дев'ятирічний термін з ротацією однієї їх третини через кожні три роки, що забезпечить стабільну роботу Конституційного Суду України, однак цього не буде достатньо у зв'язку зі станом здоров'я чи смертю судді.

Призначення суддів має відбуватися з урахуванням того, що суддя Конституційного Суду України виконує свої обов'язки до тих пір, поки його наступник не вступить на посаду.

Призначення суддів має відбуватися завчасно, з урахуванням фактору, що порядок призначення суддів конституційних судів є питанням великого політичного та конституційного значення і є передумовою для безперервної та стабільної роботи конституційних судів в Україні та Литовській Республіці.

10. Проведений в роботі аналіз українського законодавства та законодавства Литовської Республіки вказує на те, що доцільним є позбавлення З'їзду суддів права призначати суддів Конституційного Суду України та надати таке право Верховному Суду України, а також зменшення кількості суддів Конституційного Суду України з 18 до 9 осіб. Вважаємо за недоцільним запропоноване законопроектом «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)» спрощення притягнення суддів до відповідальності. Також необхідним є запозичення в українське законодавство нових повноважень Конституційного Суду України щодо вирішення питання стосовно порушення законів про вибори в ході проведення виборів Президента або народних депутатів України та відповідності Конституції конкретних дій народних депутатів України.

11. Пропонуємо викласти перелік суб'єктів, що можуть звертатись до Конституційного Суду України за зразком відповідної норми законодавства Литовської Республіки в наступній редакції:

«Право подати клопотання до Конституційного Суду щодо конституційності правового акта закріплено за:

- Кабінетом Міністрів України, Президентом України – по справах, що стосуються відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів, або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради

України для надання згоди на їх обов'язковість;

- Верховною Радою України – щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України, відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України та порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

- Президентом України, не менш як 45 народними депутатами України (підпис депутата не відкликається), Верховним Судом України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Верховною Радою Автономної Республіки Крим щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України, є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи».

12. В результаті проведеного аналізу було з'ясовано, що запровадження законодавчого положення про неостаточність рішень та висновків Конституційного Суду України лише зменшить його значення в системі органів державної влади та погіршить існуючу ситуацію щодо виконання рішень Конституційного Суду України. Щодо запровадження в українське законодавство інституту конституційної скарги, то вважаємо, що це можливо лише після деполітизації судової системи та системи конституційного правосуддя, зокрема. Досвід Литовської Республіки показує, що не дивлячись на членство в Європейському Союзі та значно більші успіхи в сфері організації судової системи, вона досі не має у своєму законодавстві

положень про конституційну скаргу та можливість перегляду рішень Конституційного Суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамовичюс А. Решения Конституционного Суда Литовской Республики в контексте института индивидуальной жалобы / А. Абрамовичюс // Конституционное правосудие в новом тысячелетии : Международный Альманах. – Ереван, 2010. – С. 137–143.
2. Автономов А. С. Права человека, правозащитная и правоохранительная деятельность / Автономов А. С. – М. : Фонд «Либеральная миссия», 2009. – 448 с.
3. Аннерс Э. История европейского права / Э. Аннерс ; [пер. со швед. Р. Л. Валинский и др.]. – М. : Наука, 1996. – 396 с. – (Ин-т Европы РАН, Шведская Королевская академия наук.).
4. Астрова Л. М. Рішення Конституційного Суду України в системі права України / Л. М. Астрова // Вісник Академії адвокатури України. – 2013. – № 2 (27). – С. 148–152.
5. Бабенко К. А. Роль Конституційного Суду України у забезпеченні верховенства Конституції України / К. А. Бабенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 3. – С. 54–62.
6. Бакірова І. Конституційне звернення та конституційна скарга: переваги та недоліки [Електронний ресурс] / І. Бакірова. – Режим доступу : <http://www.constitutio.org.ua/comment/162>.
7. Баркар Д. Чи потрібне українцям право на конституційну скаргу? [Електронний ресурс] / Д. Баркар. – Режим доступу : <http://mydissser.com/en/catalog/view/6/344/13871.html>.
8. Березюк О. Функції Конституційного Суду слід передати Верховному [Електронний ресурс] / О. Березюк. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/104732-funktsiji-konstitutsiynogo-sudu-slid-peredati-verhovnomu.html>.

9. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США / В. Бернхем. – К. : Україна, 1999. – 554 с.
10. Беседіна Н. І. Основні напрями конституційно-правових механізмів формування Конституційного Суду України. Аналітична записка [Електронний ресурс] / Н. І. Беседіна. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1705/>.
11. Боботов С. В. Конституционная юстиция (сравнительно-правовые аспекты) / Боботов С. В. – М. : ИЧП ЕАВ, 1994. – 128 с.
12. Богданова Н. А. Система науки конституционного права : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02 / Богданова Наталья Александровна. – М., 2001. – 334 с.
13. Бостан С. К. Державне право зарубіжних країн : [навч. посібник] / С. К. Бостан, С. М. Тимченко. – К. : Центр навч. літ., 2005. – 504 с.
14. Бринцев В. Політико-правовий аналіз ролі Конституційного Суду України у законодавчому процесі / В. Бринцев // Вісник Конституційного Суду України. – 2007. – № 1. – С. 23–30.
15. Букач В. Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. Букач // Юридичний журнал. – 2012. – № 12. – С. 56–61.
16. Васильченко О. П. Джерела конституційного права України (системно-функціональний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / О. П. Васильченко. – К., 2007. – 19 с.
17. Вдовіченко С. Доктрина відновлення дії попередньої редакції норм законів у діяльності Конституційного Суду України / С. Вдовіченко // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 6. – С. 93–101.
18. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.

19. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 80, 90, 106 Конституції України) від 27 червня 2000 р. № 1-в/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 30. – Ст. 1287.
20. Витрук М. Сущность и правовая природа конституционной юрисдикции России / М. Витрук // Проблемы права. – 2007. – № 4. – С. 106–112.
21. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс : [учеб. пособие для вузов] / Витрук Н. В. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 383 с.
22. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс : [учеб. пособие] / Витрук Н. В. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2010. – 592 с.
23. Вітрук М. Бюджет Конституційного Суду: досвід і проблеми / М. Вітрук // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 5–6. – С. 68–78.
24. Владиченко С. Про перспективи посилення захисту прав людини засобами конституційного правосуддя в Україні / С. Владиченко // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 3. – С. 31–35.
25. Гаджиев Г. А. Цели, задачи и предназначение Конституционного Суда Российской Федерации / Г. А. Гаджиев // Журнал Конституционного правосудия. – 2008. – № 1. – С. 10–15.
26. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн : [підручник] / Георгіца А. З. – Тернопіль : Астон, 2003. – 432 с.
27. Гергелейник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції України : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В. О. Гергелейник. – К., 2000. – 18 с.
28. Годованець В. Ф. Конституційне право України : [навч. посібник] / В. Ф. Годованець, А. С. Головін. – К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. – 384 с.
29. Головін А. С. Захист прав і свобод людини і громадянина єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні : [монографія] / Головін А. С. – К. : Логос, 2012. – 384 с.
30. Головченко В. В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні : [монографія] / В. В. Головченко, О. В. Головченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2012. – 328 с.
31. Городовенко В. В. Незалежність суддів і моральні засади суддівської професії / В. В. Городовенко // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 42–44.
32. Гультай М. Конституційна скарга як інститут демократії [Електронний ресурс] / М. Гультай // Віче. – 2012. – № 14. – Режим доступу до журн. :
<http://www.viche.info/journal/3213/>.
33. Гуренко М. М. Розвиток політико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина / Гуренко М. М. – К. : Логос, 2002. – 252 с.
34. Гуренко М. М. Теоретико-правові проблеми гарантій прав і свобод людини і громадянина / Гуренко М. М. – К. : НАВСУ, 2001. – 218 с.
35. Гуценко К. Ф. Судебная система США и ее классовая сущность / Гуценко К. Ф. – М. : Госюриздат, 1961. – 152 с.
36. Дворниченко А. Ю. Русские земли Великого княжества Литовского (до начала XVI в.). Основные черты социального и политического строя / Дворниченко А. Ю. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1993. – 204 с.

37. Дністрянський С. Конституція Західно-Української Народної Республіки (Проект, 1920 р.) / С. Дністрянський // Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів : Б. в., 1999. – С. 161–185.
38. Досвід конституційних реформ: порівняльний аналіз європейського досвіду (Центрально-східна Європа, Прибалтика, Франція, Німеччина) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.spa.ukma.kiev.ua/konst/article.php/20070712140159384_1.
39. Драгоманов М. «Вільна спілка» – «Вольный союз». Спроба української політико-соціальної програми / М. Драгоманов // «Вільна спілка» та сучасний український конституціоналізм : Драгоманівський збірник / [за ред. Т. Г. Андрусяка]. – Львів : Світ, 1996. – С. 7–72.
40. Егоров С. А. Политическая юриспруденция в США / С. А. Егоров ; [отв. ред. А. А. Мишин]. – М. : Наука, 1989. – 222 с.
41. Железнов Б. Л. Механизм государственной защиты основных прав и свобод / Б. Л. Железнов // Вестник Татарского института содействия бизнесу. – 2002. – № 3. – С. 82–86.
42. Жилис Ю. Конституционный Суд Литовской Республики: становление развитие и правовой статус / Ю. Жилис // Конституционное правосудие. Вопросы теории и практики. – Ереван : НЖАР, 1999. – 31 с. – (Серия: «Председатели Конституционных судов о конституционном правосудии»).
43. Задорожня Г. В. Конституційне право України : підручник / Задорожня Г. В., Задорожний Ю. А., Сопілко І. М. – К. : Вид-во Нац. авіаційного ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 448 с.
44. Заєць А. П. Правова держава в Україні: концепція і механізми реалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А. П. Заєць. – К., 1999. – 36 с.

45. Захист прав людини органами конституційної юстиції: можливості і проблеми індивідуального доступу : матеріали Міжнар. конф., 16 вересня 2011 р. / відп. ред. А. С. Головін ; упоряд.: В. Є. Дубровський, О. І. Кравченко, С. І. Сидоренко. – К. : Логос, 2011. – 605 с.
46. Исполнительная власть, судебная власть и учредительная власть во Франции / [Оби Ж.-Б, Бо О., Бесе Ж.-М. и др.]. – [2-е изд.]. – М. : Издается Посольством Франции в Москве, 1993. – 118 с. – (Российско-Французская Серия «Информационные и Учебные материалы». – № 8).
47. Ігонін Р. В. Проблеми функціонування органів суддівського самоврядування у сфері адміністративно-правового забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції / Р. В. Ігонін // Держава і право : зб. наук. праць. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 51. – С. 277–282.
48. Кампо В. Легітимність рішень конституційних судів у контексті доктрини верховенства права: компаративний та праксеологічний аспекти / В. Кампо, М. Савчин // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 99–109.
49. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
50. Киреева Е. Ю. Конституционный Суд и конституционное судопроизводство : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; государственное управление; административное право; муниципальное право» / Е. Ю. Киреева. – Ростов-на-Дону, 1997. – 23 с.
51. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 30–63.
52. Колісник В. П. Поняття конституційно-правової доктрини та формування конституційного ладу [Електронний ресурс] / В. П. Колісник. – Режим доступу :

- http://dspace.nulau.edu.ua:8088/bitstream/123456789/7173/2/Kolisnuk_207.pdf.
53. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування : [навч. посібник] / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 304 с.
54. Колодій А. М. Конституційно-правове регулювання в Україні: перспективи розвитку / А. М. Колодій, Н. А. Пелих // Стратегічні пріоритети – 2008. – № 2 (7). – С. 135–140.
55. Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии : сб. нормативных актов / [состав. В. К. Боброва ; отв. ред. М. А. Митюков]. – М. : Зерцало, 1998. – 800 с.
56. Конституция Литовской Республики от 25 октября 1992 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm.
57. Конституция Российской Федерации: доктринальный комментарий (постатейный) / [Дмитриев Ю. А. (рук. авт. кол.), Авдеенкова М. П., Головастикова А. Н. и др.] ; науч. ред. Ю. И. Скуратов. – [2-е изд., измен. и доп.]. – М. : Статут, 2013. – 688 с.
58. Конституційна юрисдикція / [Барабаш Ю. Г., Дахова І. І., Євсєєв О. П. та ін.] ; за ред. Ю. Г. Барабаша та А. О. Селіванова. – Харків : Право, 2012. – 168 с.
59. Конституційне право України: підручник для юрид. вузів / [В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, О. В. Городецький та ін.] ; за ред. В. Ф. Погорілка. – [2-е вид., доп. і переопрац.]. – К. : Наукова думка, 2000. – 732 с.
60. Конституційний союз Грюнвальда // Закон і бізнес. – 2014. – 19 липня – 25 липня. – № 29 (1171).

61. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі Конституції України / [за ред. Ю. Прилюка]. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
62. Конституційно-правові засади становлення української державності / [Тацій В. Я., Тодика Ю. М., Данильян О. Г. та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. – Харків : Право, 2003. – 328 с.
63. Конституція України – основа реформування суспільства / [Тацій В. Я., Бігяк Ю. П., Грошовий Ю. М., Цвік М. В.]. – Харків : Право, 1996. – 96 с.
64. Конституція України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1452604556781566>.
65. Конституція Української Народної Республіки (статут про державний устрій, прав і вольности УНР) // Історія української конституції / [упоряд.: А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко]. – К. : Вид-во «Право», 1997. – С. 105–112.
66. Копейчиков В. В. Механізм советского социалистического государства : [конспект лекцій] / Копейчиков В. В. – Харьков : Б.в., 1965. – 48 с.
67. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки / М. В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 3–11.
68. Кравченко О. О. Захист прав і свобод людини та громадянина Конституційним Судом України: доктринальні, прикладні та компаративні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. О. Кравченко. – К., 2011. – 16 с.

69. Крусян А. Р. Сутність сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Наукові праці Національного університету “Одеська юридична академія” – 2010. – Т. 9. – С. 308–317.
70. Курило М. П. Про питання про можливість уніфікації повноважень Верховного Суду України в судовому процесуальному кодексі / М. П. Курило // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-1. – С. 132–135.
71. Курис Э. Проблемы судебной власти в юриспруденции Конституционного Суда Литвы: разделение властей [Електронний ресурс] / Э. Курис – Режим доступу :
<http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/4.14-1.15/litva.htm>.
72. Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина / О. Г. Кушніренко, Т. М. Слінько. – Харків : Факт, 2001. – 438 с.
73. Лук’янов Д. В. Держава і політичні партії (проблеми співвідношення та взаємодії) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Лук’янов Дмитро Васильович. – Харків, 2002. – 202 с.
74. Лутковська В. Про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина : [щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини] / В. Лутковська. – К. : Фенікс, 2013. – 272 с.
75. Луць Л. Уніфікація судової практики – важливий засіб забезпечення належного правосуддя / Л. Луць // Право України. – 2012. – № 11–12. – С. 144–149.
76. Люшер Ф. Конституционная защита прав и свобод личности / Ф. Люшер ; [пер. с франц. С. В. Боботова, Д. И. Васильева ; под ред. и со вступ. ст. С. В. Боботова]. – М. : Прогресс: Универс., 1993. – 382 с.
77. Мартинюк Р. Проблеми конституційного правосуддя в Україні / Р. Мартинюк // Актуальні проблеми реформування правової системи України : зб. наук. статей за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. – Луцьк : Волинська обл. друкарня. – С. 227–229.

78. Марцеляк О. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права / О. Марцеляк // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 118-121.
79. Матузов Н. И. Права человека и общерегулятивные правоотношения / Н. И. Матузов // Правоведение. – 1996. – № 3. – С. 37–46.
80. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Матузов Н. И. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 457 с.
81. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні : [монографія] / Мацькевич М. М. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 464 с.
82. Менджул М. В. Судовий захист прав та законних інтересів громадян / Менджул М. В. – Ужгород : Вид-во О. Гаркуші, 2013. – 212 с.
83. Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика / Мироненко О. М. – К. : Київська правда, 2011. – 912 с.
84. Мироненко О. М. Новітні системи конституційного контролю на руїнах СРСР: Литва / О. М. Мироненко // Закон і Бізнес. – 2007. – № 21.
85. Мішина Н. Конституційна скарга в Україні: можливості використання досвіду США / Н. Мішина // Право США. – 2013. – № 1–2. – С. 258–266.
86. Морозова Л. А. Юридическая техника (обзор материалов научно-методического семинара) / Л. А. Морозова // Государство и право. – 2000. – № 11. – С. 108–120.
87. Москвич Л. М. Статус суддів: питання теорії та практики : монографія / Москвич Л. М., Подкопаєв С. В., Прилуцький С. В. – Харків : ВД «ІНЖЕК», 2004. – 360 с.
88. Мяловицька Н. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах / Н. Мяловицька // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 127–129.

89. Намясенко О. К. Правовий статус судді Конституційного Суду України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. К. Намясенко. – К., 2009. – 19 с.
90. Наталіч О. Ю. Правова природа та юридичні характеристики актів Конституційного суду України [Електронний ресурс] / О. Ю. Наталіч. – Режим доступу :
<http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/28987/1/legislation.pdf>.
91. Нестор В. Р. Акти конституційних судів в Україні та Литовській республіці / В. Р. Нестор // Право. ua : Науково-практичний журнал. – 2015. – № 3 – С. 29–35.
92. Нестор В. Р. Вдосконалення організації діяльності Конституційного Суду / В. Р. Нестор // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. праць. – Одеса, 2014. – Вип. 10-1, т. 1. – С. 82–84.
93. Нестор В. Р. Генезис правового регулювання розвитку Конституційного правосуддя в Литовській Республіці / В. Р. Нестор // Актуальні наукові питання : зб. матеріалів ХІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Горлівка, 12–13 грудня 2013 р.). – Горлівка, 2013. – С. 97–103.
94. Нестор В. Р. До питання здійснення конституційного правосуддя в Україні та Литовській Республіці / В. Р. Нестор // Актуальні питання публічного та приватного права : Наукове періодичне видання. – 2015. – № 1 (09) – С. 159–163.
95. Нестор В. Р. Конституції ні суди України та Литовської Республіки: організації - аналіз / В. Р. Нестор // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3. – С. 80–84.
96. Нестор В. Р. Напрямки вдосконалення конституційного правосуддя в Україні / В. Р. Нестор // Актуальні питання державотворення в Україні : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 22 травня 2015 р. / редкол.:

- І. С. Гриценко (голова), І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. – К. : Прінт-Сервіс, 2015. – С. 44–45.
97. Нестор В. Р. Некоторые аспекты правового статуса судей Конституционных судов Украины и Литовской Республики / В. Р. Нестор // Право и политика : Научно-методологический журнал. – 2013. – № 2. – С. 190–194.
98. Нестор В. Р. Правова організація конституційних судів в Україні та Литовській Республіці / В. Р. Нестор // Правові реформи в Україні: реалії та сьогодення : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17–18 травня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 31–35.
99. Нестор В. Р. Проблеми та шляхи вдосконалення організації діяльності Конституційного Суду України / В. Р. Нестор // Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 2 (101). – С. 108–110.
100. Нестор В. Р. Система конституційного права як складова класичного конституціоналізму / В. Р. Нестор // Актуальні питання державотворення в Україні : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 квітня 2008 р.). – К. : ВГЛ «Обрії», 2008. – С. 127–129.
101. Нестор В. Р. Стан дотримання захисту прав і свобод людини в Україні / В. Р. Нестор // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 19–20 квітня 2007 р.). – К. : Вид-во «Промінь», 2007. – С. 39–40.
102. Новые конституции стран СНГ и Балтии : сб. документов / [состав.: Ю. А. Дмитриев, Н. А. Михалева ; отв. ред. и авт. предисл. Н. А. Михалева]. – [2-е изд.]. – М. : Манускрипт: Юрайт, 1998. – 672 с.
103. О конституционном надзоре в СССР : Закон СССР от 23 декабря 1989 г. // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1989. – № 29. – Ст. 574.

104. Овсепян Ж. И. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах: Правовая защита конституций / Овсепян Ж. И. – Ростов-на-Дону : Литера-Д, 1992. – 320 с.
105. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаповала В. М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» вимогам статей 157 і 158 Конституції України (справа про внесення змін до статей 76, 80, 90, 106 Конституції України) // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 3.– С. 15–16.
106. Оніщук М. Доцільно було б передати функції конституційного судочинства Верховному Суду України [Електронний ресурс] / М. Оніщук. – Режим доступу :
<http://www.politika.cn.ua/list/ua/news/0/4692.html>.
107. Павилонис В. Конституция как предмет интерпретации в решениях Конституционного суда Литовской Республики / В. Павилонис // Конституционное правосудие в меняющихся правовых системах : сб. докладов. – М. : Изд-во Центра Конституционных исследований МОНФ, 1999. – С. 139–153.
108. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина / Пазенок А. С. – К. : Академвидав, 2010. – 176 с.
109. Петрів І. Конституційний Суд України в механізмі захисту прав людини / І. Петрів // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 1. – С. 87–94.
110. Пілюк С. В. Сучасні моделі конституційного контролю / С. В. Пілюк // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 550–557.
111. Пілюк С. В. Юрисдикція органів конституційної юстиції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Пілюк Суліко Валеріївна. – Харків, 2012. – 225 с.

112. Погорілко В. Поняття та юридичні властивості Конституції України / В. Погорілко, В. Федоренко // *Право України*. – 2006. – № 11. – С. 4–10.
113. Погорілко В. Роль і значення Конституції в українському право творенні і розбудові держави / В. Погорілко // *Вісник Національної академії наук України*. – 2005. – № 12. – С. 23–32.
114. Поняття про якості, що необхідні для здійснення професійної діяльності судді [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://miradvocat.blogspot.com/2014/08/1.html>.
115. Попелюшко В. О. Щодо призначення Верховного Суду України в системі кримінальної юстиції / В. О. Попелюшко // *Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі: матеріали Круглого столу (м. Київ, 20 травня 2011 р.)*. – К.: Видавець Ліпкан О. С., 2011. – С. 47–49.
116. Попович М. М. Єдність судової практики та повноваження Конституційного Суду України [Електронний ресурс] / М. М. Попович // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. – 2014. – № 12, т. 1. – Режим доступу :
http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc12/part_1/23.pdf.
117. Порівняльне правознавство (правові системи світу): монографія / [Ю. С. Шемшученко, О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук та ін.]; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 488 с.
118. Портнов А. В. Зміст конституційної юрисдикції: наукові погляди та їх відтворення у законодавстві / А. В. Портнов // *Право України*. – 2008. – № 5. – С. 9–13.
119. Права человека и процессы глобализации современного мира / [Бринчук М. М., Воронина Н. А., Карташкин В. А. и др.]; под ред. Е. А. Лукашевой. – М.: НОРМА, 2005. – 464 с.

120. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : монографія / [кол. авторів: А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін.] ; відп. ред. В. С. Бігун. – К. : Реферат, 2009. – 316 с.
121. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу / Х. Приходько // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 2. – С. 43–54.
122. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України : Закон України від 14 лютого 1992 р. № 2113-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 271.
123. Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон України від 24 жовтня 1990 р. № 404-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 45. – Ст. 606.
124. Про Конституційний Суд : Закон Литовської Республіки від 03 лютого 1993 р. № I-67 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=345649&p_query=&p_tr2=2.
125. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
126. Про Конституційний Суд України : Закон України від 03 червня 1992 р. № 2400-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33. – Ст. 471.
127. Про порядок складення у Верховній Раді України присяги суддею Конституційного Суду України : Постанова Верховної Ради України від 14 грудня 2005 р. № 3193-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 4 – Ст. 10.
128. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41. – Ст. 529.

129. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія / [В. Ф. Погорілко, Л. Т. Кривенко, В. Б. Авер'янов та ін.] ; відп. ред. В. Ф. Погорілко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: А.С.К., 2003. – 652 с.
130. Проблемы судебного права / [Полянский Н. Н., Строгович М. С., Савицкий В. М., Мельников А. А.] ; под ред. В. М. Савицкого. – М. : Наука, 1983. – 223 с.
131. Проект рішення Конституційної Асамблеї від 21 червня 2013 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/6/20/93050.htm>.
132. Пряхина Т. М. Конституционная доктрина Российской Федерации : [науч. издание] / Т. М. Пряхина ; [под ред. В. О. Лучина]. – М. : Юнити-Дана; Закон и право, 2006. – 323 с.
133. Пряхина Т. М. Конституционная доктрина современной России : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Пряхина Т. М. – Саратов, 2004. – 46 с.
134. Пчелинцев С. В. Проблемы ограничения прав и свобод граждан в условиях правовых режимов / Пчелинцев С. В. – М. : НОРМА, 2006. – 480 с.
135. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / Рабінович П. М. – Харків : Право, 1997. – 64 с.
136. Регламент Конституционного Суда Литовской Республики, утвержден Решением Конституционного Суда Литовской Республики от 05 декабря 2004 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.lrkt.lt/lt/apie-teisma/teisine-informacija/konstitucinio-teismo-reglamentas/127>.

137. Регламент Конституційного Суду України, затверджений Рішенням Конституційного Суду України від 05 березня 1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 20. – С. 87.
138. Регушевський Е. Є. Поняття «конституційно-правових гарантій політичних прав і свобод людини і громадянина» на основі аналізу і визначення загального поняття «конституційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина» в Україні / Е. Є. Регушевський // Держава і право : зб. наук. статей. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 23. – С. 152–158.
139. Речицький В. Конституційна реформа 2004 року і права людини / В. Речицький, Є. Захаров // Права людини. – 2005. – № 7. – С. 2–5.
140. Речицький В. В. Права людини: модель для нової Конституції України / Речицький В. В. – Харків : Права людини, 2009. – 169 с.
141. Різник С. В. Конституційний суд України. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] / С. В. Різник. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=3074.
142. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Відкритого акціонерного товариства «Лубнифарм» щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 6 Закону Української РСР «Про зовнішньоекономічну діяльність» і статті 154 Цивільного кодексу Української РСР (справа про порядок підписання зовнішньоекономічних договорів) від 26 листопада 1998 р. № 16-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 48. – С. 57.
143. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) від 25 грудня 1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 25.

144. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України (справа щодо внесення змін до Конституції України) від 09 червня 1998 р. № 8-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 854.

145. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради України «Про чинність Закону України «Про Рахункову палату», офіційного тлумачення положень частини другої статті 150 Конституції України, а також частини другої статті 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно порядку виконання рішень Конституційного Суду України (справа про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) від 14 грудня 2000 р. № 15-рп/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 51. – Ст. 2226.

146. Рубашенко М. А. Присяга суддів Конституційного Суду України [Електронний ресурс] / М. А. Рубашенко. – Режим доступу :

<http://intkonf.org/rubaschenko-ma-prisyaga-suddiv-konstitutsiynogo-sudu-ukrayini/>.

147. Савенко М. Д. Правовий статус Конституційного Суду України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / М. Д. Савенко. – Харків, 2001. – 16 с.

148. Савчин М. В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Савчин Михайло Васильович. – К., 2004. – 218 с.

149. Сандевуарь П. Юридические процедуры во французском праве / П. Сандевуарь. – М. : Французская Организация Технического Сотрудничества, 1994. – 92 с. – (Российско-Французская серия учебных и информационных материалов. – № 29).

150. Селіванов А. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності / А. Селіванов, П. Євграфов // Право України. – 2003. – № 4. – С. 80–85.
151. Селіванов А. Конституційне правосуддя і конституційна юрисдикція в Україні (доктринальне визначення) [Електронний ресурс] / А. Селіванов. – Режим доступу :
<http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/6355/%C0>.
152. Селіванов А. Проблемні аспекти законодавчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України / А. Селіванов // Право України. – 2004. – № 9. – С. 34–36.
153. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя : [монографія] / Селіванов А. О. – К. : Логос, 2012. – 152 с.
154. Сердюк В. В. Верховний Суд України як найвищий орган у системі судів загальної юрисдикції / В. В. Сердюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 2 (18). – С. 138–141.
155. Скомороха В. Конституційний контроль: питання розгляду справ, характеру та змісту рішень Конституційного Суду України / В. Скомороха, І. Пшеничний // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 1. – С. 51–63.
156. Скомороха В. Судовий конституціоналізм в аспекті співвідношення конституційної та конвенційної юрисдикції / В. Скомороха // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 1. – С. 40–48.
157. Скомороха В. Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / В. Є. Скомороха. – Харків, 2001. – 19 с.
158. Совгиря О. В. Конституційно-процесуальне право України : [навч. посібник] / Совгиря О. В. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 536 с.

159. Стецюк П. Микола Міхновський про сутність майбутньої української держави: конституційно-правові аспекти / П. Стецюк // «Самостійна Україна» Миколи Міхновського та її роль у формуванні державницької ідеології: матеріали Наук.-практ. конф. до 100-річчя її видання (м. Львів, березень 2000 р.). – Львів, 2000. – С. 62–71.
160. Стецюк П. Періодизація розвитку та еволюція змісту конституційно-правових доктрин в Україні (до постановки проблеми) / П. Стецюк // Вісник Львівського університету. Серія: «Юридична». – 2001. – Вип. 36. – С. 178–185.
161. Стецюк П. Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: [посібник для студ.] [Електронний ресурс] / П. Б. Стецюк. – Режим доступу :
<http://www.lawyer.org.ua/?w=p&i=&d=554>.
162. Стецюк П. Б. Стан та перспектива розвитку національної доктрини конституційної держави (роль КСУ) [Електронний ресурс] / П. Б. Стецюк. – Режим доступу :
<http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=250562>.
163. Стрижак А. Удосконалення статусу Конституційного Суду України [Електронний ресурс] / А. Стрижак // Віче. – 2011. – № 11. – Режим доступу до журн. :
<http://www.viche.info/journal/2693/>.
164. Судебные системы западных государств / [отв. ред. В. А. Туманов]. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
165. Тацій В. Конституційний лад України: Проблеми удосконалення / В. Тацій // Вісник прокуратури. – 2007. – № 7. – С. 3–11.
166. Темченко В. І. Правові та моральні аспекти механізму забезпечення громадянських прав і свобод у контексті євроінтеграції: [монографія] / Темченко В. І. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2012. – 440 с.

167. Теория государства и права : учебник для вузов / [С. С. Алексеев, С. И. Архипов, Г. В. Игнатенко и др.]; под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – [2-е изд., измен. и доп.]. – М. : Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2002. – 616 с.
168. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине : [монографія] / М. В. Тесленко ; [вступ. статья В. Ф. Погорелка]. – К. : Ин-т государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. – 344 с.
169. Тихий В. Офіційне тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України / В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 1998. – № 4. – С. 38–45.
170. Тихий В. Правова природа, повноваження, рішення та висновки Конституційного Суду України / В. Тихий // Право України. – 2010. – № 6. – С. 26–33.
171. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения / Тихомиров Ю. А. – М. : Норма, 1996. – 428 с.
172. Ткачук П. Конституційний Суд України: Теоретико-правові питання діяльності / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. – 2006. – № 4. – С. 23–38.
173. Тодика Ю. Конституційні засади формування громадянського суспільства в Україні / Ю. Тодика // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 1. – С. 34–44.
174. Ул'яновська О. В. Роль суддівського самоврядування в забезпеченні ефективного судочинства / О. В. Ул'яновська // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 1 (7). – С. 68–74.
175. Управление организацией: Энциклопедический словарь / [под ред. А. Г. Поршнева, А. Я. Кибанова, В. Н. Гунина]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 822 с.
176. Ухвала Конституційного Суду України про припинення конституційного провадження у справі за конституційним поданням 57 та 69

народних депутатів України щодо «визнання неконституційними актів, прийнятих на засіданні частини народних депутатів України у приміщенні «Українського дому» 21 січня та 01 лютого 2000 року від 27 червня 2000 р. № 2-уп/2000 // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 3. – С. 26–30.

177. Фабрициус Ф. Права человека и европейская политика: Политико-правовое положение трудящихся в Европейском Сообществе / Ф. Фабрициус ; [пер. с англ. В. В. Бойцовой и др.]. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1995. – 174 с.

178. Фрицький Ю. О. Особливості функціонування судової влади як окремої гілки державної влади в Україні / Ю. О. Фрицький // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – Одеса : Юрид. літ., 2006. – Вип. 29. – С. 271–278.

179. Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : в 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц ; [пер. с нем. Ю. М. Юмашева]. – М. :Междунар. отношения, 1998– Т. 1. – 1998. – 480 с.

180. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні / Цимбалістий Т. О. – К. : Центр учбової літ., 2007. – 200 с.

181. Черняк Є. В. Конституційна юстиція Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Є. В. Черняк. – К., 2005. – 20 с.

182. Чиркин В. Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт / Чиркин В. Е. – М. : Зерцало, 1998. – 448 с.

183. Шаповал В. Основний Закон України у світовому конституційному вимірі / В. Шаповал // Право України. – 2002. – № 6. – С. 10–16.

184. Шаповал В. Становлення конституціоналізму в Україні: проблеми теорії / В. Шаповал // Право України. – 1998. – № 5. – С. 25–29.

185. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: Академічний курс : [підручник] / Шаповал В. М. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 461 с.
186. Шаповал В. Н. Сравнительное конституционное право / Шаповал В. Н. – К. : ИД «Княгиня Ольга», 2007. – 416 с.
187. Шевчук С. Основи конституційної юриспруденції / С. Шевчук. – Харків : Консум, 2002. – 296 с.
188. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
189. Шевчук С. Творча роль судді у процесі тлумачення конституції / С. Шевчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2008. – № 4. – С. 100–109.
190. Шергин А. П. Административная юрисдикция / Шергин А. П. – М. : Юрид. лит., 1979. – 144 с.
191. Штайнбергер Х. Структурные элементы западноевропейской конституционной юрисдикции / Х. Штайнбергер // Современный немецкий конституционализм. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 1994. – С. 21–43.
192. Шукліна Н. Г. Поняття конституційного механізму захисту основних прав людини і громадянина в Україні / Н. Г. Шукліна // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: «Правознавство». – 2003. – № 180. – С. 47–51.
193. Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе / [Козлов Ю. М., Зайвин А. Д., Гендзехадзе Е. Н. и др.] ; под ред. Л. Д. Воеводина. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1987. – 343 с.
194. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998–2004. –
Т. 3: – 2001. – 792 с.

195. Bernstorff J. The Changing Fortunes of the Universal Declaration of Human Rights: Genesis and Symbolic Dimensions of the turn to rights in International Law / J. Bernstorff // *European Journal of International Law*. – 2008. – Vol. 19. – №. 5. – Nov. – P. 901–903.
196. Birmontiene T. The significance of constitutional review for the development of law / T. Birmontiene // *Конституционное правосудие в новом тысячелетии : Альманах*. – Ереван, 2012. – С. 69–86.
197. Donnelly J. *Universal Human Rights in Theory and Practice* / J. Donnelly. – [2nd ed edition]. – Cornell University Press, 2002. – 336 p.
198. Epping V. *Grundrechte* / Epping V., Lenz S., Leydecker P. – [3, aktualisierte u. erw. Aufl. edition]. – Springer, 2007. – 450 s.
199. Georghios M. Pikis. Perspectives of constitutional justice in Europe in the 21st century / M. Georghios // *International Conference held to commemorate the 10th Anniversary of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania – Vilnius, 4 September 2003*. – 123 p.
200. Hyland J. Protection of minority rights is one the basic principles of the U.S. Constitution / J. Hyland // *National Security and Defence*. – 2002. – № 7 (31). – P. 67–68.
201. Loveland I. *Constitutional Law, Administrative Law, and Human Rights: A Critical Introduction* / I. Loveland. – [4 edition]. – OUP Oxford, 2006. – 872 p.
202. McCrudden C. Human Dignity and judicial Interpretation of Human Rights Law / C. McCrudden // *European Journal of International Law*. – 2008. – Vol. 19. – №. 4. – Sept. – P. 655–725.
203. Opinion on the draft Constitution of Ukraine (Text approved by the Constitutional Commission on 11 March 1996 (CDL-INF(1996)006-e) [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF\(1996\)006-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-INF(1996)006-e).

204. Robertson A. H. *Human Rights in the World: An Introduction to the Study of the International Protection of Human Rights* / A. H. Robertson and J. G. Merrills. – [4 Rev Ed edition]. – Manchester University Press, 1996. – 368 p.
205. Shaw M. N. *International Law* / Shaw M. N. – [5 edition]. – Cambridge University Press, 2003. – 1434 p.
206. Sieghart P. *The Lawful Rights of Mankind* / P. Sieghart. – Oxford, New York, 1986. – 272 p.
207. Szabo I. *Socialist concept of human rights* / I. Szabo, I. Kovacs. – Budapest : Akademiai Kiado, 1966. – 309 p.
208. *The Law on the Constitutional Court / The law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania (translation by the Constitutional Court)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193>.
209. *The principle of separation of powers and independence of The Constitutional Court of the Republic of Lithuania* [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.venice.coe.int/WCCJ/Rio/Papers/MDA_Pulbere_E.pdf.
210. Torelli M. *Le droit international humanitaire* / M. Torelli. – Paris : Presses Universitaires de France, 1985. – 127 p.
211. Žalimas D. *Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas* / D. Žalimas // *Konstitucinė jurisprudencija*. – 2012. – Nr. 1. – P. 373–402.